

नं. ५४२ क-१

ब्रह्मवैवर्त्तपुराण

११९ पत्राणि

5420/119

पूर्ण

श्रीब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् (पुराणेतिहासम्)

पत्राणि ११९ (सम्पूर्णम्)

ब्र॰
वै॰ ८
१

ॐश्रीगणेशायनमः ॐभवानीवल्लपावावननया
नंददायक काशिवासिजनाघौघहारिन्देनुमोक्ष
ते जयतिजगतिकाशी काशितज्ञानराशिः शिवरु
दिरविधात्रश्रीगणेशांबिकानां निवसतिरियमङ्गा
तांभजध्वंभजध्वं स्मरतनमतशुद्धांशुद्धयेकीर्तयध्वं
१ कश्चिच्छुः युगानियुगमानेचयुगधर्माः सनात
नाः युगेषुलोकचरितंश्रुतमस्माभिरादितः युगेक
लियुगस्यास्यस्वरूपंवर्ण्यतादितः कलिनाधर्मामिश्रे
णैवंचिताश्चपिसज्जनाः सूतउवाच संहृतसर्वस्र
वाभस्यहयोहरिरव्ययः प्रबुद्धोभूयसेसेव्यमस्तदाना
भेरजायत पद्मपाद्ममहाकल्पेत्रैलोक्यरचनागृहं
तन्मध्येसर्वदेवात्मास्वयंभूःसमजायत आत्मानं
नपरंचापिनवेत्तिसयदामहान् तदाभगवताप्रो
क्तोमांभजस्वेतिसत्तम नचक्रेवाशरण्योवाकानना
मभुविदंडवत् जयदेवजगन्नाथनवाजानामितव
तः प्रसीदनाथवरदकिंकरोमितवाज्ञया श्रीभग
वानुवाच नात्मानंत्वाकाविनाष्टिकर्मणिजाय
ते कुरुष्वमहतीसृष्टिं हितलोकेतणाशुभा त्रैलोकावा
च श्रुतस्यममसकाशक्तिः सृष्टौसर्वेनेश्वर देहिसा
मर्थ्यमनंतयेनसृष्टिःप्रवर्तते श्रीभगवानुवाच १

वेदान्गृहाणत्वं हिरण्यगर्भात्मासहस्रवत्तेमान् ॥
वेदद्रष्टा प्रवर्तनोऽनकदाचित्प्राभवः स तत्रैव
वेदांस्तान्प्रवर्तते वेधाः ससर्ज विविधाः प्रजाः स्था
वरान्जंगमांश्चैव स्वेदजादिचतुर्विधान् भगवद्भ
क्तियुक्तस्य स्मरणेन जगद्गुरुः आविर्भवत्यनायासं
वेदान्दृष्ट्वा समुद्भवेत ॥ २४ ॥ सृष्टिक्रमे प्रवक्ष्यामि शृ
ण्वन्तु परमर्षयः यथा सृष्टं यथाज्ञानं यथा ब्रह्मक
रोद्रैः कृष्णद्वैपायनाख्यात्सुमन्तुजैमिनिनापि च
वैशम्पायनपैलाद्यैः कृतं चक्रे ऋषिभिः पृथक् सन
कादीन्ब्रह्मनिष्ठान्मरीच्यादीन्स्तकर्मठान् नरोद्दारा
देवदेवमादीन्सृजज्जगदीश्वरः सत्यादीनि युगानि मा
देव सृष्टा धर्मान्विभक्तवान् युगादिमध्ये तु धर्मान् क
लियुगेऽस्य विधान् व्यभजद्देवदेवेशो लोकानु
ग्रहकाम्यया सत्यमार्गमपि भगवान् प्रवृत्तेन हि निरु
द्यम कर्षमाण वदन्तेति सम मयस्मिन्प्रवर्तते सत्यमु
वाच त्वमनन्यप्रवर्तने विषये पुरुषप्रजनाः सर्वे
निहन्ति यमज्ञाः सर्वे शान्ता हि विविधाः २५ सर्वे सम
नेसः प्राणदेहेन्द्रियपुरांशसुखाः निर्धनव्याः कृष्णेन स
ने सुधर्मे सुमनस्काः शान्तेनिहन्ते भगवत्स्वयं जनेन क
मकालादिगुणाः प्रवर्षकाः प्रशान्तमार्गे भगवत्स

ब्र॰
वै॰ ख॰
२

गच्छ त्वं नदंति देवापि हितोस्मदादयः २३ ब्रह्मो
वाच गच्छ लोके विशस्वाश्रुत्स्वधर्मः संप्रवर्त्तितो का
लप्रवशानैलोकाम्प्रवर्तयति सर्वदा युगेष्वपि च
सर्वेषु सर्वान्तर्गत एव हि भवमेव प्रेपसनतेगुणा
गुणप्रजनेकृतः सूत उवाच रूपमाहात्म्यकमादि
युगानां श्रूयतां द्विजाः यच्छ्रुत्वा युगरूपं वनरूपेर
भिभूयते २५ सत्ये वैराग्यवैकल्ये ज्ञाननेत्र्योणवि
ग्रहे यज्ञोपवीतात्ममात्राश्रकोष्ठब्राह्मणाश्रिये २६
इत्यादिलिंगसंभगो सत्ये ग्राम्याययसम्भवः नतस्त्रे
ताद्वापरं च कलिश्चेति युगत्रयं उवाच भगवान्वेधाः
खिन्नपारः प्रवर्तितो त्रेताद्ये नतनुः सत्त्विद्धे रूस्वतक
रोहषः यत्प्रवर्तकश्चापि त्रियपर्मः प्रकीर्तितः द्वा
परः खिन्नावद्धागपाणिः शरथनुर्धरः लतांणले
त्तितोशान्तः गुणप्रथापात्मकः कटुः कलेः स्वरूपम
एवं वविशः विवेकिनोशीघ्रपरपदं यतन् विचार
हीताः प्रयत्नमयोपः कलौ परेस्वसविरागहीनाः पि
शाचवदनः क्रूरः कलिः कलहवल्लभः वामेन शि
श्नदेशेन तिष्ठन्न्याननतेव पाणिनापामरेस्तलः
गुणगुणप्रविमिश्रके ज्ञानं त्रोकेखरसनिवर्यं रुदम
मन्पवस्थितः स्मितपूर्वमुवाचेदं ब्रह्माप्रसवासनः
ब्रह्मोवाच लिंगजिह्वोदरोपस्थनातिः त्रमसकलेमहः

गच्छस्वकार्यपरमोभवभावेनभैरवन् १४ कलिरु
वाच मामोत्रेषयसर्वेशसर्वोक्षोदकराकरं निरङ्कु
शेनिरानंदेनिद्राकलहवल्लभे परदारपरद्रव्यप
रद्रोहपरायणे वेंचकंदंभसामर्षदंभाप्रियजन
प्रिये एकान्तेयोगसंन्याससंक्लेशेनोदरम्भरकाः श्रा
मानेचपरंचापिवंचयंतमपिप्रभो ब्रह्मोवाच पा
पात्मानस्त्वयिरताः गुणान्मानसयोद्धिताः भविष्य
तिजनाजीर्णाः सायमास्मशुभाशुभे त्वयीयेःसाव
धानाः स्युः गुणप्रभारकृतांजनाः स्वसमाप्तविदिता
हिकरिष्यतिस्वकेहिते तेषामेवसाहाय्यंकुरुष्व
ममशासनात् कलिरुवाच बिभेमिशत्रुवर्गेभ्यः
स्थितिर्मममस्तुलेभा ४· यैःकृताभारतेविडेकथंया
स्यामितद्वद ब्रह्मोवाच केशवस्तववदाकिंशत्रुवं
कृतेचैतैः ४· वैकालेत्माद्वगायत्रीदुर्जेयस्यापिपिं
डितैः कलिरुवाच देवदेवसृष्टायशत्रुवर्गम
मानघ उपद्रुतोहंनस्तुल्यप्राप्स्येयेनिर्दयैरहं शिव
नाममहरेर्नामगंगावाराणसस्तुगं तत्संगदानाती
र्थादिकथाविशेषैःशिवस्यच श्रमास्मपिचगुणानि
ममदोभकराणिच संनिदेशादाकिमहंवमितव
संनियो यदाशौनःतत्रैकोपिभवतिप्राकृतोपि

उ.
वै. र. हि तदा मम भयं भूरि जायते दांभिकादपि बुधा ।
३ न्याहृतचित्ता स्वपुत्रदारपरिहृतान् दृष्ट्वा हृष्यामि भ
3 गवद्वेदसिद्धांतविद्विषः जितेंद्रियैर्विलुप्तै रागद्वेष
विवर्जितः सहनस्यात्तु मिच्छामि धीरैर्धैर्यविवर्धकैः
उन्मूलितेमामिच्छंति विभेमि तद्दनारतं ४८ ब्रह्मोवा
च तवद्यभावात्तेषां हि प्रचारो विरलः सदा भविष्यति
न संदेहो गच्छतिष्ठयथ्यासुखं कलिरुवाच ममतेषां
स्वभावस्तु विरुद्धः केन हेतुना उन्मूलितेमामिच्छंति
तेवतानहं मप्यहो ब्रह्मोवाच त्वेकालमलरूपको
मलेस्तु द्विनैर्विधीयते शत्रवो निर्मला स्वभ्यमतः कलरू
पवद्धियदायः प्रबलस्तिष्यन्तदा सजयते परं तेषां प्र
चारो विरलस्तवप्रोक्तो भविष्यति विवेकिनां समीची
नं स्वविचारवतां सतां धीराः खलु कलौ जन्मवांछं
ति भगवत्पराः ४९ कलिरुवाच केनांशेन समीचीन
तेप्रोक्तं भवता मम तदहं श्रोतुमिच्छामि यास्यामि तं
सदात्वया ब्रह्मोवाच धैर्यमालंब्य धीः शुद्धैः शुद्धिः संपा
दितात्मरैः न तेषां कलिदोषोस्ति लोभादिजनितः क्व
चित् ये भजंति महात्मानः शिवं वापि जनार्दनं न ते
षां त्वत्कृतो दोषः काश्यपालिव सतामपि गुरुसेवाप
राणां वा पितृमातृद्विजन्मनां गोदेवस्य च महेशवत्

लक्षीसेविनामपि ह्युपसर्गस्त्वन्तको नो हि बाधते न
कस्यचन गुरुसेवा उगणस्य श्रवणं चेत्स्मरणं भवेत्
सर्वाणि साधनान्येव भवन्ति हि शनैः शनैः सत्कृतैः
शास्त्रपरता गुरुसेवा च जायते सारासारविवेकस्त
ततो भवति ततः आत्मसारं विदित्वा ज्ञः काशीं से
सेवते कृती काशीं समसेविता यत्न लभ्यते शास्त्रवेत्प
दं अतः सत्कृतहीनानां न शर्मैतत्कलेर्भवे भयान्म
मनो न भवेत् कलौ सत्कृततत्परः कलिरुवाच गुरु
शब्दस्य नामैव द लोकेश्वरेश्वर को गुरुः किंच वा
तस्य स्वरूपं कस्य वा गुरुः ब्रह्मोवाच गकारः सिद्धि
दः प्रोक्तो रेफः पापस्य दाहकः उकारो विष्णुरव्यक्त
स्त्रितयात्मा गुरुः परः गणेशोऽग्निनाथुको विष्णु
नाथ समन्वितः वर्णद्वयात्मको मंत्रस्त्रिवर्गफल
प्रदः गुरुः पिता गुरुर्माता गुरुरेव परः शिवः शि
वे रुष्टे गुरुस्त्राता गुरौ रुष्टे न कश्चन गुरुर्ब्रह्मा गु
रुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः गुरुरेव परं तत्त्वं तस्मा
द्गुरुमुपाश्रयेत् हरौ प्रसन्नेऽपि हि वै सेवाजनाः से
प्रार्थ्यंते गुरुभक्तिमव्ययां गुरुः प्रसन्नो जगता
मधीश्वरो जनार्दनं लप्स्यति सर्वसिद्धिदः गुरुं भ
जस्मान्नुमार्गोऽस्त्येव तितीर्षुव्रतं योगगतयो स्त्रियमान्

बृ॰
वै॰ स॰
४

५

आचारवर्णादिविवेकयज्ञानध्यानेपरंभक्तिविराग
युक्तं कलिरुवाच देवदेवमहर्षिश्रेष्ठसर्वदेवमयोगु
रुः त्वयोक्तः सकलाध्यक्षः शिवएवगुरुः कथं ९८
ब्रह्मोवाच गुरुंविनानश्रवणंभवेत्कस्यापिकुत्रचित्
शास्त्रस्ययस्यश्रवणान्नश्रुत्वेनैवनरकताभयात् श्रवणे
संश्रवणामिकथांसर्वार्थदायिनी योगत्वागुरुभक्त्या
चधर्मेणचयुतोभवेत् अस्तिगोदावरीतीरेमुनेरंगि
रसः शिवः आश्रमः सर्वविख्यातः गुणपद्मस्याकुलः
ब्रह्मवत्रवेषदक्षत्वतपश्चैतेतपउत्तमं तत्रमध्येवेदध
र्मोचऋषि पैलात्मजः प्रजा तस्यशिष्यास्तुबहवोवेद
वेदांगपारगाः तेषुसंदीपकोनामशिष्योगुरुपरायणः
२१ अक्रवाशास्त्रपुराणानिनिगमामाम्नायमहर्षेः नैष्ठिकी
मवमद्धेहगुरोः सेवार्थमाहृतः एकदातत्रमहतास्व
कार्यार्थमहात्मना आगच्छसंदीपकेतिगुरुणाहूत
एवसः श्रुत्वातोज्ज्ञयजीवेतिवदन्शीघ्रतरंमहान्वे
दधर्मोवाच ममशिष्येषुवत्सत्वंमयिप्रीतिमममतितः
विचार्यवदमन्मेष्टंयदिकर्तुंत्वमोमसि एवंजन्मसह
स्रेषुपापान्यत्रानिकृतानिमे तानिसर्वाणिहिशनैःक्षा
लितानितयोवलात् यान्कुपामानसानीतिमातविघ्न
कराणिच कानिचित्तेषुशिष्टानिभोक्तव्यानिमतिमेम

अभुक्तानि विनिश्यंति न कदाचिदपि ध्रुवं पापानि
सर्वशास्त्रेषु विहितेयं स्थितिः परा वाराणस्यां स्वस
मपि प्रायश्चित्तं महाचरेत् पापद्वयस्य भोगाय कुष्ठेण
आरभ्यते मया शुश्रूषा च त्वया कार्या वरदस्य महा
त्मना अथवा संहरणे शिष्यं सेवार्थमुद्दादरात्
दीपक उवाच आहूतानि त्वया योति श्रितानि द्विजे
नि च पापानि पापघ्न किमर्थयेत्तुः खेदमेष्य गुरुः वेद
धर्मोवाच जीवितामत्त्वजेनेह प्रायश्चित्ते कृते न वेन
तस्य शुद्धिर्भजेनैव पापानि विविधानि च देवान् ऋषी
न् पितृंश्चाप्यनृजेति कृतानि यत् तस्मात्पापतया पा
श्यति न चाविजानता दीपक उवाच करिष्यामि गुरोः
सेवां यथाशक्त्या विधानतः आज्ञापयंतु गुरवो हसे
कोऽपि न मोक्षति वेदधर्मोवाच अक्रूरोऽहं भविष्या
मि च नाहं न भ्रमं व्रत मत्कृते पालय स्ववर्षाणामे
कविंशति दीपक उवाच विद्यमाने मयि विभो कथ
मेवं प्रभाषसे कुष्ठिरूपं त्वमाश्रयतु वपापार्थमेव च
आरोग्यतां महिरमि पापेन तं क्षालीभव वेदधर्मो
उवाच न त्वच्छायन शिष्याय पापं प्रयच्छति केचन पाप
भोगास्त्व कर्तारं पुनरेव न कुर्वन्ति अतो मयैव भोक्त
व्यं त्वं शुश्रूषापरो भव भोगादपि महत्कष्टं शुश्रूषा

त्र·
वै·र
५
5

यांभविष्यति नयमोकाशिकांश्रुद्धांश्रुतींदेवस्यधूर्जटेः
समाप्यसार्वत्रायमींतंप्राप्यमिशाश्वतं दीपकउवाच
श्रवश्यमेवगंतव्यंतत्रेदेवस्यधूर्जटेः मयात्वद्धरणा
भोजन्मवकेनशिवार्थिना ब्रह्मोउवाच श्रुवश्यमे
वगंतव्यंतत्रेदेवस्यधूर्जटे मयात्वद्धरणोभोजने
ननैसोमसहितोविप्रोकाशींगत्वास्थितोसुखे मणिक
ऐपुनरेकूलेकेवलेश्वरसंनिधौ स्नात्वादेवममभ्य
र्च्यविश्वेशंविश्वयासह श्रावणभोगमश्रुभगुरुमो
केप्रवक्रोम ऊष्टरोगसमासाद्येनत्रोयत्नमपिप्रभुः
स्थितःपरमहः खोतेश्याप्तीनोडः खेमोचकः सद्दीप
कोकरोतस्यसेवांश्रद्धासमन्वितः सयविणाम्भूयति
द्वीवमपस्मारपतिहिजः भिलित्वायाल्समाहायभोज
येसत्रुकुगुरुं जितेन्द्रियोपिमत्सरषिवेदयमोजिते
द्रियः ८० जातोरोगवशात्सा प्रसाप्रवश्रुपागतः
कदाचित्सर्वेमानीतमनेभ्येकेकदाचन स्वल्पमश्रा
तिसंक्रुद्धोमिहन्नेतिवदन्मऊः कदाचिन्नतानेति
कदाचिन्मापप्रकुष्ठ वदस्यनमि सर्वमहारोगारस्हा
त्वितः पापैनैवन्याणिवाणीभवेन्नकुष्टकभाषिणो ९
दैत्यमात्सर्येपरमाश्रुभाश्रुभविवर्जिता दैत्यस्पडःख
दस्यान्नमहापातककृपिणः श्रमानिडःखपापानिक
लोनांहेतिषोडशी विरंतरेवेदयमोभिक्षाशेवपरायणः

देव्यग्रतोवदस्येवं देहि देहि तरोत्तरे सर्वसौख्य
दायिनः सेवते गुरुमीश्वरं यथा यथा मनस्तस्य मि
त्राणादिषु सस्पृहं तथा तथा समभिलिखाप्रयच्छति
सदीपकः पश्यत्यत्र सर्वे गतेजनागृहे गरिष्ठः सत
दीपककर्ता कृतिस्मृतीशः खलु पार्वतीशः सप
वमास्वहितिदीपकं कृती ५ नतीर्थयात्रा न च देवयात्रा
स्वदेहयात्रापि न लोकयात्रा अहर्निशं ब्रह्महरीशवृ
न्दानुरूपं प्रपन्नोन स्वसेवामन्यता ६ सिसित्तं वक्त्र नरं
नचेडुवस्त्वस्यमेव किल भक्तप्रियेसौ न स्वपितस्यपि
कदापि दीपकः सावधानहृदयः सदार्थेहक् यद्गु
रुः प्रार्थयते शुभाशुभं ततः समानीय समर्पयत्यसौ
पकाय गुरुस्तु परमादेशेण स्नेहेन चालस्य विवर्तेनेन
न निर्घृणो नापि वदत्यनुचितं नात्मपकः खिद्यतोपि
न गुरौ नेहतवादीन विगगात्र हितेस्य ब्रह्मनो नपरं
विचिंतयन् कदाचिदेकाग्रमनाः सदीपकः सेवाप
रो व्रजनासक्तहृत्तः ददर्श विश्वेश्वरमग्रतः स्थितं व
रं गृहाणेति वदंतमनः पुनः श्रीभगवानुवाच गुरुभ
क्त महाप्राज्ञ वरं ब्रूहि सनातनं गुरुभक्त्या न यावत्संतो
षितोस्मि जगत्प्रभुः ९ दीपक उवाच सत्वं जय महादे
व प्रसन्नोसि यदीश्वर गुरुं प्रष्टुं नवसेनाहं जानामि

ब्र·
वै·र·
८
6

किंचन इत्युक्त्वा गिरिशो दीपः श्रीगुरुं पर्यपृच्छत ब्र
विश्वेश्वरो देवो ददाति वरमुत्तमं श्रीगुरोराज्ञया
देवं प्रार्थये रोगनाशने यदान्यन्नमसे कार्यं भग
वंस्त्वं ददस्व मे वेदधर्मोवाच न प्रार्थ्यो रोगनाशाय
देवदेवस्त्वयानघ मत्कृते यागके स्वीयं भक्त्या प्रार्थ्य
न वा मया ५५ देहरोगनिहृत्यर्थं को देवं प्रार्थयेच्छि
वं संसाररोगदहनं मनोमलविशोधकं इति श्रुत्वा
गुरोर्वाचं गत्वा देवस्य सन्निधौ प्रणम्य नत्वा देवं गृ
हृणामीत्युक्त्वान्वहं पुनः पुनः शिवेनोक्तो न गृह्णा
ति वरं वरं शंकरोऽपि निजं स्थानं जगाम सगणः परं
शंकरोऽपि मया सार्द्धं स्थितो निर्वाणमंडपे उवाच सर्व
देवानां शृण्वतां मधुसूदने नारायणारविंदाक्ष मम
प्यानंददायक गुरुभक्तिर्विविशेषमिह शंसतो ब्रका
रिणी विष्णुरुवाच को गुरुः कश्च वा शिष्यः अत्र दृष्टो
ह्येषध्वज कीदृशी वा गुरो भक्तिः श्रोतव्या सा विशेष
तः विश्वनाथोवाच शृणुष्व महदाश्चर्यमेकाग्रेण
जनार्दन पालेन दीपकेनाहमाकृष्टो गुरुभक्तितः गो
दावरीतीरवासी वेदधर्मा महातपाः काशीमाहात्म्य
निरतो विरक्तः सर्ववस्तुषु तस्य दीपकनामासीच्छि
ष्यः शासितविग्रहः एतादृक्गुरुभक्तस्य न दृष्टोन

मयाऽऽहूतः गतोवराननेयान्तेनगच्छताऽतिगुरुप्रियः
प्रलोभितोऽपिवहुधागुरुणाऽर्थवैरपि निश्चयनल
हृदयोनात्यजत्पश्चेपकंविना गुरवेदेहमारोप्यतद
धीनकरोमत्वं सेवांसकलशास्त्रेषुसंमतोगुरुषो
नम त्वांचमांचसन्तानसर्वाँल्लितंनतीर्थवषष्ठिज्ञान्
सर्वपापपतिसर्वात्मागुरोर्गुरुतरोपिके किंवहूक्तेति
मेविस्तोदृष्टयोग्यः सदीपकः दीपपवभवर्धातना
शकोगुरुवल्लभः यस्तज्ज्ञानादिसकलेगुरुंसर्ववि
भाव्यसः भक्तिंकरोतिविविधांगुरुपादाब्जयोःकृती
ब्रलोवाच इतिश्रुत्वाशिवसुखोद्विग्नः सकलयमेहृ
त् गुरुशिष्यसमीपेसमागतोऽग्निकाग्रवल्लभः दृष्ट्वा
दीपकंविस्मितः सेवनेगुरुमात्मनः यथोक्तंशंकरेण
सुदर्शनापतितोपिकं आहूयेवोक्तवान्देवोवरंब्रूहि
निजेच्छया दीपकउवाच वासुदेवनमस्तेस्तुशंखच
चक्रगदाधर कथाभक्ताप्रसन्नोसिमसेवालायतह
दत्वामात्मनत्वेजगतामधीश्वरंभजेनित्यसाधनको
टिकोटिभिः नत्वाप्रपश्चेपत्यपिसर्वगोहरेरेतपिस्वमा
त्मानमथोत्तजेपरं श्रेहत्वनाथ्यः वेत्त्ववात्तवालोया
वजनिःस्मरणेनापितेम नथापिदास्येवरः प्रदःस
मागतोसीतिमहद्विचित्रं श्रीभगवानुवाच गुरुभ

त्रे॰ वै॰ १८॰

तथा प्रसन्नोस्मि श्रद्धया वेदमेन च गुरुभक्त्या मया पृच्छा
पालनीया प्रयत्नतः दीपकश्चाव वेदवेदान्तकोऽप्यु
पदिष्टास्तु विचारितं अयमेव परो देवोऽप्ययमेव परं
तपः अयमेव परं तीर्थं यस्त्र साहाय्ये हितं ज्ञानं सर्वा
त्मकं शुद्धं परमानन्ददायकं अतो गुरुं विहायान्यत् प्राप्य
येन कथंचन यदि देयो वरो मह्यं गुरुभक्तिप्रयच्छ मे
गुरुस्वरूपं जानामि यथा तदुपदिश्यतां श्रीभवानु
वाच शान्तेन पाल्लिजगुरोः स्वरूपं ब्रह्मदं परं तथा
पि वक्ष्ये वात्सल्यात्त्वन्नाततस्त्वं श्रद्धे सद्बुद्धिं लौकि
कीयत्न प्रयच्छति समानभाक् यस्तु धर्मोपदेष्टा
स्यात्स गुरुस्तु मतोऽधिकः वेदान्दयः पाठयेत्सोऽपि
स्मि तेऽपि स विशिष्यते वेदार्थरूपकस्तस्मात्तेऽपि
मम विनकः मन्त्ररूपयतः शुद्धं प्राप्यते प्रवणायतः
स्वयं ज्ञात्वा श्रावयति स गुरुस्तदमेव हि यद्वचोभिः
सद्या शुद्धिः स्याद्विनेत् दृढं मता न विमुञ्चति मोक्षी
त्या स गुरुस्त्वहमेव हि यथ कामादिदोषकलिलं मनस्त्वा
वीर्विष्वापमं न विमुञ्चति हे जननेऽन्नरके पातयत्यपि तच्छे
ययनियः शाश्वः श्रीगुरोर्मल दष्टकैः ततः परपरो देवः
कोऽस्मा स्विजगती तलेशु भाषुभं दर्शयति कर्मवाकर्म मे
वच मार्गामार्गौ विरागादिरहस्यं संप्रकाशयेत् ।

अयमेवानुग्रहो व अयमेव परो वरः अयमेव परः स्वा
र्थो यद्गुरुः सेव्यते निशे यदा मम शिवस्यापि वल्ल
भो ब्राह्मणस्य हि अनुग्रहो भवेत्पूर्णो सेवने सद्गुरोस्त
दा ४९ दीपक उवाच महावरस्त्वया दत्तो गच्छेदेवय॰
थासुखं कृतार्थोऽस्मि गुरुं जावावत्वत्प्रसादाज्जनार्दन
सूत उवाच इत्युक्तोऽन्तर्हितो विष्णुः स गुरुं पर्यतोषयत्
आगतं तमेव गुरुणा कृत्वा संवादमद्भुतं गुरुः पृष्टो दी
पकेन किमुक्तोऽस्यामिभिः शुभं गुरुरुवाच वत्स दीपक
केन त्वं संवादं कृतवानसि किं वा प्राप्तं त्वया तत्र निवेद
य ममाग्रतः इति पृष्टः स गुरुणा शिष्यः प्राह कृताञ्ज
लिः दीपक उवाच विष्णुनानुग्रहीतोऽस्मि शिवेन च स
देरपि वरार्थं कोऽवरो याच्यः किं वरेणावरेण च अयमे
व वरोऽस्माकं तव पादाब्जार्चने सर्वदा मम मिथ्येद्वे
दृढया त्वत्प्रसादतः सूत उवाच एवं भक्त्या गुरुं शि
ष्यस्सेवातत्परोऽभवत् गुरुः आरव्यकदनावीवास
र्वांगसुंदरः अभवद्धर्मपरमः ज्ञानार्थकाशिसंश्रयः
दीपकेऽप्याहसंरुष्टः क्रोधादिमलवर्जितः वेदधर्मोवा
च जीर्णोहं कर्मशाहित्यकष्टात्प्रारब्धसेवनात् संसा
रादपि नीर्णोहं काशिवासपराश्रयः नकाशिकायां प
तितोऽप्यधर्मकृद्ध्रुवः त्वं समामोतिशिवप्रसादात् इतिश्र

ब्र·
वै·ख·
८

तिज्ञाजरादीश्वरस्य महानुभावस्य शिवस्य निम्मा का
श्यापुरीयप्रभयाप्रकाशितः पापापकारः खलनाश
मेतिविश्वेश देहोद्भवयास्वविद्यया महात्मनाग्रुणपहृ
तो कृतात्मनो इति श्रीब्रह्मवैवर्ते तृतीयविभागे काशी
महात्म्ये प्रथमोध्यायः १ सूतउवाच कदाचित्तस्य प्रसन्नो
भूद्वेदधर्मा महामुनिः शिष्याय स्वविनीताय वरदान
मचिन्तयत् वेदधर्मोवाच दीपकागच्छ भद्रं ते वरं वरय
सुव्रत त्वयाहं जीवितः सम्यक् सेवया परयानया २ एवमे
कारविनीतानां शुश्रूषया हर्षमेदितो गुरुः सर्वा महाभा
गसिद्धयो ऽग्रा भवंति हि नदेवः पर्वताग्रेषु नदेवो वि
ग्रुसदाति देवः श्रद्धानदमयो हृदिभावेन दृश्यते य
त्र कुत्र दृढो भक्तिर्यदा यस्य महात्मनः तत्र तत्र महा
देवः प्रकाशमुपगच्छति अहो तव महाभागं प्रसन्नो
हं तवानघ येन स्वचित्तकृष्णात्रिसिद्धयः साधिताः शुभाः
दीपकउवाच संतोषेणनवाचार्यां कृतार्थः सद्गुरेष्ठतः
जातोस्मि भगवान् शुद्धस्वात्मैव कस्तितिष्ठतः किंचि
द्विरस्य कामोहम्मताणयति वेद्गुरुः एच्छामि संदिश
पदं परमाश्चर्यकारणं गुरुरुवाच एच्छ दीपक भ
द्रं तेनावक्तव्यं तव यत्किंचित् यस्त्वं ते गुरुभक्त्या च
गुरुं देवः प्रसादितः शिष्यउवाच ॥ ॥

तस्मात्त्वंतपसोमूर्त्तिर्धर्मवेत्तायथामनुः पैलपुत्रोभा
ष्यकर्तावेदार्थावाक्यचेन्नरः सर्वज्ञःसर्वदर्शीचसर्व
ज्ञैःपरिपूजितः ब्रह्मविद्देहगेहादिममतारहितः
स्वदृक् तस्माद्युज्ञरजोभिर्मोपूज्यविषयवासनाःन
स्पृशंतिहिद्वन्द्वधर्माःसूर्यंतमिस्रिकायथा यत्रत्वंतत्र
तीर्थानितत्रदेवामहर्षयः निवसंतिसदाब्रह्मन्का
र्थीकिंत्वमिहागतः गुरुरुवाच आदौत्वमेववाल्मी
केयस्यवत्सविचार्यंच बहुकालंबहिःसेवाकृताते
मयितद्व्रत देवोनकश्चिन्मेदृष्टःसेवयादीर्घयापिहि
काश्यपास्वल्पेनकालेनदृष्टोदेवउमापतिः लक्ष्मीपति
रपिप्रीतःपश्यंस्तत्रभवंशुभे श्रमत्रयःकृतोधर्मःसो
गःश्रद्धादयायुतः अनेककालसंप्राप्यःसमिद्धोत्र
त्वणाद्वेवत् वर्षायुतसहस्राणिपद्मेयंतेहरेहरिं
नेत्रत्वणात्मासर्वंतिवत्सत्वमिवधार्मिकाःकाश्यपा
कृतेस्वल्पमपिपुंसेसात्वाप्यनंतफलमपिस्वभावा
त् शिवःशिवःश्रीहरिरविहीहीविधिर्विधिःसर्वज्ञ
नैःपूजितः शिष्यउवाच यदिप्रसन्नोसिगुरोयदि
देयोवरोमम मद्भिमानंकाशिपुर्यावदस्वशरण
र्थिने सत्यमेतत्त्वयोक्तंमेआश्चर्यंसर्वदाहितत्र आ
मत्रबहुकालेनस्वधर्मैःसत्कृतैरपि विस्मरन्तोनर

त्रि॰
वै॰ र॰
५
8

येपेते दृष्ट्वानंदकानने अन्याश्च देवता सर्वे दृश्यते
धर्मवर्त्मगैः अन्यत्र कुत्र दृष्टीनो प्रकाशोत्र प्रजायते
काश्यांपापैःप्रच्छादयंतिस्वदृष्टिं येनराधमाः काश्यांस्थि
तोपिविश्वात्मा दृश्यते नैर्नकर्हिचित् इतिश्रुत्वामयास
ह्यावेदविद्यामहाफला काकाशीकेनरचिताकथमा
श्चर्यकारिणी महाप्रभावामहत्तामहादेवहरिप्रिया
कथंजातामहानंदरूपिणी रूपवर्जिता गुरुरुवाच
धन्योसिवत्सभद्रं ते यस्यते मतिरीदृशी ययावश्यीकृ
ताः सर्वे देवाविप्राः महात्मना सर्वधर्मफलं सम्यक्
काश्यां यच्छति मे मनः काशोब्रह्मेतिविख्यातं तद्धि वर्ते
जगन्मयः अविवर्तंते देवाद्यः काशीतिब्रह्मवादिनः
यथाविलोकः सकलस्याथनाम्ना लोकाःशोकनाशमा
तं प्रयांति वाराणस्यानामरहस्यं विशेषेणातीर्थानामु
त्तमं स्मृतं नास्ति येस्मात् तीर्थानिसंतिविविधानिभूरि
प्रधानिकाप्रप्रदानिधनधान्यसुखप्रदानि जीवंति
वेक्ष्यसुखमाप्यसुखेनतीर्था काश्यांभवार्णवमहो
परियश्यतिस्व २९ यत्र द्विजाश्चाश्वपचाश्च विद्यया
येवक्रवतिसुपिथर्मरूपाः येवादरिद्राः परमानंद
रूपां गतिमापुवंतिसमस्तानीताकाशिकायां स्थिता
येविद्यात्मवीर्याःपापनाशं वदंति नेदेहांतेतारकं श्राव

स्पृष्टे ब्रह्मप्राप्तवेत्सेव सत्ये वासः काश्यां सज्जनानां श्रे
गोगंभास्ताने पापकर्मारुचिस्य पुण्यप्रीतिः स्वेच्छया
लाभसौख्येत्तनाशकौ न प्रतियात्स्तमत्र अष्टावेते यस्य
सन्त्येव योगा योगाभ्यासे तस्य किं काशिकायां यत्नात्स्थि
तां शंकरं वा हरिं वा नोपासंते विघ्नपूगास्तेषां काशि
स्थलोके मनसापि येन प्रथमं येन सहसा महांतः तेस्तु
नाम्नानपराज्जनौ यातुर्द्धमीशारोषभूमाः काश्यां
स्थित्वान्तीन्द्रियपाणैव्ययेनोक्रूर्या यत्नात्कृतनरत्नणि
ये श्रेतयामीश्वरकः कारणानां सोयं हि षष्ठादिरिष्येनोशि
नेष्टि यत्र स्वेच्छाचारदोषप्रनष्टालोकाः कामार्तिभ्रांति
भाजो भवंति तस्मात्स्ङ्गिनीत्र पंथा विरुद्धः सेव्यः से
व्यो वेदमूलो हि धर्मः पूर्ये तीर्थप्राप्ये काशालीलेया
तसेगात्रदयात् समस्ते यत्र लेभे स्वात्मरूपं तिष्ठेत्का
शीसेप्रदयादपापे पापं काश्यां वाऽज्ञनः कर्मभिर्नीज्ञ
यीत्क्रूर्याद्राधनकर्मभिस्तत् यत्रेमामत्याद्दिस्त्रनाशोत्र
नावत्यासां येषु प्रोच्यते सर्वकाले कालादयं नास्त्यि
त्रयत्र पापभयं नहि जन्मांतरे सहस्रेष्वकृते न शक्ति
दर्शनात् नतत्तेत्र महिमानं कः समग्रं श्रोपि तत्त्वतः
तीर्थाः नियानि लोके स्मिन्नजेतूनामवहानस्ते तानि स
र्वाणि प्रत्यर्थं काशीमायांति नित्यशः यस्तु काश्यां वसे

ब्र· मेतः सर्वव्यापारकृन्नरः तस्यापियागातिः श्रोक्काराय
वै· र· मैनेवनात्मनः स्मरंतियेनराः काशींयत्रऊनापिसंस्थि
९ ताः ४ तेप्यवाद्यविनिर्मुक्ताभवंतिज्ञानभागिनः परं
10 साहसमाप्नेत्यप्रेप्ययेकाशंणामुमुक्षुभिः साहसात्सिद्धि
माप्नोतिनरोविकलमानसः दीपकउवाच किंतन्महा
समाख्यातंगुरुणायेनमानवः सिद्धिमाप्नोत्यविकलो
महावेधविद्यातिनी गुरुरुवाच समुद्रतरणंवत्सम
हागरलभक्षणं स्वशिरश्छेदनंकूपपतनंवाग्निभक्ष
णं पर्वतात्पतनंसर्पैर्व्याघ्रैः सहखेलनं स्वमात्म
गमनंमद्यपानंचलेवधादिपत् नथापापांतरंचैव
स्वनेवजनस्यच एतेतुसाहसाभावाः कृतानश्य
त्यपिकर्हिचित् अजितेंद्रियवर्गस्यकृतंकल्पशतैरपि
ननश्यतिमहादेवैसाहसंकिमतःपरं अजितेंद्रिय
वर्गस्यकृतंकल्पशतैरपि ननश्यतिमहादेवैसाह
संकिमतःपरम् अजितेन्द्रियवर्गस्य स्वात्मनस्वय
मेवच अनेकगर्भजालेषुपातयत्यतिसंकटात् अ
तोमहासाहसिनाजितेन्द्रियाज्ञातान्यपिनश्यंतिसंशा
स्त्रजाले ५· जितेंद्रियाश्चापिहिसाहसैर्युताप्रशस्य
मध्यास्थयतः प्रकुर्वते अत्रदानेतपःकुर्यायस्य
कस्यचिदप्यहो

यावस्थितानि तावन्ति युगानि स्वर्गमेदिवि वाराणस्यां
निवसतां यस्तु पुण्यमुपजायते तदेव स्वर्गस्थपितृः फ
लं भवति त्वतथा यैर्यैरुद्रो जितो जेतः स्वाजे काशी
श्वरस्थितः ते तेन नरकजालेषु पच्यंते पितृभिः सह ये
केचिद्ब्राह्मणं काशिकायां ग्रंथैर्यैर्वा सख्ये संप्रतर्प्य
त्रैलोक्यं वर्त्तितं तेन वस्त्रमात्मा मूर्द्धसंस्थे रुद्रत
स्थ ५५ आनंदाख्ये कानने येव संतिष्ठंत्या संविदथी
त्रत्र तैर्वस्तव्यं रुद्ररूपैर्हि पत्ता यतो रुद्रोयमपा
लः प्रसिद्धः ५६ येतेत्र संन्यासकरा महात्मानस्ते तेवेक्षी
याः कृतबुद्धयः सदा तेशंकरत्वं समवाप्य जीवा भवे
तिवेदिंद्रियार्थेषु लोलाः तेदांभिकाश्चैव कासक्थका
माः कामविमप्यात्मनार्चयंति लक्ष्मीपतिः किंव
दु भिक्षुवस्त्रार्त्ते दीनमनाः परिभ्रमन् ५७ संन्या
सिदेहः किल काशिकायां यः कश्चनेशः स्वकृतीम
हेशः सचेद्वदेशपरोजनेषु ततः परः कोत्रतमः
शिवस्तु कः शिवश्च हा काशिकाशोरूपवभवत्स्व
रूपं न विचार्यमत्र यत्तु प्रविक्रायत्तनंतं स्यविंतात्र
जुर्वेत्यपिपामराये संतः पुनः किंनरदेहसमर्पणे
नेजानंदीनवमार्थयंते तेत्र संन्यासशाहेन नेश्विम
परसंविदः तेश्विन्मेव परममविभक्तपदं विदुः ८

अ·
वै·म॰
११

अन्यत्र योगाभ्यासेन यावज्जीवं कृतेन च वाराणस्यां
प्राणत्यागात् पुण्यं समवाप्यते सर्वतीर्थावगाहाद्य
यत्पुण्यं स्नानदानादिभिः ततपुण्यं कोटिगुणितं मणि
कर्णिकमज्जनात् ९२ अन्यत्र ब्राह्मणानां तु कोटिसं
भोज्यफले वाराणस्यामुदेकेन भोजितेन तदाप्य
ते दिनेनैकेन यच्छ्रेयो हि फलं यल्लभ्यते त्र यत् वर्षाणां
न शतेनापि तदन्यत्र न लभ्यते यः स्तौति स्मरते काशी
यः कीर्तयति मानवः तेन नत्सं हतं जन्मे दत्तं वित्तमह
र्निशं महापातकयुक्तोपि अश्रद्धादिरहितोपि हि का
शीप्रवेशादनघः सम्यक् स्थित्वा स्वस्थो भवेत् आसि
कलयुगे घोरे लोकाः पापानुवर्तिनः भविष्यन्ति मह
द्रुष्ट्वा वर्णाश्रमविवर्जिताः नान्यं पश्यामि जन्तूनां मु
क्तौ वाराणसीपुरी सर्वपापप्रशमने प्रायश्चित्तं क
लौ युगे कलौ विश्वेश्वरो देवः कलौ वाराणसी पुरी
कलौ भागीरथी गंगा दानं कालियुगे महत् निंदति
न कलिं धीरा विजितेंद्रियमानसाः भगवद्भजने रक्ता
सत्कार्यमेषु रतं कलिमलमपहंजे काशिकाः का
शातेज्ञास्मर हर हर हरि सूर्य ब्रह्म विश्रामभूमिः न हि वि
रमितचित्ता दुःखमाप्नोति किं विजननशतसहस्रेषु दे
शं ब्रह्मभूयात् शिवेत्युवाच अन्यत्रे भस्तनाजीवतेषा

देवाद्यदि शुभो कीकसे श्वपचे द्वयेर्षां का गतिरुच्य
ते गुरुरुवाच अन्यत्र पतितानां तु जीवानां कीकसे
यदि वाराणस्यां श्वपचन तिनरकेनयतेतिते स्वर्गं तुः
कृतिनः पापा अपि गच्छंति नान्यथा अस्थिकेशनखा
भासं यदि काश्यां पतेदिह महापापास्तदा स्वर्गं यांति
साहस्रवत्सरान् पुनः काशीं समासाद्य मुक्ताः स्युः सर्व
जेनवः शिष्य उवाच अहो माहात्म्यमतुलं काश्यां पा
पात्मनः कृते महानुभावा ऋषयः पंडिताः श्रुतं वुद्ध
यः वदंति काश्यां पानकथं नयमः फलरूपिणी याहि
भागीरथ्यंतीरे अर्द्धचंद्राकृतिः कृताः केशवेन महा
पुण्यपुण्यदा मोक्षदा सदा नतत्त्रोतमहमिच्छामि
विस्तराच्छिवसात्मकता ७९ गुरुरुवाच शृणु वत्स
महाप्राज्ञ कथां पापापनोदिनीं यस्याः श्रवणमात्रे
ण काशिका काशिका भवेत् वाराहकल्पे यद्वृत्तं
तद्वदामि तवानघ कदाचित्पृथिवीमग्रा प्रलयात्तो
नले गता ८० महज्जनस्तपोलोकवासिभिस्तु जना
द्यैः स्तूतश्चततुकूलाभिर्वाग्भिः सर्वेश्वरो हरिः प्रक
टोभूमहाविष्णुर्मुनीनां भावितात्मनां उवाच वच महा
विष्णुः किमर्थं संस्तुतस्त्वहं ८२ वदंतु तन्मया पार्थ्य
ऋषयः स्वार्थमुत्तमं ऋषय ऊचुः देवदेव जगन्नाथ

ब्र॰ वै॰ स्त॰ १२

12

दीनानाथ शमाश्रय सर्वज्ञस्य सदाग्रस्य नवात्रेम
धुसूदन विज्ञाप्यमस्ति विश्वेश महीमग्ना महं भसि
तस्या उद्धरणे यत्नं कुरुष्व जगदीश्वर ५६ छन्नाकारं तु
किं ज्योतिर्जलाद्दूर्ध्वं प्रकाशते ५७ निमग्नायेयपरणा
त्वन्निमज्जति तत्कथं किमेतच्छ्राव्यते ब्रह्मन्वेदान्तश
तन्त्रूपिते ५८ तापत्रयेण दग्धानां जीवनं छत्रतां गते
ईशानादेव भगवल्लोकवार्याः सजगद्गुरो ५९ वारंवा
रं नवाप्युत्तरं हिर्लग्राजनादेन परमात्म्य चूपेपि
स्वाम्य स्वयमाप्रयाशास्ति विश्वरूपाय वा गंहें त्रूयमा
स्यापह पृथिवीमुद्धराम्यहं प्रतीतेन कियत्कालेयाव
देत्य समागमः देयं सर्वा निमग्ना गामानयिष्येनलो
परि ततः प्रवर्तितो यमैर्वर्णाश्रमनिर्वपनः ६० छन्ना
कारे परं ज्योतिर्दृश्यते गगने वरं तत्स्वरूपं परं ज्योतिः
का परितिपृथिते स्फुटो रत्नैस्त्र वर्णैर्विचिते यथाभ
वेत्तथा पृथिव्यां विचित्राद्धि काशिका न काशिका भू
मिमयी कदाचित्तेनान्मज्जेत्यसमस्तकृतिर्यत्न जडेषुस
वैष्वपि मज्जमाते स्मिन्नियं चिदानंदमयी न मज्जेत् स्वयं
निमग्नः कथमुद्धरेद्गोलोकेपि विचार्यमेतत् ६१
रक्षयत्युग्रः देवदेव जगन्नाथ विश्वनाथ जगन्म
य वासुदेव महादेव ब्रह्मरूप नमोस्तु ते ६२

वस्त्वरूपा कथं काशी कथं वा रविना त्वया भूमौ भुव
नना थैं शकिमर्थे वा इत्थं कृता १५ विसष्ठ उवाच कः
स्मिन्स्थितस्तु यदा कल्पे लोका धर्मपरायणाः साधनानि
प्रकुर्वन्ति मोक्षार्थं तपआदिभिः तथापि यैरिन्द्रियैर्वैषम्या
न्मोक्तविघ्नाभवेति हि आगमसर्वैविज्ञमः कथं मुख्या
मेहविभो नानातीर्थस्नयोभिश्च व्रतैर्दीनैर्जपैर्विषैः
कृतैरपि मनःशुद्धिर्नद्दश्येत नृणामिह मनःशुद्धि
विनादेव न मोक्षोयमेव लेभः कथं मुक्तिम हिवय
उत्स्नराइवमागगात् नंतर्धर्मसत्स्वरूपविज्ञानेस्तु
क्षेमालोयेन पापाभिवाडः तेनात्मानं जीवजातेग
ताः स्मोविद्याबीजं बीजनिर्मूलहेतवे १६ नानापाशैः
पाशितानः हरेशाग्रा हित्वसंसारं स्वनवाम्यग्रामुनामु
क्तिः युक्तिः सेयं वेदशास्त्रानुकूलामूलातूलान
श्यन्ति तत्वमादात् १७ विसष्ठ उवाच इति श्रुत्वा वच
नं सो मुनीनां पुण्यकर्मणां सदाशिवो महादेवो लिं
गरूपधरः प्रभुः प्रयास्तेनो लोकमुमोपादेशपरि
णमतः लिंगरूपधरः श्री भुवि दयइदहिरागतः ह
हिमासायमहीक्रोधप्रात्मक्रोशात्मको भवत् आपाता
लादाविंकुंठव्याप्यवोर्ध्वमवस्थितः मभेष्टदेवोदयितः
परमात्मापिनाकधृक् कैलासादथगाद्देव्याभवान्या

बृ॰
लि॰ वे॰
ल॰
१२
13

सहितः प्रभुः दृष्ट्वा लिंगं परानंदं ज्योती रूपं सुनिर्मलं
हृष्टेमात्सुकृत्वाकृत्स्नयासम्यगिदंकृतं ८ ज्योतिर्लिंग
प्रकटितं सर्वप्राणिविमुक्तिदं हरस्यवचनंश्रुत्वामया
तत्स्यावराउरुपृथक् शुद्धसत्वात्मकेज्ञात्वास्तुतंश्रुति
शतैःपृथक् लिंगाकारंक्वचित्तडिदं अकारंक्वचित्स्तनः
छत्राकारंक्वचिद्भातिपिंडाकारंत्रिकोणकं दृश्यतेसु
निसंचेस्तयथामतितैथैववतत् श्रजस्रनात्मावकाश
तेत्राकारतयास्थितं शानेदृतिविउत्वाच्चलिंगाकृतिंत
थामहत् ९ जस्त्वात्पृथिवीमग्रासप्राणिनगकानना
श्रजस्त्रादिदंलिंगंछत्राकारमेवस्थितं चेतनस्यजउष्या
रेकंकथमेकत्वयोरपि वदंतीतिमहाभागजानेति
कथंयतिव तस्मात्काशीव्रह्मरूपाज्जत्रपृथ्वीरसंगता
मस्र्जेनसुपोलोकवासिभिस्तुनिभिमेही जलेप्रविष्टा
साछत्राकारमहत्स्मृहः दृष्ट्वतत्काशिकारूपंनिर्मितंत
मयापरं वदंतिलोकाःसततंकाशीकेनावनिर्मिता
निर्माणंतजउस्यात्रक्रियतेनोपरात्मनः उद्धरिष्यामि
चमंहीवाराहंरूपमास्थितः तदाप्रभुः पृथिव्यांहिका
श्रीस्थास्यतिमत्क्रिया १९ सूतउवाच इमत्काऋषिसुव्रे
मोभगवानादिसूकरः उद्धारमहादेवोमहीमंताम
हृंभसि पकीकृताकाशिकस्याप्तनजीवानमोवयत्

यस्यां स्थावरजंगमाजडधियः सज्जाः स्वधर्मान्विताः पा
पापैश्च सदाशिवेन मिलिता जीवा भवन्ति ध्रुवं या गंगा
दिसमस्ततीर्थशरणं या देवता देवतं सा काशी मम शं
करस्तु वसतिः प्रार्थ्यानकैः सज्जनैः गुरुरुवाच एवं
विश्वमहाभागैः प्रार्थितश्च ऋषिभिः पुरा इमां कथां कथि
तवान् काश्याः संदेहशान्तये गुरुभक्तो विश्वभक्तः
शिवभक्तस्त्वमेव हि यस्य काशीकथायां न प्रीतिर्जा
ता विमुक्तिदा अस्मात्किं विहरयमान्नयाहे सोक्तिः शि
शो महन्नामैव यया प्राज्ञया पितृलेभ यानिशं काशं पाये
पङ्कपलिकाम लोभादिभिर्दीनाः पापहृषादिस्तुड्म
नसः कुर्वन्ति नो कर्हिचित् मर्त्याः पापविकारकाय म
नसः कुर्वन्त्यपि स्वादनः पापयोपरतास्तत्त्वार्थरहिता
यो मे वनवानतो मनुष्याणां सहस्रेषु पापभीरुः सु
लभः पावने स्वगुणे पुक्त समष्टक शान्तमानसः ब्रह्म
सभावं प्रयाति तत्काश्यं पाहे लया ध्यतं सेवाफलं न्वये
वाङ्गुश्रामे गुरुकृपाकृतं नहि पापादग्रगो भक्तिं कुर्व
न्ति स्नात्मवेचकाः २५ यत्प्रसादादास्मि वेनि शाश्वतं प
दमव्ययं गुरुभक्त्या शिवो दृष्टो गुरुभक्त्या जनार्दनः
गुरुभक्त्या महासिद्धिः काशिकादर्शने गता ममपि सः
प्रसन्नेन गुरुणा काशिका गुणाः उपदिष्टा ये गुरुणा

ब्र॰ वै॰ स॰ १४ 14

सतांनतसतांनते संतः सेव्याः सन्त्यवो काशिकायाः
श्रातव्यास्ते सद्गुणाः सिद्धिरूपाः यस्यां वासः पापनिर्मूल
कारी यस्यां स्नानमर्मो तदः प्राणिनो हि ११८ इति ब्रह्मवैवर्ते तृ
तीयविभागे काशीमहात्म्ये द्वितीयोध्यायः २ शिष्य उवा
च काशिकायाः स्वरूपं मे श्रुतं वेदादिगोपितं ब्रह्मसा
दा देवदेव शरणागतवत्सल १ ब्रह्मादयास्त्वयो देवा हृ
ष्टा मे तत्प्रसादतः धर्मस्वरूपमपि वज्ञातं तत्कृपयाप्य
हं तत् अविमुक्तस्य महात्म्यं श्रोतुमिच्छामि नो गुरो विचि
त्रमस्ति तेऽसौ तत्र दृष्टा एव तामस्तन्मदं नहि धर्मादयो लो
के प्रयच्छंति श्रुताः फलं अयमेव वरो मह्यं भगवन्
काशिसत्कथा ४ कथय सत्कृपासिंधो न तृप्यामि मुहुः श्रु
तेपि वन् गुरुरुवाच दृष्टा काशी त्वया भूमिस्तु वो
ऽमुं संसाराब्धेस्तारकं केशवं च ब्रह्माणं चब्रह्मवोप्यक
पं तं कलौ काशी संसारे जन्मालदा श्री येयेपरायाभवि
नाभवे पूर्भवापहा काशिका तानलमेत शिवेशिवा
केशवं काशिकायः स्मरन्सेप्पापभीरुः सदात्र बुद्धे
ने श्रुद्धे विहिता तथागमेनैतीर्थमेवाङ्कतिदातपाव
नैः वाराणसी प्राप्य जितेन्द्रियाणां यथा भवेच्छं
करभक्तिभाजां यथा ममात्रेण समस्तदोषान्स्त
तीर्थीकृतेहिजंत ः :: :: ::

नंकाशिकांकाशितकाशरम्यांको विस्मरेत्सुकृतीशांत
वितः येस्थावराःकाशिकायांवसंतितेसर्वेयोगिष्ठवि
योगानिष्ठाःशाट्या मन्येनैवसत्वायय त्रंसप्राप्यतेतत्त्व
तंवेशांतवित्तैः काशीस्थलोकोनयमाद्बिभेतिनदुःखवसं
वाद्भुतगर्भवासात् बिभेतिचैकान्महतोभयात्स्मरेद्यस्मा
त्पुंजन्मशिवेनहीने ९ नकुर्वंतिक्रियायापंक्रियातुण्ये
प्रकुर्वते लोकाःकाशितकाशास्थवसंतिशिवसद्गति
केविद्वानीशजपेतिवाचुःकाशीशगंगेशमहेशकेवि
त् केविद्वयंकाशिनिवासिनोगतंदृष्टेपरानंदमयेपरे
शे ११ केचिन्महाशिवशिवेतिशिवेयाशंभोकेचिज्जग
त्पालकविश्वमूर्ते केचिन्महापातकनाशनायकेचि
न्महायोगदभोगदेति १२ पशुपतात्तपरमार्विर्तोपुरी
योगिभिःसुकृतिभिर्मुनीश्वरैः यांनिरीक्ष्यतुरुषाःपुरा
कृतैःपातकैःशरीरभित्तैर्विमुच्यते १४ पूर्वजन्मशतको
टिसंचितंपापराशिमतुलंविनाशयेत् काशिकापर
पदस्यकाशिकादर्शनश्रवणकीर्तनादिभिः पशुपश
त्रनिवसंतिसायवामायवेकशरणाःशिवाज्ञया मा
नयंति सुकृतेनपातकंपातकाद्भयमुमापतेर्भवेत् १५
शरीरसंस्कारयुतोमहाजनोवहिस्त्रयंतःशिवदर्शना
र्थं असंस्कृतंपशुपतिर्नोहरःस्वयंसंस्कृतानोभगवंत

वृ· लि·वै· टी· १५

15

मीश्वरं पशुपमभावलभमीश्वरं पतिं पतिव्रतावन्निय
तैकमानसं सकिंमहात्मात्म्यभिवारिणां त्वणां हृदर्शी
नेयानि नतिप्रियः सदा १८ लिंगानि तीर्थानि समंगा
लानि दिशेप्राप्यमुदावहानि स्थितानि सद्भिः परिपूजि
तानि काश्यां न कः प्राप्नुयाद्धर्ममार्षैः काशीमहात्म्यव
मवाप्यमहाजनो यं संप्रार्थ्ययत्याखिलसाधनसिद्धिरूपं
विश्वेश्वरं सकललोकगुरुं सदा संरंहे श्रमाश्रभविना
शकरं शिवाय पशुपवत्सतरणेन तीनतां स्वस्थितो
गमनवर्जितोगतिं दारुलोहरहितां भवार्णवानारि
ताखिलजनो प्रकाशिको काश्यां येषां नामरटह्रणं ति
लोकवीजं तेषां जायते मोक्षमार्गे काशीये वै संस्मरंत
स्वदेशे त्यानध्यात्माशंकरं त्यारयेच्च काश्यां ये वै शीघ्र
मा ग्रूथ्येयन सिद्धिं प्राप्तास्ते ब्रतीर्णाभवाब्धेः देशःका
लोपालोकयोमत्रयमौ स्तिषड्ष्टानाशमार्योतिसर्वे व
देतिजानेतिरटणांस्पभीतांशाः पशुपतिश्रुण्णानिवपा
तकानि तथापिमुसंतिकलावयर्मजैः सैास्थिस्त्रवर्णा
श्रमयर्मवर्जिताः कलौ पृथ्वीवस्थानभवतिप्रिगासर्वज
गतोयथासतेसमभ्यकप्रतिदिनमपारःश्रुभवयःश्र
तःकाश्यांसर्वैर्जितविविधलोलैर्गुरुरतैः प्रबल
श्वंनित्यंहरहरिकथास्वादनपरैः ॥

नकाशिकावैराग्यमाप्राज्यसौख्यैर्विशोकैः शरीरशो
षैर्मलमूत्रादिशोषैर्वेद्धागमाद्याण्यनूपसंततिभिः मान
पमानादिविवर्जितैः सदाश्रमेश्रुमानप्रियदानसंचयकैः
वाक्यैः पवित्रैरभिपानवर्जितैः पापैर्वैदनिंदापरिवारव
र्जितैः श्रमैरनेकैः क्रतिसाधनैर्येयुक्ताः स्वयमेव ति
पालकाश्च वसन्तिकाश्यां शिववासभूमौ मुक्ताः परं
त्रेह च शं लभंते ये लिंगे विश्वमूर्तेर्भवभयदहने शोक
शोषे विशोके सेवंते वैतिपश्यंपश्य विमलजलैः पु
ष्पधूपादिभिश्च लोकैः स्ववागीशीर्वक्रविधनदैवे
भीवयंतो दिनेनसंपूर्णार्थाः कृतार्थाः परमसहक्र
तिनोयांति निश्चुडमार्गे १० स्थित्वा विमुक्ते शिवदर्शने
नोकुर्वंतिकुर्वंति वहूनि लोकाः कार्याण्यकार्याणि
भवंति तेषां तस्माद्धि देवप्रसहमर्चये देहि स्थित्वा का
श्यां विश्वनाथं वटङ्कामुमाः सुधास्नेनतेमाग्रहला चित्ताः
दृष्टो देवः साधयमेव सर्वं तस्मात् शेषदेवदेवं महेशं
पशुपतानसहकैनैकसंश्रयं व्रह्मकाननमिदं परात्प
रं नौरिति कश्रुवने श्रुवेगते भूयसा विनसुरा विना
र्जितं ग्रानेदकाननमिति प्रवदंति देवा धर्माश्रमश्च
नमिति प्रवदंति विप्राः अर्थाश्रमकाननमिति प्रव
दंति लोकाः कामाश्रिकाननमपि प्रतिश्रमकामाः ११

ब्र·
वै· ख·
१९

16

छोविश्रान्तिंप्राप्ययत्रव्रजन्तिपरमसुखस्थलविश्रान्तिरूप
विश्रान्ताः साधवोयेश्रमचनरोहिताव्ययतांसंस्मरंति
वैष्णवस्वरूपविस्मरणेशुभात्मनोशुभेनपापापहृत्तो
स्तुःखदः श्रतःकलावप्यधर्मेस्मिन्शीतेमेर्धर्मः सदा
सेव्यउदारबुद्धिभिः १९ यत्रप्रविष्टाद्विपदःचतुष्पदः
सरीसृपाःस्थावरजंगमाःपरे सर्वेंद्रियैःसर्वसुखो
निर्मुक्तजंतेजभुंजतेतेसुखेदुःखमात्मनः केचिद्देवाःके
पिश्रुष्ठामुनीन्द्राः देवर्षीणांकेपिभक्ताभवंति ब्रह्मा
नंदेकानंनेसंवसंतेपतिव्रतालामनस्याश्चापिमत्ये
विधिनिषेधपरामनुजाःसदा विधिनिषेधहृतःस
खवर्जिताः विधिनिषेधभियास्तगपतिगणेनखल
कर्मधियांसुखभूरियं हरिरपिसुखकाशकाशि
योसुखार्थीविविधकरणहीनो हीनशुद्धस्वरूपःसु
वसतिमुपयातीवोसिनाशेषपुण्यैः कथमितरज
नोत्रव्याहृतात्मासुखीस्यात् ५· काश्यपाहृताःस्विग्ध
रस्याःलितीशास्मिद्धेसवप्राणिमात्रानुकूलाः लोका
नोतेसर्वभावैःकृतार्थाधिक वांचलेयत्रकाशीवि
योगाः तेदेवजन्मास्तसुखेसुखामयेयेनात्रवासः प
रिपाकमेतदः नचात्रयातःपरलोकदुःखहृतस्य
मार्गेनिरतोभवेद्वेत पशुपपशुसृगपतिवीरुधांः

कीटहृत्तकृमिकामजन्मनो देहदैहिकविषादवर्जितं
प्रीतियुक्तमनसो महत्त्वमेहत् स्थाने स्थाने संघशः शा
सिताद्याः शङ्खब्रह्मब्रह्ममूलं वदतः वंश्यं योगीपंजीव
नेकल्पयेतः संतः शान्ताः साधिता यावसंतीः ४४ श्री
वैसोरहस्यदान् विघ्नमडुक्तिभासितमनोभिरानतं
स्वस्वदेवपरिसेवनार्थिभिः साधिताखिलफलं निषे
वितं ४५ स्वभाववैरपरिहृत्यमयत्रव्याघ्रादयोपि शक्ति
हृष्टमानसाः त्यर्णं चरंतो न च संग्रहेस्म वोयत्संग्रहाहं
रपरः सदा भवेत् ४६ सूत उवाच नंदोपि गोदृष्टा सद
यहृदयः शंकरपरः स्वपशुपकाशिष्या परमहृदृ
स्थावरचरान् कृविकाकाहारात्कविदपि च यावीफ
लच यान् कविंदैलैः पत्रैः कृतमम देमाच्छात मदना
न् ४७ महद्योमोभायं मदनरिपुगुर्णाः प्रकथयनप्र
हेषाग्निविप्रः स्थितिहृष्टपरः शान्तपरः यथा देवो
देव्याः प्रतनइहमर्वेकथितवांस्तथा शिष्यस्या प्रेक
थयति गुरुगौरवगुरुः ४८ या निर्वृतिर्विनतुते जित
मानमानो वाञ्छितादाविविधपापरतात्मनो च याचि
स्तुलोकशिवलोकपरापरेयं पापायतापशमनीशु
भेसविता स्यात् ततः प्रदेशं तरमामसादस्रोवेरं
डिमप्रमेये कैलासवैकुंठसरालयापि कैयिगस

ब्र· वै· ख· ८

17

ताम्येनवरेतिचात्र ५० हंसाख्यकोमुखकटावकाःसुका
युकाःसमूकारवसुखकवादे वादैःसदानंदमयैःसना
तनेनिरूपयंतः सदुक्तैःसदाशिवे शिवानुकंपायदि
वाश्रितास्यात्स्याद्धर्षणंहर्षणजन्मभाजां स्वजन्मभा
जामपिहर्षणंततानाविवादैःकलहप्रियाणां ५२ मं
दारसंतानकपारिजातकल्पद्रुमाख्यान्हरिचंदनंच
पश्यंतिवक्त्रास्तवकान्समानतनान्सोत्तादिसिद्धिप्रद
यत्रशुभान् यजेतियज्ञैःप्रतपंतितापैःऊर्ध्वंतिदाना
निवहूनिसद्व्रताः शोचेतिगत्वादिवमापतंतःशोका
पहंसौख्यकरंतदंतत् मायवोमधुरवल्लिवेष्टितमाध
वैकनिलयंमहावने सर्वजीवरमणंरमाप्रियंप्रीति
रसकृतैः परांभवेतमहालक्ष्मीमेधाप्रमितिदिवस
मारभ्य नहरिप्रसन्नेदेवेशरयत्विरतिमोलराहवे
ऋषीणांदेवानांनरतरगकीटांतमविनोसर्वविवा
तानांनदिह्वरमानंदगाहने ५६ सूतउवाच दृष्ट्वा
विश्वकेश्वरमादिदेवमानंदमानंदवनेतपामयत् त
त्रसजीवात्मास्वसारपृष्ठान्शिष्टान्निजानंदसमाधि
ज्येष्ठान् ५७ उवाच शिष्यःपरमादरेणसदीपकःका
शिपुर्याःप्रदेशान् अपश्यमानःसुचिरंमहात्माग्र
कंप्रणम्याथमहानुभावः ५८ दीपकउवाच ओं।

स्वामिस्त्वगीद परमं परमार्थयुक्तं काश्यपाः पुनर्वेदवदा
न्यमनोभिरामं त्वमिर्नमेभवतिकाशिनिवासिजेतूर
दृष्टामहाफलपुराकृतेयाविमुक्तिदमेदशार्चिताचि
ता ९ तत्रतत्रसगुरूगिरीशपतिमानंदः परमशिष्यव
त्सलः लिंगतीर्थशिवविश्वकाननान्तपाः स्वदर्शीपद
शोमहामुनिः श्रोवद्वृत्तिमनसास्वत्वावहोकाशिको
परिकल्पपूज्यव तस्यभक्तिकृदितामहामतेः का
शिकाविषयिणीविमुक्तिदा शिष्यउवाच वशीकर
णाविधेयमात्मसाधार्मिकेजने करोतिब्रह्मसंवेद
प्रयच्छन्समस्तेमहत् दर्शितेयं भगवतागुरुणागुरु
णाममगंगातीरगताकाशीदृष्टादृष्टफलप्रदा गु
रोत्वतः किंचिन्नपरमपरं वेत्तनजडेनदेवस्तीर्थवा
नवनिगमशास्त्रादिपठनेनयानितिश्रेयोभिः परम
स्वेवेदैर्देवपठितेनकृपामूर्तेर्मिसिद्धप्रकटितमिदंशं
भुमर्दने [illegible]पएजं वदैदेवहृदेहृब्धामितिर्विघ्न
निवासकामः सर्वापराधामयिरुपमभक्तेरलं तिर
काश्यामपिकारिणोये गुरूपदिष्टेनकरोतियस्य
शिष्यः कथंतस्यशुभामतिःस्यात् पेदेहवमश्यति
सर्वदेशगुरूं समस्वैसिद्धिंसमवाप्नुयात्स्कृती पापाद्वि
वारपतितयर्मयथेपुनर्क्तसिद्धिमयपद्यतिततःपरम

ब्र॰ वै॰ न॰ १८ स्तिकिंनतत् सकलं दर्शयति शोनितपदं विस्तारेणास्मत्प्री
त्यर्थं वजगात ततः कथ्यते त्वपर्णा वेदैः पुराणैः स्मृति
भिः सर्वमेवमुपदिश्यते तस्मादेगुरुवक्त्राद्धि श्रूयते
धार्मिकैर्नरैः गुरुरुवाच ये काश्यां निवसंति शंकरह
रिद्राराधनात्तत्परास्तेषां पापचयोपि याति विलयं
मुक्तिं लभंतेपि च ये काश्यां भयनाशिनीं भगवतीं श्री
मद्भवानीं जनाः सेवंते सततं सपूजनपरिक्रमादि
भिस्सुस्थिराः सर्वेषां विघ्नहर्त्रीं कर्त्रीं मपि सुस्थी
स्तो भवान्यधीने दिते त्रैपूज्या ततः परा ११ ये काश्यां
प्रभजंति ढुंढिगणपं सर्वार्थविघ्नापहं तेषां ढुं स—
समस्तशास्त्रविहिता भोगास्तथ्य पछ्चमे सो ये नानावि
धमोदकैः समधुरैर्विप्रान्सुपूज्याद्रानस्ततामो
दकदास्त्वपवर्गविधिः काश्यामपश्यंजनाः २० ढुंढि
राजः प्रियः पुत्रो भवान्याः शंकरस्य च तस्य पूजनमा
त्रेण त्रयोषिवरदास २१ गणेशः सर्वदेवानामादौ
पूज्यः सदैव हि सर्वैरपि सदा विघ्ननाशकं यत्र किंचि
द ये कालराजं कलिकालभीषणं ह्याराधयंतो वद
कान्यभक्तैः भजंति काश्यामपवर्गहेतोस्त एव काश्या
मपवर्गभाजः २२ आराधितः कालराजो महेशः पापा
णि सर्वाणि विनाशयत्यसौ मनः प्रसन्नं प्रकरोति येन

भजन्भजस्त्वं शिवमीशितारं ये ये दंडपाणिं द्विजभोजनाद्यै
र्भजंति काश्यां सहवासहेतोः ते विघ्नभारान्परिहृत्य
दूराद्दारास्पदं शाश्वतमाप्नुवंति दंडपाणिं भजतं सखा
वं हे संभ्रमोद्भवविकारनाशकं भक्तभोजसहवे मोलद
यतस्तद्दिनाभवति चाकुलाकुलः ७५ लोलार्कं द्विद्से
रवेः समग्रैरेडुम्पादिभिः सद्विजा नाराध्याश्रयवासि
नोपि सततं भावैर्भजंते जनाः तेन्नाशोकरुजादिदो
षं निवहान्दूरीकरोति स्फुटं भक्तैर्वेषामभिवांछितं
च विदधात्याराधितो भास्करः ७६ काश्यामपि सूर्यभक्ताः
शमदमसहिताः शंकराराधकास्ते विश्वब्रह्मादिलाणामा
ये विविधसुरगणास्तेर्चयंतीति नूनं श्रात्मा यं ध्याव
रणेष्वनशनपठितोजं गमानां तथान्या शीघ्रं का
श्यां सदर्थफलनिहृष्यफले धर्मकामादिसिद्धैः ये ये
देवाः प्रार्थितं प्राणिनो हि सिद्धिं दद्युः प्रार्थितामसती
र्थे तेषां भक्ताः प्राप्नुवंत्येव सिद्धिं काश्यां यत्र देवाश्च
देवाः किं वर्णितेनवक्ष्या काश्यां ये वासिनः कृशानुः जे
पिस्फुलनगोमोकायतो व्यापकमूर्तेयः ७७ काशिस्थ
ये वनितातस्य सेवकः शिवसेवकः काशीवासिविरोधे
न विरोधो हि भवे भवेत् ७८ काशीकथाश्रवणमंगल
स्पर्शमूर्तिः मूर्तः सपदभगवानिवशांतमूर्तिः तेचाप

ब्र॰
वै॰ ख॰
१९
19

गायमपहृत्सपरं श्रियं तं देवमप्युग्रहृत्सर्वेरूपपदे लभं
ते ८४ वेदैः पुराणैः स्मृतिभिः सर्वैः समुपदिश्यते वच
विधं तद्धि सर्वं काशी कामं प्रयच्छति ८५ तीर्थान्तरा
णि सर्वेदानि भवेन्नवश्यं काशी सर्वादि सकलं प्रवि
नाश्यते हि किं विस्मयच्छतित्व येन हि तीर्थयामी नाना
तीर्थेन वदिरर्थमनर्थहेतं ८६ शिष्य उवाच कृतार्थोऽस्मि
कृतार्थोऽस्मि कृतार्थोऽस्मि जगद्गुरो यत्त्वया सा महाकाशि
रहस्यं कृतमद्भुतं ८७ नैष्ठिकब्रह्मचर्यस्य धर्मस्य परि
पालने बुद्धिर्मम सदा भूयात्तवानुग्रहतो गुरो ८८ गुरु
रुवाच कथं तव सुपक्ववाणः पूर्यं नायतथा भवान् स्ना
नादारग्रहं कृत्वा श्रमाद्याश्रमं व्रज ८९ शिष्य उवाच
गुरुसेवां काशिसेवां वितनोषु कानन्ड कुर्वते चिन्तायक्र
र्द्धं हि तासां सर्वे स्यास्य मुक्तिदे गुरुरुवाच धन्योऽसि व
श्रेया धर्मात्मा गुरुभक्तो महामतिः तिष्ठ काश्यां भजस्व शि
वं त्वा हि गंगां हरिं स्मर ९० सूत उवाच इत्युक्तो गुरुणा
शिष्यो दीपकः कुलदीपकः गुरुसेवापूर्वकं च सर्वं स्व
मकल्पयत् ९१ पुनः पप्रच्छ तं शान्तं वेदधर्माणमात्मदं
संदेहदेहदहनं काशिवासि सर्वोत्तमेय ९२ इति ब्रह्म
वैवर्ते तृतीयविभागे काशीमाहात्म्ये द्वितीयोऽध्यायः २
शिष्य उवाच गुणदोषान्कलेर्ब्रूहि श्रुतः सर्वोपकारकान्

यान्श्रुत्वा ब्रह्महःदयः सावधानः सर्व्वं लभेत् १ कलिः
कालमलः पूर्व्वंतयोक्तो धर्मसूचक तस्य स्वरूपं ज्ञात्वा
हि नरो धर्ममतिर्भवत् श्रुत्वा धर्मविनाशानि श्रुत्वा पा
पं परित्यजेत् श्रुत्वा निवर्त्तते मोहात् श्रुत्वा ज्ञानामस्तेन ल
भेत् नीचोपि श्रवणेनाशु श्रेष्ठत्वं प्रतिपद्यते श्रेष्ठोपि नी
चतामेति रहितः श्रवणेन च तस्माच्छ्रवणमर्हते येन
देहे निवर्त्तते गुरुरुवाच शृणु वत्स कलिदोषान्विप्रस
र्वेतिथनस्तनः तान्ज्ञात्वा वर्त्तते मानमा पाल्लृष्यते साधवः
सदा पापानां पूर्वं भक्तानां श्रवणे विघ्नो भवेत् त
स्मात्कं प्रपद्येत श्रवणेषु सर्पंडि तं पंडितो सि महाप्रा
ज्ञ धर्ममूलविचारकः २ त्वदग्रे कथयिष्यामि सूतः
कामृषिभिः सह कथां कलिप्रसंगेन काशिष्यति वि
धायिनी ऋषय ऊचुः कलिदोषपरित्राणाय लोमनरोशुद्धे
कथ्यं कलौ वदस्व सूत सर्वज्ञ पूर्वं तु ग्रहभाजन सू
त उवाच शृणुध्वमृषयः सर्वे पूर्वं तु ग्रहमद्भुतं विध
माने ऋषिश्रेष्ठे पेलादिषु तपस्विषु ८ विलोमजे दीन
तरे मा विलोकमहतया कृष्णद्वैपायनाविस्सर्वं त्कारं
मीचकारह ९ अष्टादशपुराणानि सेतिहासानि वान
व उपदिश्यानुदेदेवः श्रावयस्व महामते १० भवंतः
सत्तमाः शांताः साधवः समदर्शिनाः कृपयेति महात्मा

ब्र. वै. ख. २.

नःकथाश्रवणान्नराः ११ कालस्समःसमयुगेकलाव
पिहितास्तथा श्रयिष्टाश्चैवेषस्ययुगादिषुभवसतप
समेज्ञानेनयोधर्मस्त्रेतायांद्वापरेर्चना कलौच्चवस्था।
काचित्तदृश्यतेव्याकुलात्मना १५ देहएवकलावात्मा
स्वंविदेहस्यलालने यथाकथंचिद्धियनस्यसेग्रहःक
लौहृणागुरुषार्थःपरोयं यनेकुलेयनमार्गुर्धनेतमा
न्यालोकापापद्रूपातिनीवाः १६ कलौद्विजाःशूद्रवदा
वंरतोहसेतिवेदान्विषयेषुसक्ताः शूद्रारहस्यश्रविवा
रयंतिस्कृतेःस्कृतिंधर्मपरास्त्यजेति हत्वावहूनिपा
पानिकाशपामेवकलौयदि मियेतयातनांतेह्यिग्रुद्धो
मोतमवाप्नुयात् १८ कलावन्यत्रपापानिकरोतियदि
पापकृत् तामेवमानवेपापेप्रेरयंतिपुनःपुनः तेःप्र
वितोविशंत्येतमश्नातिभयावहं नयांतसंस्कृतेयांति
कलौपापकृदुत्तमदः २० ग्रहस्थाव पवेविधाःसुबहू
वोधर्माःस्मृतेनसंसादिमुनीनांकथितावत्सकलिदो
षगुणैःसह नैवेवस्कृतवानस्मिहापगंतेयद्रुवेस्तनः
नत्कृत्वाशिकांप्रामस्वयामहविकंपितःक्षीणकउवा
व हृपाकरकलेर्दोषान्गुणान्वदविदामयत् सत्यो
कान्काशिसंवेयान्धर्मास्वकलिनाशकान्
जितेंद्रियाःपापनिवर्तकास्त्वशांतनाम ११ ॥ ॥

होतो मधुसूदनाग्रयाः अन्ये तु तीर्थेष्वपि मुक्तिभाजो
भवन्ति काश्यामपि को विशेषः २४ गुरुरुवाच काम
क्रोधादयो दुष्टाः सूक्ष्माः शत्रुनिरीतकाः प्रविशन्ति
व सर्वेषां तु क्रियासु महतामपि २५ बहवः शत्रवो दुष्टा
वासान्तःकरणेषु च विशन्ति धीरमप्यागु न धीरं वा
रयन्ति हि २६ एकेन बहवो यूतां निवार्यन्ते कथं च न
सहायेन महामोहेयान्ति धीरः नितरोऽपि हि ये वै वितः
प्रयतन्ति व्याप्तः संस्कारतो वशी विशेषं श्रणु एव खा
मि काश्याः कथयतो मम २७ जितेन्द्रियत्वं धीरत्वं मनः
करणनिग्रहं तपो जपः स्वधर्मश्च योगयागादिकाः
क्रियाः निर्वाणस्य विहगस्य साधनानि भवन्तु तत्तथा
पि वासनाजालेन विमुञ्चति मानवं ३० कृतानि साधु
नां मस्साधुसत्कर्मैः कृते सत्येन वा न वा भोगेच्छा अधूल
ल्दयः सार्वा इच्छाया निवर्तन्ते ३१ स्वल्पानामपि महामते
भवन्ति काशि माहात्म्यात् सिद्धास्येव न संशयः ३२ अन
न्तप्राणिमात्रस्य पापाद्वीरेः शिवात्मनः जाते साधन
वैकल्ये काशी पूर्णं प्रकल्पयेत् ३३ तीर्थान्तरेषु वैक
ल्याद्विघ्नः संजायते नृणां मुमुक्षवः श्रद्धधानाः पाप
मन्त्संगवर्जकाः ३४ यस्य पतिशीघ्रं मन्त्रजालादि लोःप
मं पदे यत एव विचित्रे ये काशी शीघ्र फलप्रदा ३५ से

ब्र० वै० र० २१

व्याधीरैर्मितपरैर्नैयापापसमीरिभिः कलौनकाशी
विसृजेत्कथंचिन्मुक्तरक्षग्रमनामपि यैर्यैर्विधाया
यथयाकथंचित्त्यंयविवार्याभुकनिभ्रमाव १९ काल
स्यभगवान्विष्णुःसमःसमादिनामस्य प्रयोगप्राणिनो
वत्सविषमाविषयग्रहाः १८ प्राप्नुवंतिफलंतत्रयथा
वयदत्तुष्टिंते कलिकालस्तथाकाशीपापाङ्गीनमनो
यदि गंगोजयसमाप्नुक्तोनरोजीवन्विमुच्यते अत्रतव
णांयिष्यामिकथांपापापानोदिनी याश्रुत्वामुच्यते
जंतुःसंदेहविषमैरवैः अस्तिमाहिष्मतीनाममनग
रीनर्मदातटे तत्रकश्चिद्द्विजवरोविष्णुशर्मेतिकीर्ति
तः वेदयज्ञतपोदानस्वधर्मैःसंयुतोवशी ४१ तस्यपु
त्रौमहात्मानौवीतरागौमनस्विनौ अग्निशर्माभवज्ज्ये
ष्ठःसोमशर्मानुजोलघुः तावुभौप्रस्नेहतीरेशुभमश्रव
णतस्मरौ रेवायाःशिवविष्णर्ककथाहरविराजिते ४४
त्रस्नवादःसमभवत्कदाचित्तत्रवैधुनत् कथंवैयवि
निर्मुक्तिःकथंशांतिसुविस्तरात् ४५ कथंतेविघ्नता
भूयात्तपमस्तापहारिणः यत्रतीर्थविशेषत्वस्वलंव
ऊर्ध्वंतेभवेत् यत्रनारायणःसाक्षात्स्वपनेवानुभूयते
यत्रदेवोमहादेवःसोमःसाक्षात्कृपानिधिः ४७
मत्तात्क्रियेतसर्वात्माविघ्नविघ्नौघपापिपः ::

यत्रतत्त्वादशादित्या ब्रह्माद्या देवतागणाः भजन्ते स
र्वलोकानां सिद्धिं यच्छन्ति मानिताः एवं प्रश्नसमावाप्य क
थयेति द्विजातयः ४९ सूत उवाच एवं परस्परं दृष्टात्
लीभूतान्द्विजर्षभान् दृष्ट्वा मृकंडुतनयः स्मित्वा वचन
मब्रवीत् ५० मार्कंडेय उवाच अहो माया भगवती वि
ष्णोर्मोहकरी नृणां अविमुक्ते विद्यमाने ब्रह्मविश्वशि
वाश्रये सर्वाघेभ्यवनाशे च भोगमोक्षे विमोहिताः स
र्वज्ञस्थयः सर्वैः श्रुतिस्मृतिनिरूपिते रहस्यं कथया
म्यत्र ब्रह्मात्मैकत्वलक्षणं महापातकसंयुक्तो महागु
णसमन्वितः सभां गतिमवाप्नोति शरीरव्ययमात्रतः
अस्माद्वेदस्य जननी ब्रह्मादिपरिसेविता ५१ सत्यकेतुः स
र्वतः पूर्णो पापघ्नी श्रयेत कः रागादिमलनिर्मुक्तापि
यां शीघ्रफलप्रदा तां काशीकां न सेवेत वर्णाश्रमहष
द्विवत् इत्यादिवति सा हृस्व गुणाः श्लोका महर्षिणा ५२
क्तामहर्षिभिः श्रेष्ठैर्विल्वशाखैस्तैरर्पिते ह्यग्निशर्मी
तथा सोमशर्मा विचारकः प्राप्तो फलं विल्वेन शीघ्रे
ण च विचारतः दीपक उवाच विचारनिष्ठौ द्वौ प्राप्तौ फ
ले भेदं कथं तयोः को वा विचारस्तत्तयोः फले वा किं स
मीयतां सूत उवाच इति शिष्येण सद्गुरुः पृष्टः प्राह फ
ले तयोः शीघ्रे विल्वेन तथा सोप्यग्निशर्मणो हृष्यक

वेदधर्मोवाच भ्रातरौ परमस्निग्धौ कदाचिन्नर्मदातटे
उपविष्टौमात्तपरात्रुवतस्तौ परस्परे ९० अग्निशर्मोवा
च सोमशर्ममहाप्राज्ञ गमिष्यामि हरेः पुरीं वाराण
सीमातदात्रीं विश्वेशादिभिरक्षितां त्वमप्यागच्छ शीघ्रे
ण यत्र मोक्षः प्रलभ्यते ९१ नूनातिरिक्तेपतसोधर्मस्या
स्यस्यशंकरः विगुणं सगुणं कुर्या परमात्माजनार्दनः
९२ सोमशर्मोवाच मयारेवातटे ध्यानं कर्तव्यं तपउत्तमे
मोक्षादिसिद्धयो येन प्राप्यंते विजितेन्द्रियैः ९३ रागद्वेष
विहीनानांचित्तंचांचल्यवल्लभो सर्वत्रकाशीविज्ञेयात्म
ज्ञानरतात्मनो ९४ अग्निशर्मोवाच मार्कंडेयमुखा
च्छ्रुत्वा रहस्यं काशीसंश्रयं तथापि स्वबलेन त्वं मोक्षमा
प्नुयतः ९५ गंतव्या काशिका नौका मज्जत्स्वापारेस
पिनी मयाधर्मासमर्थेन वानुरागेण यामि कन्काशी
सदृशीमाता गर्भवासविधायिनी गर्भवासादिदुःखा
निपापानि च महांस्यपि ९६ तालयत्येवनिर्ईहा उड्डाना
मपिसेविता कलिकालस्वयंनीलाः कनयः कृपराम्न
टक ९७ काशेपवशरणं शुद्धाशुद्धिराम लिनोल्वणा इ
नक्काभानंरविद्वांसो अग्निशर्मा महामतिः जगाम काशीं धर्मा
दिसाधनः पुण्यविवृद्धी कारणमागमधर्मेशं नत्वा धर्मपरो
वशी धर्मकूपजलैः स्नात्वा पितृदेवक्रियाः शुभाः करोति
उमस्य विद्वान अग्निशर्मा शिवप्रियः॥

स्वधर्मविहितेरतोमहात्मा ह्यमानदोमानविवर्जितः
स्वयं शृण्वन्कथाः श्रावयन्काशिकायाः कुर्वन्स्वेषु
कारयन्वासमाय २१ वचोमनःकायगुणैः परेशं धर्मे
स्मरेत्प्राणायन्प्राणमततः वसन्स्ववशं शिवनामतत्परः
पापाग्निदः स्वोदिविवर्जितः कृती एवंस्वधर्मनिरतोऽ
ग्निशर्माशिवार्चकः प्रापवाराणसीं गुरुः सुहृद्भिःसाधु
संमतः प्राणोत्क्रमणकाले तस्यमीत्मात्मभवः स्वयं
वाचष्टतारकं ब्रह्माद्यितिमस्यस्वर्णायन् ब्रह्मोनिष
यवानिधः काश्यां सद्भिः सेमाहृतः प्रापमोपरमात्मा
नेशस्यहृट्कलौ लब्धजितः एवमेवमहाभागामस्मते
त्रनिवासिनः अग्निशर्मायथाप्रायप्राप्स्यन्तिपरमंपदं
रागद्वेषविवर्जिताः इहयेपायमेषुपापेषुपित्रा
त्यायाम्यविचारतःस्वमनसः सिद्धिंपरांयान्तियोत्र
प्राप्यमनुष्यदेहमस्तेनिः कास्यहालाहलेसेमुक्ता
नयरत्रयान्तिविषमांतांभैरवीं यातनां २२ अतएव
सेत्काश्यांयावज्जीवंजितेन्द्रियः यथाग्निशर्मणामोते
शमेब्रह्मसनातने वेदधर्मोवाच इत्थंकाभगवांस्मा
भूरानेदगाहनेचरन् दृष्टोमेदर्शयामाससोभास्यका
शिवासितो दीपकउवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामिसो
मशर्मकथांपुनः यथातपोतपसापगतिंतांकथय

त्रि·
वै·२·
२३

श्रीभो ८· गुरुरुवाच सोमशर्मा विप्रवर्यश्चचार विपुलं त
पः अद्रिकूटेषु तीर्थेषु नद्यास्तीरेषु चात्मवान् शाकाहा
रः फलाहारो वायुभक्षो जलाशनः जितेन्द्रियमनोबुद्धि
र्विजितात्मा स चात्मवान् बहुप्रकारां महतीं सिद्धिं प्राप
यदृच्छया दूरदर्शनदूरश्रवणदूरगामतिः ८१ अणिमा
द्यसिद्धयः प्राप्तनराः समजायत मानयन्ति ततो लोका
स्सर्वे देवतागणाः सोमशर्माणमत्युग्रशासनं गर्वग
र्वितं केचिच्छपति विश्वलमनुगृह्णाति केचन ८५ गर्व
पर्वतमारूढस्तपसा पतितुरः सतः नानाविषयसंभा
रसंपन्नः स्त्रीभिरवितः दिवानिशं विस्मृतात्मगतिला
पसत्तमः भक्ष्यभोज्यपरो नित्यं भोगसौभाग्यगर्वितः
नातोनमानयन्सर्वान्पितृदेवानरूनपि कदाचिद्भ्रान
दीनेना नित्यदर्शिना ५· तपःफलेन या प्राप्तं यस्य स
र्वं वशे जगत् भोगान्भुक्त्वा ततस्तस्मिंस्तपास्याम्यपरमी ग
ति अथ कालउपावृत्ते कालधर्ममुपेयिवान् स्वरमाना
सिंभरीरंतिलोलपः पुनर्येन्तेद्यावरणानरकेपरिपाति
तः अनपढ़ितयाश्रोत्रो विरूढाग नितादितः श्रिता
तयाकाशिवासिं विचारपलावलम ८२ ::::::

यः स्वात्मनि समारोप्य वर्तते कामकारतः कस्त्वं सम
हापापो वर्तते सोमशर्मवत् सोमशर्मा महाभागस्त
पस्वी कुलशीलयुक् तपसा सिद्धिसामाप सिद्ध्याभा
गात्ममाप्य व ८५ भोगैर्विषयतादात्म्यतादात्म्यान्नर
केगतः अतः कलौ तपो विद्या यज्ञदानादिकाः क्रियाः
८६ भोगाभेवंति तत्कृताः कुशलैरपि देहिभिः तस्मात्कार
ण्येव हि कलौ सत्कृता दुर्जेकारिणी ८७ आत्मासंभावि
तो यस्मात्तस्मात्स नरकं गतः नरके पच्यमानस्य भ्रातः
स्मरणमागतं मद्भुक्ता काशिकायां यत्किल्बिषमेव विरक्ति
भाक् ८८ स यत्नो येन महता परलोकः समाश्रितः इ
ति स्मरन्नेव स सोमशर्मा शेनतः स्वं च प्राप मनोनुकूलं
विचारयामास किमेतदद्भुतं कस्य प्रभावः स्वं वस्तुस्थि
तेविह ८९ अहो मयात्मा परितापितो हृथा तपोभिरु
ग्रैर्नियमैर्यमैश्च नथात्मराज्ञा सुकृता दुरात्मनामहा
भिमानतस्तनतानमोर्थ ९ महासिद्धिप्रदा काशी न सेवं
ते दुरात्मना महत्तपोभिरुग्रैश्च समाययामा वदंति ये
साभिमानाः पतंत्यधो यथाहं नाभिमाननतन्ततोनज
यः शौचं तीर्थदानव्रतादयः नाशयंति महाज्वालम
भिमानानलं यतः अहो लोकाः काशिकायां माहात्म्य
न विदुः परं अज्ञानेनापि येनाशु मोचितो ह्यभिधानतः

त्रि॰
वै॰ रु॰
२४

ज्ञात्वाकाशींस्तुहृद्यायेवदंतितेषांपुण्यंवेत्तिनोकश्चिद
त्र नानातापैस्तप्यमानेसभीमेयत्राश्रारेमोचितोगर्व
राशिः काशीकाशीतिकाशीतिवरूथासंस्मरन्द्विजः
नपश्यतीहनरकांस्त्वनेमानानत्वयेकृतान् गुरुरुवाच
यमदूतैस्तदाश्चर्यंदृष्टाविज्ञापितोयमः शास्यमानोय
यंविप्रोनशास्तारंपरिपश्यति ७ आक्रंदरहितोजातःप्र
सन्नवदनःसखी केनपुण्यविशेषेणमध्याश्रिर्घं॰
कारिणा ८ यमराजउवाच नजानाम्यहमप्यास्तुस्स
पुण्यंविचारयन् आनीयतांसोमशर्मामममात्रसत्वरंभ
टाः इत्युक्तायमदूतास्तेयमेनपातनागरस्थात् आनिन्
दीप्तांगणशीघ्रंकाश काशीतिनापकें ९ यमउवाच
*अभिमाननियेविप्रकिंस्मरस्यत्रमद्गृहेवरंतयातनाध
स्वममातिकस्थयागतः सोमशर्मोवाच नायमानोह
मतिशेयातनानामहविविचित्राःस्मृतवान्आतरंस्वीयमग्नि
धर्माणामत्रभो नेनोक्तंएवमेवाशुकाशीमागछयाम्यहं
अभिमानकृतैर्धर्मैस्तेषामिलीर्णैस्मसैतैं ह्लेकवेआपयि
नाहंनरकेविनिपातितः नयापंत्रमेहमास्यामपायेगोव
यःस्मृतः देहाभिमानस्यपमकलोनाहं तिपाउपंशीनाम
मेधावंपुण्यतलादानादिसंभवे १९ ॥४॥ मयायापात्मनाकाशीति
दिनाहंकृतात्मना स्वसुनामर्थ्यप्रकटितेनतपोवलस्वरूपया ॥ ५ त्रुटि-

गोमत्स्यादिजनितं यथाहंकारवर्जनात् अहं तपस्वी
पुण्यात्मा जितेन्द्रियगुणान्वितः १० अहं धीरो व्रती शा
न्तः साधयिष्यामि पदं मनस्याभिमतिक्रमात्तत्काथा
नरमात्मनः ११ स्थितो मत्स्यगनिरतः प्रापसेवाया हि
यातनां धर्मराजउवाच गच्छ काशीं मुक्तिदात्रीं भज
त्वा चायुते शिवे स्नात्वा हि भागीरथ्यां रम्यां प्राप्नुहि परमं प
दं गुरुरुवाच धर्मराजाज्ञया जातो विप्रः कोलापु
रे शुभे तत्फलं प्राप्य सर्वात्मा गतो वाराणसीं पुरीं
सुशर्मणः सुतः सोऽपि सर्वात्मा शिवभक्तिमान् ध
र्मेश्वरप्रसादेन प्राप्तः काशीं विमुक्तिदां अहंकारादि
दोषाणां नाशकर्त्री त्वगाणमिदं धर्मज्ञः कोनमेवत
च्छ्रुतत्वः साधु सत्कृतः सोमशर्मकथा दिव्या सदा व
मोक्षफलप्रदा श्रुत्वा विमुच्यते जंतुरहंकारादिवे
यनात् १२ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते त्वनीयविभागे का
शीमाहात्म्ये सोमशर्मोपाख्याने नाम चतुर्थोऽध्यायः ४
गुरुरुवाच संध्यासाध्यांशयोस्त्यात क्वलौ धर्मो हि द
यपते मध्ये यमलयं यातिदीनं विषयभिर्हतः १ दी
पकउवाच संध्यायोर्वं संस्काराद्धियते हि हषः ऊवि
त् संध्यांशेन कलौ ऊर्ध्वकर्म स्यात्यति सद्गुरो २ गुरुरु
वाच जनार्दनः कल्किरूपोऽवतरिष्यति दीपक येन

ब्र॰
वै॰ ख॰
२५

प्रवर्त्तितो धर्मः संध्यातः संभविष्यति कलेस्तु प्रथमे
पादे धर्मो भवति कश्चन ततश्चान्तदिने धर्मः सत्यं शौ
चं दया तथा कालेन बलिना विप्र नश्यंत्या प्रबले स्थितिः
वित्ते गुणाचारकुलादिहेतवो धर्मव्यवस्था सुबलं प्रयुज्य
ते दंभमेवात्र कृतिः करोति सूत्राश्च पार्श्वेऽस्ति च एव स
वै यज्ञोपवीते द्विजहेतवो एव लिंगे हि वर्णाश्रमकारणं
स्यात् अन्नाद्यापवादे कलौ वसाधुरान्यास्तु साधुः कृत
दंभ एव अंत्यागापवादे परस्परं सदा म्लेच्छकृतिः धम
र्क कर्मातिसौख्येनार्थे देशे वसन्नो लक्षणे न हि श्रद्धा
सती धैर्यकदाचिदन १ देशांतरे कामदेवर्णयेतिन
नाचतत्राप्यपराधयुक्ताः कलौ कलुषचित्ता नो गुरु
कार्यपरो हि सः यथा कथंचित्सुरुषः कृष्टेव मरणेय
तः सत्यवादी जनैर्दृष्टः श्रोच्यते पापवानपि कलौ
धर्मः स विरलो यशोर्थे यत्नतिष्ठति ९ राजानो निर्घृ
णा लुब्धाः परदारधनापराः न ब्राह्मणा वेदवेदार्थनि
ष्ठाः प्रतिग्रहार्थैककृतिधर्मयुक्ताः द्विक्रीयकमाश्च
सतामपरस्परे कुलाद्युपेतेत्रै रविवाहकारिणः ९
यदा नियमैर्न तद्धर्मनिष्ठा निंदति पापावलपापका
रिणः देवान्नानृनपितॄयज्ञाविसर्वौ स्वपर्येते यनलो
वपा द्विजाः ११ तत्रियाः परमङ्गले भाकलौ धर्मशा

स्वगुरुदेवपूजकाः कल्पयंतिसत्कृतंयथेष्टतोनिं
दकाद्विजसत्तमधार्मिकाः आहारमैथुनयुतापर
मादरेणब्रह्मसंग्रहपराः परवादशूराःन्नमार्गि
रक्षणपराः धर्मादरेणकुर्वंतिधर्मेहननेस्वविप्रा
श्रीमव धैर्यमवेचनपराः पणयोल्पायाधर्मादिका
र्यकरणेपरमात्मनिष्ठाः आहारमैथुनधनातिम
हायरेणरतेनिशासे विमुखाःपलमयभक्ष्याः ९५
वैश्याःस्कलैनहिभवंतिकृत्यादियुक्तायेवाभवंति
नहितेशुद्धवेषःकदाचित शूद्रादिहीनेयदमेद्विजदेव
निंदकाविप्रद्विषःपरमदाहणाबुद्धयश्च ९५ शूद्रास्त
थस्वल्पमेवदत्वाविश्रमयवहिकारयिष्यंतिमहंती
सेवासेवाविवर्जिताः अन्नादिभिर्व्यवहरंतितथेम
नुष्याविश्याभवंतिवित्तैर्व्यवहारनिष्ठाःशिष्टास्त
एवधनिनस्त्वयनःस्तुपूज्यालोकेयनेनवित्तकरंनत
तिष्यकाले ९ शूद्राविमुद्धानहितिष्यकालेद्विजास्विव
षाःशुक्लवैरिणःदुर्भगाभूरितषांश्चसर्वैवर्णास्तथा
श्रमाः नदामायास्तेदंभानिद्राहिंसाविषादनेशो
कोमोहोभयंदैन्यंलोकानांप्रचुरंभवेत शूद्राःस्वदम
त्वप्रियाःकलियुगेमत्स्यामहाभोजनाः स्वस्वप्राणप
नादिपोषणपराःकामार्थिकाःक्रोधिनःलोभाविष्ट

ब्र॰
वै॰ख॰
२९

मनोजवः परदयाहीनाः सदावंचकाः रागद्वेषपराः
परापरविचारार्थैः सदाचोदिताः विवेहीनाः स्वैरवृ
त्तिप्रसंगाः स्वैरिण्यस्त्रीपुंसाः श्रेष्टवर्णा दस्यूत्कृ
ष्टलोकसेवाः सपापावेदानीणाब्राह्मणाः सेवकाव
कलौन विप्राः समपस्थिताः कविरूपाः प्रमाभतण
वितलोलुपाः व्रतादिहीनावटनशुद्धाः गृहस्थरूपाः
खलेनस्वकरामताः वैनेनवासोवनवासिनोदियनार्थि
नः प्रव्रजिताः कलौयुगे ह्रस्वाःस्त्रियोविपुलेभत्तयेति
वालाः स्वधार्मावटवः कदर्याः वर्चासितिकानिवदे
निनिस्यंवैर्याः स्त्रीवोधत्मनिविद्धकर्त्तः पाखंडप्रचुराविं
प्राः तत्रियावणिजोमताः चाणितः कूटकतोरः सपदः
प्रापहतवः २९ पतिमतोदाति तिरवो भर्त्स्याप्रपिवि
लोनमे भत्यंविपत्रेपतयः कोलेगात्र्यापयाखिनीः ९
पितरपत्नेपरित्यज्य भार्यापतेभजंतिहि गुरुवाकेन
कुर्वंतिसीणांदासपरानराः शूद्राः प्रतिग्रहपराति
णियज्ञामपस्विनः नानावेषैर्वंचयंतोलोकाल्लोकप
टवैः शनैः प्रायश्चित्तंकरिष्यंति पापंकृत्वापिनोजनाः
यमैवदंतमथमत्ताप्रयिरुष्यातेमासने स्वमानाथैय
लगाम्रस्रक्षद्विजसाधुप्रजाकलौपापशीला प्र
लोडुः खमसमन्विताः नित्यमुद्विग्नमनसोदुर्भिक्षकरके
खिनाः निरंत्रभूतलेमेत्तव्यापिदस्युभयार्दिताः

वासोऽन्नयानशयनव्यवायस्नानभूषणैः दीनाऽपिशूना
वसदृशाभविष्यन्तिकलौप्रजाः काकिन्यर्थेश्री चनसं
त्यजेतिस्नेहं हित्वावीधुभिस्त्याज्यमानाः रागद्वेषा
क्रोतदेहाःपतन्तिकूपेभस्यमेनोऽपियेते इथ पितरंमा
तरंचैवनसेवन्तेकदाचन शुश्रूषणपराधीनामैथुना
दिप्रियाःसदा कलौकृतघ्नाःपापविज्ञाउपकारविहिं
सकाः उपकारेपिकृपणाःप्रतिकारविवर्जिताः ४८
उपकारेमहत्तिचस्वल्पोपकृतिवर्जिताः विलज्जा
विस्मृशिवयोद्रोहिणाःकामसंमताः ऋषयऊचु सू
तस्मात्कलौधर्मानष्टेभयमयनःकथं तरिष्य
न्तेलोकःसंसाराब्धिंसुदुस्तरं कलिस्त्साम्प्रतंसूतय
स्मिन्नेवदिने दिने सर्वज्ञोऽसित्वमत्रेनशास्त्रेनगुरु
शिवः स्मरणंयातिलोकस्यग्रस्तस्यमृत्युनःतेन
श्रुत्वःपरेणयेनपशुपामहेवयं प्रकाशयपरं
ज्ञानमज्ञानध्वान्तनाशने सूतउवाच कलौनवर्णा
श्रमधर्मनतमराः सद्धावसंगविवर्जितास्तथाअ
नोमहापापमयेहत्लाहलेकनोशरणंपाकिलका
शिकैव ४९ यथापराभूतजनाःशरणंयगच्छतिपी
ड्यैपरमार्तिभुक्तः तथातिशीघ्रंशरणंप्रदोत्रणांका
शीप्रगच्छेत्प्रावराजधानी मनुष्यैवेदैःसुरदेवपूजिते

ब्र·
वै· ख·
२२

स्वकर्मभूमौ विविधार्त्तिनाशने स्थितो हि जीवः सम्
पैन्नणीये भवेन्नवाल्पादिषु वै कदाचित् सम्यक्कृ
तेलालनपालनादियदस्य वेदस्य नरोगकृतक्लेशः नदो
पकारः स्थिरतामुपैति देहेन वारणपरिकास्मात्
कलौ न विप्र नच वाऽग्रजाः क्वचिद्भजेति यमेन शिवं ह
रिंहरं वैश्यंदयोये पनयान्मरेद्देहे देहप्रियापारतन
भक्ताः धप स्पृणेवेति लोकाः परमार्त्तिदुःकारहस्यम्
का परमादरेण कलौ विनष्टव्रतये यवीर्यागच्छव
काशी परमार्थराशिं अत्रैवोदाहरेनीममितिहासं पु
रातनं महासेनस्य राजश्च वामदेवस्य नक्षरोः संवा
दः स महानासीत्काश्यपामेव कलौ युगे आसीच्चंद्र
न्वयोपजा महासेन इति स्मृतः काश्यपाभ्यवितः पा
पसंसर्गदूषितः परदारपरद्रव्यपरः परमकोपनः
कदाचिकस्य चिमेमेन संतुष्टः असंगतः कामी कल
हकृतक्रूरः कलहप्रियवल्लभः प्रजादंडपरत्वेण
श्चाटवो रत्नप्रियः श्वेताक्षिणीपतिः सोऽथ गतो जेतेऽस्पोत
रे तेन राज्ञा भवेद्युद्धं जितस्त्वात्रुस्तमेयया प्रतिष्ठानप
तिः सोऽथ स्त मेधाः शिवभक्तियुक्त श्रविभक्तप्रियश्चैव
मोदिस्मुतकजनप्रियः समेधाः स्वल्पबलवान्महासे
नो महाबलः तथापि ताडितस्तेन याम्मिके णास्तमेयया

महासेनः वलाढ्योपि भयेहस्त्येन संजह्रे काश्यपाश्र
भातेऽद्यः त्वत्तो लज्जितः पुनरागतः वामदेवं मुनिवरं
पप्रच्छ भयकारणं महासेन उवाच वामदेव स्थूल
वलः कथमल्पैरहं जितः परैः स्वल्पवलैः शूरैः शू
रोहं सर्वदिग्जयः ५९ वामदेव उवाच महासेन म
हाराज कलिदोषाय मद्भुतः येन त्वं कुलवीर्याभि
मपन्नः पापमीहसे नृपैर्येन कुलशीलेन च धर्मार्थ
शोभगे कलिप्रवर्तेयत्क्वापि विपरीतकरस्मृह ६०
प्रविष्टो यावते तेऽन स्याततो तदात्मभिः स्यातव्य
मेवचेकाश्यपं पतितोपमेवर्तिभिः प्रमायवर्तिनां
काशीकलेरपि सङ्गः महा त्वेकाश्यपानकठ विलो
कविध्वंसकः शठः कथं नैते पराभूतिर्देवब्राह्मण
निंदक प्रम्लाप्यन्नते हीरास्यं भजमे हो शीलसमादरा
त नयोयशः स्वाद्धर्मो जायते न कलावपि महासे
न उवाच कलिप्रवेशः काश्यपान श्रूयते शास्त्रतः सदा
काशिराजस्य च मम कलिदोषात्पराभवः कथं जातः
काशिकायां स्थितस्यापि विशेषतः यत्र विप्रा न संभ्र
वन्त्र विप्राः समागताः वामदेव उवाच पापात्मन्दुः
त्वमस्य कलेर्नाशो न विद्यते ६१ कथयस्यात्मनो
ऽन्ते देवब्राह्मणनिंदकः कलेः स्वरूपं शृणु मे यथा

कालात्मकस्य च नकलिर्दैश्यमादायहंतिकेचनमा
नवे अधर्मैरमयत्येषमानत्रेमात्रुषस्यहि येस्युःका
ष्णामहाभागाःमत्स्यधर्मपरायणाः दानैर्व्रतैस्तथानि
यमैःस्वाध्यायैश्चवसंवृताः १७ तेषांकलिर्नप्रभवे
द्वियमानोपिसर्वतः पापंकर्तेनप्रभवेत्कलिर्मात्स्य
कदाचन १८ शृणुपुत्रगंगालयमत्रयद्वृत्तमथात्रपापे
नविभीषिकेयं येशंकरध्यानपतिपालकाःसदानवे
षुपापेनभयंपराभवः शिवापराधेनकलिःसमः
किंभवस्तजस्तेवल्लपापहः परःशिवापराधायदु
ष्टिणाद्योपिनशंपतितिष्ठानःनुस्नस्मःमः २० स
र्वैःप्रकारैर्नेष्टिकाशिकायांपापेप्रवृत्तेस्तस्यावाय
भूयात् कलिर्भवत्वामात्रपापेवुःस्वायकेवलपा
पाङ्गीतःप्रवनस्वपहापरनिसुखेसंव महासेनउ
वाच पुनर्गामिष्यहिसमेधसेल्पंजेतेहिजानाव
वनतेहूले नमेस्वतेत्रसपरोपुरःकविद्याजागह
भोतिपशाखिनोपरः २४ सूतउवाच स्वयमेवमहा
सेनः पार्श्वस्थानाहगर्वैष्टक धर्मेस्वकल्पितेना
णातत्रतचपर्दिहकतायमे यानियानिवचनास्य
हैत्रवेनानितानिनिर्गमेषुदस्पतो २६ इत्युक्त्वाससम

हासेनः सेनां हृभ्मा विनिर्गतः स्वमेधसे विजेतुं शक्रस्य
भृत्यबलवाहनः ११ अभिमानमहाज्वालादग्धदेहस्तु
सोधमः नवेदगुरुवाक्यार्थं पृष्टोपमेविनाशनः १२
अतस्ये धार्मिके पुंसो धार्मिकैश्च विगर्हितः अथाग्रस्य
स्वमेधाः शाकरि पाकयोगमनुप्रगतो स्वैसेमेन हतः शाप
महासेन वधोद्यतः ब्राह्मणान्स्वपविधिवन्काशीना
थं समर्चयेच्च ८ सलेक्षनानाकूस्सर्वानमृजुश्रद्धया
न्वितः अर्च्यितः शिवनामांकसमाहादिभेद्यादिनः शि
वनामांकितगुणाः सेमलोकाः स्वमेधसः सेनोपक
रणं तस्य पक्षिं चित्रमहात्मनः शिवनामांकितं भाति
मेकांल्लक्ष्मनाविष्ट्वते कलिः प्रतिष्ठानपतिवरुकाले
समीक्ष तो प्रवेष्टुं न समर्थं सशिवरूपमहीश्वरः विभू
तिभूषिततनुः शिवसन्नाममन्त्रवः १९ शिवाक्ष
मालितः सोम्यः शिवकीर्तनतत्परः न विस्मरति मे
धावी शिवं शिववपूरयो प्रारभ्य वरुकाले वकलि
नाधीरभीरुणा प्रवेष्टुं समसामर्थ्यः शिवेन परिरक्षि
तः स्तवयगुः किमर्थं कलिना राजान्विष्य सम्प्रा
सेमतः किंवा कलेर्यत्कृतं राज्ञा शिवपरेण वा सूत
उवाच कलिना द्वापरेणापि संवादः समतावत विप्र
प्रजा प्तितेत्रेतद्वापरकलिरब्रवीत अहं चतुर्युगेष्व
अत्रमर्थः सर्वकृत्स्नकृत नियंते न वशकोस्म्याज्ञा

ब्र·
वै·प्र·
२५
२१

मयि नमस्तुत मपि जीवति लोकेशे वर्णाश्रमनिबंध
नाः सेनवो भीतिमागम पलायते दिशो दश द्वापरएवा
वे श्रेष्ठा वतमहद्वार्णनवद्दुष्टस्य द्धर्मतेः नलज्जसे वद
नियमस्तु रवेनज्ञ गासिते पवेकः कथयेत पापो वर्णा
श्रमवहिष्कृतः नशोभसे सत्सभायां विहृतः श्राकृते
ऽपि श्रजितेन्द्रियस्य रत्न मयापि किं महाग्रहः धीमत्य
म्पराभ्युष्टमपि न तेन तमोऽस्मि प्रतिष्ठानत्रतो राजा।
हे मया शोकरविय: तेवेत्पविशप्ते धर्मप्रवर्ते धर्मि
धार्मिके नदानलोके सनस्या धर्मपरायि कलिरु
वाच एवं गच्छाम्यहं तावत्प्रतीतस्थलेन नलः करि
ष्यामि यथा राज्ञो वृद्धिर्मम पराभवे २७ मयि प्रहते
लोकेशे कथमः कृतः हिः शिवः धर्मो दीनो कथाका
नवर्णाश्रमनिबंधना श्रेष्ठस्ततः सत्यः स्वेदः सत्यरू
पः स्वत्वावदः रक्तकाद्यापरेसो ध्यथानिष्ठा त्वपतिग
तः क्लिस्य स्त्रीषणा कृमि में नानारूपधरः कशीवभ
केस्य तस्यापि धार्मिकस्य निरन्तरं १ विद्धे कलिमही
हो गहे कलिः जगाम मस्मा राज्ञो वेचनाय हतो धर्मः
नोतरं सममनाकन्नेमे शाकरस्य स्वेमधमः २ काशी
मम्का काशिराजः श्रामः शीघ्रस्त्वमधर्मः ब्रह्मब्राह्म
णधर्माणां दोषानरहाणकाणास्यजन १

प्रतापंसततःपाल्लामयाजितास्पन् अहंकाशीपतीरा
जासर्वभूरनमस्कृतः ४ अहंसमेधसेनच्छिजित्वा
मांमजेयपरान् अनिपातमहादेवःस्नमवाकशी
र्थसंयुतः युद्धंचकारकिंचित्सप्रतिष्ठानन्दपेणह
प्रियतेप्रियतोराजाप्रतिष्ठानपतिःकथाः ६ नयुनर्मे
समभ्यायुद्धेजयायथातथा ममकाशीपतेस्तेयेक
पेष्यासप्तितुर्मतिः वदन्तिंसमहासेनामहावलेपरा
क्रमः नदासमेधसाराज्ञाप्तः शिवपरायुवेः ७
इहअत्रंमहाराजोमयानह्येनकिंजितः वामदेवेन
संवादेकृत्वापित्वंनवेत्तनः ८ शिवभक्तस्यतेराजन्
कथमेवपराभवः पापश्रमस्यचशंगतस्यधार्मिकस्य
महात्मनः ९ द्विजदेवपितृप्राज्ञपूजकस्यगणार्थि
नः वामदेवादिऋषिभिर्बोधितस्यापिमन्मतेः प्रजा
पालनरत्नस्यपरस्यविजितात्मनः ११ नहिंसतीर्थवा
सेनसत्संगेनकृतेनच १२ मनःकलुषितेन्दणांभव
तिब्रह्मसेविनो नहिपापात्मनोसंयोगोभवेन्नृणांवशा
स्कवित् १३ कथमेवपराभूतिर्ममध्येमेच्छापरस्यपत
नयजानामाहेराजविचार्येवदतत्वतः सूतउवाच ए
वमुक्तःकाशिराजोधार्मिकेणसमेधसा त्वजितोवाक
शिगावद्वःकिंचिन्मोवाचतेन्दपं १४ कलिरेंनरमास्य

प्र.
वै. ल.
३.
30

नत्वासुरसमन्निमाम्बरे प्रविष्टः काशिराजस्य देहं लज्जा
परः सच १६ द्वापरे नोक्तवान्किंचित्तेनैव सहजामिवान्
स्तमतिः काशिराजेन तेमावयित्वा द्विजैर्हतः १७ उवाच का
शिराजेन गच्छ काशीं नराधिप महासेन स्वतः पापग्रा
विष्टः कलिना पुनः १८ नस्य किंचेष्टितं नूयो पापात्मा
मयपोयथा पीडितः सममहानीत्रः तीर्थयात्रेन निर्गतः
१९ यत्र यत्र महासेनः प्रयाति विरङ्ः खितः तत्र तत्र म
हानीर्थेकाश्यपामर्डिः प्रवर्तिते २० एवं तीर्थयामनेकानि
भ्रमामवसत्र्डम्भूनाः द्वारकोपायसकलिस्यकाभीतः
पलायितः २१ निःपापोद्धारकोंगत्वा कलिना च विना
कृतः संस्मन काशिकां पुण्यां परमानंदरूपिणीं २२ क
थयामि पुनः काशीं ब्रह्मादिभिरसेविता नयमो देवदे
वेशद्वारकोनाथकेशव २३ स्वर्धुनीतीरवसतिब्रह्मा
दिभिरसेविता नयमो देवदेवेश द्वारकानाथकेश
व २४ प्रनादरः काशिकायामम प्रीत्यत्प्रभो शि
वेशिवकथायोवजनः पापविवर्धनः अहो महत्तेम
वात्र प्रकर्तव्यमहर्निशं यद्विनाद्य प्राप्यागदहेतो
यैः प्रमहेपावमानस्तु निःपापः पुण्यसंयुतः नवि
स्मरति काशीमराजा विरहकातरः ततः ॥

प्रचलितः स्थित्वा च शतमासं देवदेवं निधौ २८ प्राप्य धारणं
शीर्षदेशे विह्वलः संस्मरन् शिवं ऋषय ऊचुः यदा स मेध
साराजा पराभूतो निर्गतः २९ तदा स मेधसः कुतस्तुष्ट
तो साधु संमतं महात्मनो वसायानो मत्स्यगन्धवर्णो षि
णो ३० मनत्यजति देशात्स्व वक्रजं मार्जितं स्वर्णं तेनैव
साधनैः पापाशी हि पुण्यः शास्त्रदेवयोः पापं संहारात्म माप
न्नाम् रुद्रो हरितास्त्वचलाः सूत उवाच स मेधातिल पर
भूपति स्वपुत्रे महामति ३१ स्थापयामास तद्राज्ये शिव
भक्तिसमन्वितः उवाच च महात्मानं महात्मा स महा
मति ३२ पाहि लोकान् भज शिवं तिष्ठ कोशे नाहं त्वरे
स्वपादिश्य समहात्मा मेधातिलस्स मेधसे शिवं शिवास
मारूढ्य मे त्रिणेत्रोपदेशतः ययौ प्रतिष्ठानपुरे कलि
जित्वापि धीरधीः ऋषय ऊचुः उपवेशो मे त्रिणेत्रकः
धनो राज्ञा स मेधसः तेनैव तपश्चिन्तामो विहृत्य स्व
हि संस्थितं सूत उवाच नदेव राजदेवराज्ये समनेवसं
त्रिणः यजः पुनः शक्रस्ततः पुनश्शंकरः महासेनं
जितं दृष्ट्वा मे त्रिणत्व स मेधसे ऊचुः कथं न गच्छेत
काशिराज्यं जितं स्वयं समेधा उवाच गोहमेतन राजा
धिराजः स हि शूलपाणिर्वै येन तद्राज्यं प्रतिपालकाये ३३
ब्रह्मणोऽरुकोटिप्रभवो पि येस्य लेशेन कराज्ञान विचालये

ब्र॰
वै॰ ख॰
३१
31

न्ति वयं पुनः केवलं दीनजीवाः श्रीशंकराज्ञां प्रवि-
चालयामः न युक्तं स्वाम्यमत्र किं पुनः काशिउज्जे
प्रत्र स्वामी जगन्नाथो विश्वनाथः स मुक्तिदः देहस्था
यनेमे स्वामी किं पुनर्येन राज्ययोः गुरुरुवाच इमका
मैत्रिपुत्रेभ्यः स्वमेधाः स्वरदेहयेयो ४१ महासेनादि
नैः प्राप्य काशीं दृष्ट्वा विमोहितः पुनरुत्थाय विलुठन्
हा काशि शाहि मामत्र न चापराधिने दृष्टे देवब्राह्मण
द्रुह्वके प्रबीज्ञां भगके पापे महाविषयलोलुपे ४२ नि
वेयराज्ये पुत्राय कृतिवासेषु संनिधौ छिन्नो वैर एव
ज्ञलमिति दिप्राप सदुर्लभो ४४ कलिर्द्वापरयोर्वादः स्प
ष्टो भूद्व्यवहारतः धीराजितेन्द्रियज्ञानं कलिनश्यक
धते अजितेन्द्रियलोकस्य कलिः स्वामी भवेदिह कलो
विवेकिनः शान्ता विरक्ता धर्मबुद्धयः नश्यन्ति तस्माद्धि
कलिश्रष्टाणां विधातकः अतो धीरैर्विरक्तैश्च भवित
व्यं कलौ बलात् यथा मंगलमाप्नोत काशपाशं करस्थि
तिः दीपक उवाच जयदेव महाज्ञानदीपकस्फूर्ति
विग्रह जयमायामहापाशच्छेदकध्वान्तनाशन स्वा
मिन्प्रसादहे वेशः पार्वतीवल्लभः शिवः ४५ दृष्टो जनार्द
नः श्रीशो ब्रह्माद्या देवसत्तमाः अहो भगवता काशी दर्शि
तासर्वभुक्तिदा स्वरूपं च मर काश्याः श्राविते पुरुषार्थदः

कृतार्थोऽस्मि कृतार्थोऽस्मि कृतार्थोऽस्मि जगद्गुरो ४० नमा
मि देवदेवेश त्वां सर्वज्ञं जगद्धिते सूत उवाच इत्युक्त्वा
दीपकः सेवाग्रे रुद्रं वैन्ध्यव्यवस्थितः काश्यपास्त्वेव कथ्याः
काश्यपाः शुभाः पावनपावनाः इति मे श्राविता लिखिता ब्र
ह्मणा काशिमत्कथ्याः पितामहेन मत्कृत्य भारते प्रवि
वेशाह लिङ्गस्वरूपं काशिरूपं विश्वेशंकरयोरपि ४१ धर्मोप
मि स्वरूपं च ज्ञाता ब्रह्मस्वरूपो वा कलिः व वारणस्य वीमे
मोऽस्तु हिरण्याज्ञाकरः सदा ५१ इति ब्रह्मवैवर्ते तृतीयवि
भागे काशीमहात्म्ये पंचमोऽध्यायः ५ ऋषय ऊचुः सूत
सूत महाबुद्धे श्रुतं तव तः सनातने ब्रह्मज्ञाने जीवपाश
च्छेदने मुक्तिदायके ५१ परलोकं न इच्छामो ब्रूहि तं वै
प्रभानेन विना सांख्येन योगेन विना घोरैर्विना मखैः २
विना तपोभिरुग्रैर्विना तीर्थपरिभ्रमैः विना व्रता
दिकष्टैरैर्विना दानैर्विना जपैः २ सिद्धो निर्वाणभोगा
दि प्रदो धर्मो मनो मम येन साधन सारेण तं पुनर्वक्तुम
र्हसि ४ सत्यादिषु युगेष्वेव समस्तो धर्मः सनातनः यः स
दा प्राणिमात्रेण सिद्ध्यति द्विजपुंगवः परः तेषु धर्मेष्वेव
मिश्रामः कलौ बृहत्विशेषतः साहात्मकारः कृते कृ
त्रेताब्राह्मणाः किं पुनः कलौ कलावपि जना जीर्णे ज्ञाने
नफलमेव च प्राप्नुमो तममलं मिमाश्रयं वेदस्वनः

त्रै·
वै·ख·
६२

31

सूत उवाच शृणुध्वं ऋषयः सर्वे ब्रह्मज्ञानस्य कार
णे कपिलेनेरितं सर्वं ज्ञानिसारं स्फुणामिह कपिलः
श्रीहरिः साक्षात्ब्रह्मपुत्रः सनातनः ऋषिरेव महासि
सिद्धेः श्रेष्ठः कदाचन न याचे तं महादेवो महोग्रमोक्ष
श्वरः साधनानि वक्तृत्वं श्रोतकानि मनसः शुचौ १०
अमतः किं तानि सर्वाणि साधनानि कृतानि भो तथा
पि मनसः शुद्धिर्जायते न कथंचन जीवानां मालवानां
पि कथं स्यात् हि समात्मनो ग्रहो पापपच्यमानानां नरके
गर्भसंकटे ११ यानताविविधाः स्युस्ताः ष्टाव सम भया
वधे विद्यायसर्वं मस्तामिमितः शुद्धो कृतः श्रमः तथा
पि न मनः शुद्धं विषयस्काखासितं मनः शुद्धं विना
ज्ञानं जायते न कथंचन १४ ज्ञानं विना न सिध्यत ज
नः कल्पशतैरपि महामाणमहाते पिदृष्टा विषय
लोलुपाः १५ न शास्त्रं न गुरुर्देवो न मन्त्रो गोन येर्यता
णां पशुद्व गणानामपि पंडितमानिनां १६ सर्वव
णाश्रमाणां च धर्मास्तेषां न पालनं दृश्यते किंचिदपि
वेजीवानां कष्टमुद्वतिन १७ कालावघवशेषेक्ष न
ष्टमानाः कष्टे प्रजाः भोगामे लाघिपावे ख सर्वे वादव
ह्वनाः सदा कथयस्व महाविभो गुरोः कृतां कथां नाम
गण उवाच शृणु नारद सर्वेषां मोक्षोपायं महदुर्लभं ।

वसामि गोप्यमपि तेन त्वमेशिष्यो जगद्विजः वाराणसी
ति विख्याता नगरी सुगरीयसी मया हरेण हरिणा द्रु
हिणेनानलेनव अनिलेन गणेशानभवानास्कंदभिभिः
सुरैः यक्षैः किंपुरुषैर्नागैर्गंधर्वैरप्सरोगणैः सिद्धचा
रणगणाद्रिनीर्थैर्यज्ञादिभिः सदा सेविते यस्य देशानैः
परमानंदकारिभिः मुक्तिदानामपि सुतेनमहाशीति
करीमता आनंदपदमित्येव नामास्याः प्रथितेपिये
नारायणावासमिति रुद्रावासमिति स्कंद ब्रह्मधाम
मिति प्राहुर्ब्रह्मविद्याविशारदाः शृणु तत्र महामाहात्म्यं
किंचिद्वक्ष्यामि तेनव यत्र स्थितानां जंतूनां साधनानि प
देपदे भवंति दृष्टव्रुहिनां निःपापानां न संशयः ध
श्रेलोकेशोके पतंति हि हृष्यासाधनशैतेः परिक्रां
ता काशी परिहरंति देवोपहतधीः विनाशेपोर्थसंप
विधिद्व ह्यसारं हृषपतिलभंते यत्रस्थाः पशुपति
पतिं शास्त्रचरणाः काश्यां स्थिता यांतरेवाचतुं जिसं मा
विश्वेपादेदपाणिं रविंच सर्वानता काशिसंस्थास्तनि
संततः ऊर्ध्वानिमिषेनेमितिकानि काश्यां स्वदारे स्थापि
तिसदाहुतिः काश्यां सहितेच्छापि सहानिभ काश्यांजं
तेवच्छापियन्नत्वतुद्धिंदेहे संहे यस्य नातनतस्य शुद्धिः ५२
भोगेनमोतस्य संविकदाचिन्मोक्षेन भोगास्तयत्तोति

त्रे॰ लि॰ र॰ ११

र्थैः सभोगमोतश्चदकाशिकेयेनयस्यसेख्याय
सर्वेनतस्य जितेन्द्रियतेस्वतपोयज्ञवोकेस्तेनोस्व
भावागमनेन्द्रसर्वथं यथाकथंचिन्ममनामकीर्ति
नाहिमुच्यतेसर्वदुःखैर्मनुष्यः ४४ शिवेशिवेश्वम
हर्मशवनरस्तथागोणशाद्रिगणास्तत्रवतः वर्तेत
पः काशिकायांसदाजनोनतस्यदुःखैर्विनचविचक्षणः
नशकेतेनतिष्ठगेहिकर्मेनयोवतेयोगसमाधिय
ज्ञाः नतथाकाश्यपासंवैसेव्यासर्वगुरुवायथानकामा
दिगणाः पराभवेत् ४७ नारदउवाच नारायणगुरोम
सेकथयस्वमहात्म्ये काशायुक्तिर्भगवन्यथाका
मादिसंजयः ४८ नारायणउवाच शृणुनारदवक्ष्यामि
यास्वयुक्तिमंडलेभो यामाश्रिमनेरेडेगीमहाविषय
सेकटे रोगग्रस्तास्वनीरोगाद्यपनेहिविभाजनाः स
मारारोगास्त्रयस्लाः सदेवासुरमानवाः ५० नविनाका
शिकांकेचिद्रोगाः संभवेयुः सहस्रकार्याणि विहा
यकाशंपाकाशीगुणान्संशृणुयायथावत् तेत्रस्वापय
त्रुच्यतेयैः श्रुत्वैरतिःपापनिष्कृतिकृदेवेत ५१ काशी
कथासंश्रवणेनसम्यग्यतः शुद्धिर्जायतेवैनराणांशिवि
नित्रकारंपरसंवेत्तिसम्यक्कियनायथावत्श्रविशुद्धा
नेभयात् काशीगुणान्शंकरोवेत्तिसम्यक् किंचित्किंचिद्

षयोज्ञाननिष्ठाः ततोपि किंचिद्धि तु पादयोपि विठ्ठ
एणोत्वाम्मरहाहि केचित् पर ते ऽर्थे वकश्चिदफनिश्च
येन मोयः से च मेत्सवविघ्नं विहाय विप्रार्थीनेसहु
दत्रसारं कथमेष्ट्रहः विषयाः पापरूपाः ते किं ममा
नंदवनेष्वत्र स्माः स्वविषयसंतिष्ठ उभेरायतः त्र
नः कामः पापकर्मावराकः कथं स्वत्वायात्तमधैर्य
सत्वः ५५ क्रोधः पुनः क्रूरकर्माकदर्थः स्वत्वप्रदः स
कथमात्महंता लोभैर्दम्भेनमज्जेत्क्वापिलोके स्मा
भार्यासंगतः साधुनिधः ५८ तस्माद्देव निपतन्नृपेन्द्रे
शेसैनामस्वेव्यं ते काशीसौख्यप्रथाने कांक्षापराने
दमयेम हन्त स्वविस्तं कथं कामपानः काशवासी ५७
गंगां विदायास्तु विगतेनपापीयकः धिक्कृतः साधुज
नैर्ईरात्मा भवत्यवशं सहकैर्ते विहीनोमत्तः सवे
काशिकायां पिशाचः ५८ कामादीनां से दयाशास्वंस
गात्मध्यास्तामांसेवयानदंभगाः तस्मात्सयात्केप्रवणे
श्वरस्यात् पुरस्कृतेसाधयेन्मोहमार्गे ५९ येनसेति
सततंममालयेशुद्धभाव निरतासल्पोरतः ब्रह्मस्व
रूपममलेऽद्धि काशिकाप्रकाशयेन्तस्वकरेणवाम
था ६० कोटिजन्मकृतपुण्यभारमकाशिकामनुनि
विश्यनिर्मलः जायते विगतभारजीवनः शांतिमाप्य

त्रे॰
वै स्॰
३४

परशोनिभाजने ९१ एकेन जन्मना काश्यां निर्वाणम
मवाप्यते अतः परं कः स्वगमउपायः साधने विना ९२
दृष्टांते हरतः काशीतेत्राणपापपशाद्रवः स्पृष्टायेस्ते
पिबन्तः श्रीतोदशीमौदेकभाजने ९३ एकरात्रोषिताये
नत्राणपसंभारसंततिः तेषांत्रवर्धते नित्यामासमेव
वस्मरकर्मभिः ९४ उत्तरोत्तरमायान्ति षड्विधर्मैर्यथाक्र
मैः मनोयत्रनिबंके हिरतितत्रकरोतिहि ९५ मनसा
स्वविचार्यार्थ्युसांसोत्रुपन्ननः मक्षाक्षारतरो काशीन
मजेन्नारकाग्रकः अपालरोमोह्यप्रदर्शयन् अनत्र
लग्नस्हरहुंकडः त्वमूलेग्रमेवयेत ९७ शास्त्रयुक्तिरिये
श्रेक्ताग्रग्रहणांसविप्रदा नशास्त्रपरदृष्टोनाज्ञानेभ
वतिशाश्वते ९८ गुरुशास्त्रपरोमार्गः साध्यः साधकन्न
गोवैः नशास्त्रपरदृष्टीनामवितारः कथंचन ९९ इति
श्रीब्रह्मवैवर्तेतृतीयविभागेकाशीमाहात्म्येकपिल
सिद्धसंवादेमोत्तोपायोनामषष्ठोध्यायः ६ कपिलउवाच
पवेसिद्धः काशिकायांवसेयः सर्वैर्धर्मैः संवृतः सोनि
वेद्यः तस्मात्तुभ्यं संततेसिद्धिभूमौ संसेव्यास्तुः यान
मोहसिद्धिं नयंतितस्मात्सिद्धः साधयेदात्मकार्यंलङ्घिः
शास्त्रैः सुब्रह्मयासोनयोगैः काश्यांकृतानेनापानेत्राणपान्ना
वासमस्तुयः

भवेत्तिसन्ततनक्तंनेसत्तेत्रेसम्मवीजवत् ३ कथंमुच्येत
मनुजः कायपामेवकृतैरघैः मातेषामेतिवंकथंक
थंवाजीवनेसत्वम् प्रानेदकाननेयस्मिन्कथमाने
दमाक्भवेत् कपिलउवाच इदमेवपरापृष्टःपार्व
त्याभगवान्भवः पापनाशेयमेहत्विमविलेवनमोव
ने भवामुवाच दीनानाथैकशरणदेवदेवकृपानि
धे पापिष्ठलोकान्भवारज्ञानसूलेःपापप्रणाशकेश्री
गत्यशीघ्रैयैः प्रामाकाशीनोप्णगृलोनते येतपैवाप्त
कृतिनस्तेपिशाचपरंगताः ८ पापंकृत्वास्त्वायेवते
षांमुक्तिः कथंभवेत् कृपयावददेवेश प्रायश्चित्तमशे
षतः ९ शिवउवाच शृणुपार्वतिवक्ष्यामियद्गोप्यंमम
सर्वदा पुण्यवद्भिःपापवद्भिःकर्तव्यंकाशिवासिभिः
नकोपिदृष्टोमनुजोविनापापंशरीरभाक् कुर्वन्नपि
महापुण्यंपापंसंस्कारतस्त्वरेत् ११ देहःस्वकार्यंकुरु
तेवेंद्रियाणिस्वकर्मसुप्रवर्तन्ते बलादेवप्रयत्नैःकेन
वार्यते प्रायश्चित्तानिकितानियैःपुनःसंप्रवर्तते मनः
शरीरादिपुनःप्रायश्चित्तेननश्यते ११ प्रायश्चित्तत्रयं
सूलमत्रभूतंमहात्मभिः ब्रह्महत्यादिपापानांसंघः
पापकृतात्रकिं काश्यामपिवसंजन्तयेयदिपापकृदत्र
हि प्रायश्चित्तत्रयंकृत्वासद्योमुच्येतवैयत्नात् १२ देव

बृ॰
ना॰ वै॰
नं॰
३५

वाच आश्चर्यमेतद्भगवन्नयानिगदितं विभो वास
णसेवाकृतैः पापैर्मुच्यते यन्नरः सकृत् कृपयानत्रयेद्ब्रू
हि कलावपि दिनिष्कृतिः कलौ कलुषचित्तानां कृपयमः
कृपरेपदे ११ श्रीभगवानुवाच शृणु लोकहितं देवि लो
कानामुद्धृतिं परां श्रायश्चित्तत्रयेवास्मि काश्यपनः संस्थि
ननं वापीकूपतडागादिजीर्णोद्धारकृतेनाम्नणां प्रभ
वेत्र महत्पापैकाश्यपामपि कृते हियत् आपो नारा इति
प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः अयनं तस्य ताः पूर्वं तेन नारा
यणः स्मृतः २ तेनैव स्वैरेण हरिणा कृतं पापप्रणाशनं
यत्र यत्र जलं काश्यपास्तुष्टे स्नानकृते नरः तत्र तत्र स्मृदाणु
काः पितरः पद्रूपासन्ते काश्यपा केश्यगणाः सर्वे तेनवः
स्कृतिनोदिताः तेपिवंति जलं यत्र तडागादौ स्वबाहिताः
तस्त्वं पनस्याव केशवं केशवं वर्षशतैरपि ११ आसीद्धर्मपथो
नाम वणिक्कश्चित्तत्सद्धार्मिकः कलत्रे भस्यवापयांते
नवोनः प्रवोनितः तत्र गावो मनुष्याश्च पिवंयमहत्
माहिताः प्रभृतेनस्य स्कृतेवर्ते वह्मायथा ५ ऋ
श्रयधर्मो मनुष्याणां तेडुलंभो विषयात्मनो कालेन मह
नान्नमुत्तमिल्वकरपीडितः दारिपनाम वापोत्वेत्रस्म
णेब्रुद्धमनतः आत्मणेनयतः काषिस्वयनाधस्याणि
वनिक् मह्नंनेदे हि उपेति परितमः पुनः पुनः ११

ब्राह्मणेन वणिग्धर्मेण पथ्योदेशमुपागतः इदानीं नाथ
नेकिंचिदस्ति ब्राह्मणसत्तम ब्राह्मण एवाद्य शतत्रय
परीमाणे निष्काणे हि मह्यं तत्र मम नो चेत्तडागोमत्ताम्रा
प्रयिति यावत्तः पर कर्काविनोवरूथ नैर्गर्भी रोति निमं
लोटकः विप्रक्तो भवदलसस्तत्र अगं लोकसन्निधौ धर्म
पथ एवाद्य श्रवण्ये मा वयं तमास्मरणा छ्रीवेभवान्त्वमे
ऋणमुक्ताप्रियेनेवेत पक्षे नेन रकाणिव जनाश्चरज
नस्यापि गृहीत्वाथनमत्रत्र २२ नरके परिपच्यते ऋण
युक्तान राधमाः केयुनः ब्राह्मणस्याणशतैस्तत्वाम
तो हि पः २३ ब्राह्मण यद्वदिष्यति तत्कर्तास्मि नसंशयः
सत्यवाद्धर्षिकोगत्वा भीलयित्वा हिजान्तृहृत्तं २४ श्र्या
यदर्थं वयमाहूता स्तत्त्वेनोपदिशामहे धर्मपथ ए
वाव नरके परिपच्यते ऋणयुक्तान राधमा श्चेदृक्
णी ब्राह्मणस्य निष्काणां तु शतत्रयं गृहीत्वे व्यवहारा
यो देवा नहं छेशनैः शनैः श्रमो वितिमयेनाशु सर्वणे
स्यन्तडराजे सम्प्रत्ते पार्थ्य यसेवन्त द्विवार्थ यथोक्तं
यथाकथं वित्त्वं तेस्याः तथा शास्त्रे विधीयते ब्राह्म
णाद्भुः साधु के धर्मे यथा तेऋणं भीस्यामहे मतेस
विचारित मस्माभिः वक्तव्यं सहृद्धे हे विश्रुस्मानार
पयाद्देशा नप्राप्य तिवचो हिनः पिरस्य स्थवीर्दीणं

श्रं॰
वै॰ल॰
२९

सैन्यानि ष्यन्ति न संशयः ब्राह्मण उवाच ब्राह्मणानाव
कोशाभ्रमयाम्बीमना हि ते सप्तश्रमाणोमया वा विशे
शयावेतीः पातिः ह्रिमाद्रुतुः श्रानपेतमनुष्याये सम
धीमहनाशिला धर इनिष्कनास्ववलिभिर्वणिकुथ
मेपदाद्रणान् श्राणामामविश्वलांटष्टोत्तुश्रीलणाललनो
निस्सिष्यनोन्तजोत्रनिमानागत्तुरणावपि पावकमु
छेः पशुभिः पथिकश्वापितस्वले पीतेनदुर्नपर्यास
मजेननतस्त्रिये इस्त्रलासानदाशिलाः विप्रैः पानि
नानजसेतुभो वक्रुः शिवकथा उणपाकाशिवाक्षिज
नैर्हतः लणानेरमोहरपिनासपत्नासगुपापाना न
यापीतेजलेत्स्श्रामाभवमुणपर्वती साशिलाइत्सि
गुरवोनाप्रभावाजलमप्यतः जलोपर्यमवशीघ्रपश्य
तीस्वदेहिनो यथालवीफलेशुष्कंगच्छतीतलतस्त
नः मन्यालगुरुराजानापश्यधर्मस्यगौरवे सर्वलोका
स्वतदृष्ट्वा प्रबेस संस्तिविंत्तगवान् ५१ अदृष्टंवटशितपु
णमृषिभिः स श्रेष्ठोन दृष्टमस्माभिः श्रेष्ठो न दृष्टमस्मा
भिः कदाचित्त्वमस्माद्भुतं गुणंस्त्वंनजानेती सर्वलो
काः कथंवन मरुदेव उवाच काश्यपाकिंविजलेपेत्कृसे
पादितमनामयं ५२ ननेशंपापालेशोस्तिकाश्यपामपि
कृतः त्रिये पीतसावधानेहिकलेवाः सजनाशयः ५३

श्रपराधेन भवति महापापो युदक्षयः देव्युवाच ज
लाशये कृते देवकारितेवा महात्मभिः को पराधः प
ते द्वन्ज नम्म मावक्ष्व शंकर महादेव उवाच कश्यानि
ले लिंगं काश्यां तीर्थं पदे वनने काशिभूमे त्वडवेट
भाति पार्वती जीर्णोद्धारं वयेऊ युर्तिः स देहान्त्र याथिपः
न युलिंगपीउस्यात तीर्थ विनने भवेत् अतोजीर्णो
द्धतिः कार्या निरवद्या महाफला ५८ जीर्णोद्धारं प्रकुर्व
न्ति तेषां विश्वेश्वरः स्वयं काश्यां कृतानां पापानां भूलो
द्धारं करोति हि ५९ यो वुद्धि पूर्वं प्रकरोति पापं न तस्य
काश्यां मरणेन प्रसिध्यति स्वेनापि निर्वाण सवेनवा मृ
याश्रावतिसंशाच वमवाप्नुयान्नरः देव्युवाच पिशाचत्व
स्य मर्यादा ब्रूहि पापस्य वानव यातना याश्चनद्रूपेउ
स्युद्धि कृतेवयत् महादेव उवाच भवानि भयभीता
नां न्यूणं निस्तारकारणं हृष्टेष्टस्य कृशवरस्यामि भी
ताता मभयप्रदं काश्यामागत्य सततं श्रोतव्या काशि
सत्कथा न विना श्रवणेन पुण्यं पापं वावेत्ति कश्चन ६३
विदित्वा पतते भूयो निस्तारापपराधेच सर्वलोकेषु
वेदेषु विचारः श्रवणात् भवेत् ६४ श्रुतिस्मृति पुराणेषु
सर्वशास्त्रेषु पार्वति काशी प्रहेलितिविख्यातेन त्वद्भुला
शाप्यते त्वहि ६५ तस्मात्काशी गुणान्सर्वेन उत्तवदंति

वृ·
वै·२
३३
37

हि स्मृत्वापि पापनिरतो लोकस्तस्मात्कालभैरवः ९९ सततं
निर्दयो भूत्वा पापं यस्मात्समाप्यते महापातकसंयुक्तास्वि
शाद्दृष्टसहस्रके प्रत्येकं शास्त्रवेद्यत्वघातनो कालभैरवी
कृतानि पापानि तत्संग्रहेण भवेति वशं पतनमहत्पतितानि
यथा हिरण्यकणशोपि संचितं निष्कादिवृद्धिं भजते भ
वाति ९८ सर्वोपि लोकः कुरुते प्रवृत्तिं प्रवृत्तिभाजो लव
लघुपातके स्यात् अतः किं तज्जीवितमाकलय्य निवृत्तिमे
मी क्रियते मुमुक्षुभिः वा कपातके मानसे कापि केच प्र
वृत्तिमार्गे निरतस्य वशं प भवत्यसो यद्यपि स्याद्वयानल
यापि संस्कारवशाद्वेपेति १· अतः प्रवृत्तिं परिविहाय
सेव्या वाराणसी साधुजनैः स्वार्थिभिः नो चेत्पथ्यछाव
रणेन यत्फलं तद्द्रागकाले प्रकटी भविष्यति लोकि
केयातनाः केचित्सोढुं शक्या न पार्वति किंतु नः काल
राजेन कृतास्तीव्राततिः सहाः नित्यं कृतानां तु दारुणा
पापानां निजकर्मणा नाशः संपद्यते मद्विंगाद्यातुदा
दिभिस्तैस्तैः त्रिषष्टिवर्षसहस्राणि त्रिषष्टिवर्षशतानि च प
च्यते दुःखसंतप्तो चेत्काले राजेन सादरं अतः स्मृत्वा तद्दारा
दिजीर्णोद्धारे प्रकल्पयेत् तेत्रे कृतानां पापानां
प्रायश्चित्तं मतं मम १५ अनावधानाद्धि नरा दुरा
त्मानः कुर्वंति पापानि किमत्र चित्रम ॥ ॥ ॥

पठंतिजानंतिवदंतिभूत्वादास्यंपंडितास्तेविषयाभिप
ध्यगाः २१ भवंतिदुःखान्यनुभूयपश्चात्तापेनपापेन
दह्यमानाःपुनःपुनर्विषयासक्तचित्ताःशास्त्र
रुंदेवमथोनुकाशीं २२ सपूज्ययेतेविषयेष्वेवबुद्धिं
कुर्वंतिमन्यानत्वकाशिकायां व्यवहारोप्यतस्मात्कः
प्रसिद्धःसर्वजनेषु कृत्तिकापरिवर्तेनहिरूपंप्राप्य
नेनहि २३ अहोकाश्यांकोन्वकेन्वपशपापावतिसर्व
दा गृहीत्वानारकंदेहंप्रदद्यात्स्मरतेपुनः कृत्वाध्या
पमिमंप्ररूपेणदुःखैरभिभूयते स्वर्वोवासश्चभवति
काश्यांसर्वजनप्रियः इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेरुद्रीयवि
भागेकाशीमाहात्म्यप्रायश्चित्तप्रसंगेसप्तमोध्यायः
१ देव्युवाच देवदेवमहादेवभक्तानामभयप्रद
काशीवासःसुमहतांपापानांयन्नलोभितो विषया
सक्तमनसांनस्याद्वायकदाचन स्याद्वायसर्वलोका
नांप्रवृत्तिःप्रथिताकलौ २ विषयैःपरिपुष्टानांजीव
नेनापथ्याभवेत् प्रायश्चित्तान्तरंदेववदस्वयदिसम
मे प्रायश्चित्तविहीनस्यपातनाजायतेध्रुवं विभेति
दीनामज्ञानदुष्टाशास्त्रपराङ्मुखान् नानुष्ठुरदे
वेशशठान्स्वेच्छापरिग्रहान् महादेवउवाच साधु
पृष्टंत्वयादेविलेनपापकृतांत्वर्णा निःस्तारःस्याय

ब्र.
वै. स.
३९

38

यामेत्तप्रायश्चित्तेनयेनहि प्रायश्चित्तविहीनानांया
तनावहुतःखेदाः तस्मात्सर्वप्रयत्नेनप्रायश्चित्तेस
माचरेत् जैगीषव्योमुनिश्रेष्ठस्तपस्वीमन्नारायणः ते
नदृष्टोहृ मागात्पश्चिमाद्यैर्वदपाल्तुना स्तवामोवैदि
कैःसूक्तैःस्मार्तैःपौराणिकैःशुभैः प्रसन्नेमामुनिश्रेष्ठा
वचनेचेदमब्रवीत् किंचिच्छिन्नमकामोहंदेवदेवद
यानिधे ८ आज्ञापयप्रवदाम्यतःसर्वंजनस्यनवाप्यतःम
यावाम्नेवदस्वेतिवेमदभक्तःप्रियःशुचिः ९ श्रद्धेय
तवनास्यपनिर्वाणयपियाव्यतो यत्तमोसर्वभा
वेनभजतेकोपिमानवैः नतस्यादीयमस्तीहवैलो
केसचराचरे १२ जैगीषव्याच अयंममगुराचारःशि
ष्यःपापरतःसदा काश्यांवसन्नपिसदाकृत्यकृत्य
नेहृदयत् शिथिलोवहूधास्माभिर्वेकृथानाहितोपि
हि १३ परदाररपरद्रोहरतःपरधनादिहृत् पिशुनः
पानतिरतोवेश्यागृहनिवासकृत् १४ पितृमातृगुरु
द्रोही विप्रमित्रगुणेवव किंवहूक्तेनदेवेशपापाग्नि
वर्तेनमया १५ नशक्तेतेलजयास्यकर्तेयद्दर्शनाणाय
सो मयानिष्कासितःपापग्रामात्स्वात्तेनागतः किं
विकिंविचेष्टितेहित्वानाग्रकृताविशिशिव क्वचरो
तियदाकिंविच्छित्तितेनिंदितःस्वयम् ॥

तदा या गव्यवहारो पि सक्तः सर्वात्मना मया मत्सनि
यौ विनयिता हेच्छाचारो वहिः सदा इति पौरमुखाच्छ्रु
त्वा चेष्टितेन स्वडमतेः मत्सनिधानाद्दूलं वेनो वछ्ः
स्या मिडुमतेः मतः पठित्वा शास्त्राणि यमेत्तान मया
विव करोषि निंसतत्कमेयेन लोकः पराङ्मुखेः वङ्
पा सर्वलोकेभ्यः स्फुटाड विनयतव सकोमया मध्ये
मंदे गच्छ वा तिष्ठ वाधुना इत्युक्तः समया शिष्याल
ज्जितः पापकृत्तमः गेहे मतिं स्वीकृतवान् विहायाम
त्रकाशिकां काशीं परिमज्जातो विहारे विप्पाड्किकु
टं समवाप्य चायं तपश्चचाराणुज्झिका रणं वर्षत्रयंय
त्रत्रणादि भुक्त परं सकाड्किकुटं वततः प्रयातो गोस
वंरी भीमरथीं नतो गतः तत्रापि तस्मात् विरं ष्टत ब्रतो
न शर्मिले भेमचोरतरं मनः विरं ष्टत ब्रतः शुद्धिं च का
रव काश्यां कृता नो यायानो मुद्धे पयमेहदये १९ पवं
वङ्ति थेकाले हयात स्मरं जें भमसभवः काशी विरहदुः
खेन विकलः समुपागतः १२ हा काशि काशहे काशि
काशिके काशिके तिव वङ्या व्याकुलो भूत्वा पठन्नके
दमुपागतः वारंवारं स्मरणतः काशी नाम्नास्तस्य
हि तेन दग्ध पापो हि दृष्टवान् १ इति मुक्त्वा मयेयत्र
नः एहो मया त्वयं पुनर्न्दूंचयपोः पुञ्जे मेघा दे काशि

ब्र॰
सौ॰ वै॰
टे॰
३५

39

सेमते अगस्त्यमागतं ज्ञात्वा स्कंदः प्रीतमना
भवत् आगच्छागच्छ शीघ्रं मां परिष्वज महा
मुने ३२ काशिका विरहात्वो न जाने व्या
कुलमानसं ज्ञानिनामपि धीराणां योगि
नां सत्तपस्विनो काशीविरहजं दुःखं बाध
ते विद्धसां सदा जडानां देहगेहादि प्रीति
युक्तमनोधियाम् अन्यप्रदेशवत्काशी
भाति निसंडुरात्मनो नैव काशिवासतत्त्वज्ञः
शंकरार्चनतत्त्ववित् दैवैःस्वकार्यनिर
तैः कर्मस्वरूपे विवासितः काशीं पश्यति
यः कश्चित्काश्यां वसति स्त्वहि ॥

प्रायश्चित्तविधिःप्रोक्तःमयानद्भक्तिगौरवात् नरस्या
यत्नतःकार्यस्तेत्रस्यास्य प्रदक्षिणा ४८ प्रतिसंवत्सरं
देविवाञ्छिद्भिर्मुक्तिमुत्तमां निःपापोयोवसेत्काश्यांत्रि
कालशरद्भवरः काशीस्मरणियःकश्चिन्नस्पृश्योम
मसर्वदा इत्युक्ताःपूजितस्तेनस्वामिनामुनिसत्तमः
दत्वाचमनपानादिसर्वंपप्रच्छभंभजे स्कंद उवाच
वदस्वागस्त्यश्रद्धात्मन्केकामंकरवामते नवास्मद्
शेनेमाप्यशेषाविवेत्वमिहार्हसि अगस्त्य उवाच जय
देवमहादेवतनयानंददायक ४९ वाराणसीप्राप
यस्यपरितुष्टोसिषण्मुखाव स्कंद उवाच नैप्राप्यसि
महाबुद्धेवियोगेकाशिकाशुभा ५० नवापिकर्मग
हनेकाशीमुक्तिप्रतिष्ठति नज्ञायतेसुसूक्ष्मतरेहिकिं
विक्रमास्तिलोकस्यसद्विमार्गे योगाद्यिज्ञादित
पोभिरुग्रैश्चकस्यतेसंप्रतिनास्तिकाशी ५१ नज्ञाय
नेकस्यकिमस्तिपुण्यंस्वल्पोपिकाश्यांतनुंत्यसहाले
देवादयोपिप्रभवंतिनैवाधिवासनेकाशिकायांअ
पर्वः विश्वेशविश्वेशशरण्यसंभोनात्यागतिस्तमहा
ज्ञानंविहाय अनेकतापार्दितमानसानामस्याकमा
कांतिनदातरत्न ५२ तथाकृतेयजनस्यांतयेशिव
तानास्तेपापयितेजनानां नजानिषीत्वेसहकृतंवा

ब्र॰
वै॰ ८
५॰
५०

पितृघ्नो ज्ञानमात्रेण पंचत्वं निशंकरः कृतो ४४ पुराण
शास्त्रस्मृतिधर्मशास्त्रविद्भिर्द्विजैर्गदिते दीनसाध्य
प्रायश्चित्तः साधनेन कृपालो नो वा धर्मः सोऽयमुक्ते
तपो वा ४५ दीनानहंकारविकाररहितानां स्वधानिका
शीपतिराट् त्वात्मा ४६ दीनानामेकशरणं ते वै तेन
त्वमेव भुते प्राप्यते निरहंकारै रागाशान्तविवर्जितैः ४७
श्रीगार्ग्य उवाच प्रमादाद्यदि संत्वे वा स्थले वा पातके
र्न्नभिः काशीस्थ कृते तारकारकष्ठत स्यान्नु निष्कृतिः ४८
स्कन्द उवाच अविमुक्ते कृतानां तु पापानां कुंभसंभव
न दृष्टा न श्रुतापि मया शिवमुखाद् पिनि कृतिः स्थू
लसूक्ष्मप्रमाणो शिवो वेत्ति न चापरः जैगीषव्य उवाच
इति श्रुत्वा स्कंदमुखाज्जातत्रासस्त्वयं पुनः सहसा मा स
प्यागस्त्य प्राप्य याम्यास शंकरः मयापि न श्रुता दृष्टा ते
र्या कृतान्वणाः निष्कृतिः शर्वं सर्वे शास्त्र हि वेत्स्यसि
शंकरः श्रीभगवानुवाच जैगीषव्य मुने त्वं परमं कः प
रमतापसः श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञः काशीतत्वविदां वरः
तवाग्रे कथयिष्यामि काशीमाहात्म्यमुत्तमं प्रायश्चित्तं
नास्ति किंचिद्वै पापकृतानां क्षणं श्रीशिवे केशवगोप्यहि
तदत्र कथयामि तत् प्रायश्चित्तं न कर्मास्ति पुनस्तान्
विना कश्चित् ज्ञानेन ते लेभे यदि विषयासक्तचेतन
सां नत ज्ञानेकाशिकायां तु समासादुव तिष्ठेहिना

देहाभिमानिनोसौख्यमक्षीणमपिडलेभं अज्ञानेदव
नेज्ञानमाप्यादपतिडर्मेतिः स्वसेनाछायेनेज्ञानसेग
ल्याष्टूपवत्‌खलु तस्मात्तनसिवयोधीरःसमवेज्ञान
भाजने नजितेंद्रियतालोकेनैवेरागंप्रहृष्टापिन पद
विवक्तासेवसत्संगश्रवणायपिचडलेभं अप्रमाणापिस
मुक्तणासाधनानिमहांतिच भवंतिकातिचिदपोन
चाप्यघ्रादतानमनो भवेतिकाशंपासफलानितानिमो
तावसानानिसुसाधनानि सदासदानेदमयेममाने
येनमपासंहृयेनसुसाधितानि ९० काशंपाश्रितानो
जंतूनामविचारितकारिणां ९१ नसुवेनपराशांति
लस्माकाशंपाविचारकृत स्वमाप्नोतिपरमंपराशां
तिंप्रयातिच ९२ प्रायश्चित्तविहीनानांनशांतिःक्वचि
द्भवेत् किंपुनःकाशिकामध्ये पापंकृत्वासुखंल
भेत् ९३ ब्रह्महत्यादिपापानांप्रायश्चित्तंहिका
शिका काशिकायांकृतेपापेप्रायश्चित्तंनजाय
ते ९४ प्रायश्चित्तविहीनानांयातनानास्तिसदारु
णा ज्ञानस्वरूपाकाशीयंपंचक्रोशपरीमिता
॥ ९५ ॥

तस्मात्प्रदक्षिणं कृत्वा नरः पापैः प्रमुच्यते समस्त
लिंगयेलिंगे पानालात्समुपस्थिते शिवलोकोपरि
गगमसनिष्टदशांगुले ग्रामसेवितैः पापैर्मुच्यते
तस्मद्दक्षिणान् तेत्रकृतानां पापानां प्रायश्चित्तेन
वेचैरेत् प्रदक्षिणद्वयं कृत्वा दशजन्मकृतात्द्वात्
मुक्तो भवति पापात्मा सप्ताम्नोत्तमवाप्नुयात् सुभेक
यदि क्रियाद्धि मोहात्मा पतस्यंतेत्रैप्रदक्षिणा १० या
वज्जीवैवसेत्काशपाप्रलयोह्यप्रदक्षिणं कुर्याद्देवनि
गलस्यात्स्वानेदनस्यादि प्रसह्येयेवकृर्वतिपंचक्रो
शप्रदक्षिणं जीवन्मुक्तास्तेनेजेपातिःपापाः काशि
वासिनः १२ इति ब्रह्मवैवर्ते स्तोत्रविभागे काशी
माहात्म्ये प्रायश्चित्तनिर्णयेऽष्टमोध्यायः ८ महा
देव उवाच अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं
ऋषिः कूष्मांडतनयो मेडपः संगदोषतः बाल्य
वयस्यतेत्रे पापं चरति वेदवित् पित्रानिवारितो मा
त्रा भ्रात्रा श्रोत्रियवेश्याजः प्रसत्से गम्यजतिनोविष
यासक्तमानसः परदाररतो रक्तहृत्परद्रव्यहरतः सद
परापवादकृत्शीलो वेदवादविवर्जितः यथाय
थावपत्नस्पहृद्विप्रापमृडमेतैः ४ तथात थापाप
रतः सत्संगाविमुखः सदा मित्रैर्द्विजैः पवित्रैर्न संग

ब्र॰
वै॰ त॰
५२

तोराजवेश्मनिप्र विष्णोयनमादायवैश्योगणसविनि
र्गतः वेश्यागृहेतनिलिप्यतयासहदिवानिशं
मेवापस्नानाम्रपात्रेगृहीत्वापीतवान्महा जलतुल्या
पातकेतज्ज्ञातेतदविचारतः किमेतद्धिमयापीतमि
तिवेश्यामपृष्टवान् नमाहंत्वामयानीतंस्वरापानात्
वैस्नात्वेकृत नदर्थसंभृतंमयेषुनःपुनःसंकृतस
कृत इतिवेश्यावचःश्रुत्वाविधिकायमहत्कृते वेश्या
संगेनमदिरापीतात्राहिमृत्युना मेऽपस्यततोमित्र
दुःखमासीन्महदुःखिते ११ वेश्याप्रत्वोत्सुरापानेतस्यश्रु
त्वाजगृहेतः श्रादैविप्रनतोसाकसंगीवेश्यारतस्त
तःसुरापानेततोजातेततस्त्वं किंकरिष्यसि श्राद्धाद
यावःपापंतेसर्वलोकेदेहिनोवह नेच्छस्मकापुनवैश्या
गारंगत्वाप्रवेश्यसः सुवर्णयाचयामासतताऽऽख्याममाते
नसा वेश्याकुवाच वणकममलीलापाःस्वादेज्ञातापि
मयापीतिनोदीनोदत्वाप्रार्थ्येयसेधने कामशास्त्रव
यामृतंविपठितेनकदाचन रतिलीलोनजानासि ममके
नाउपिद्यतिसर्वोस्त्वानितेजंत्राहत्राणायमे वेश्यागृह
नस्तुरोतवपितानिर्भियांतःपितःसकाशमगमन्मात्र
त

ननुस्तोदारकौ प्राप्तौ मित्रत्वे परिकल्पितौ वदंतौ दे
हिकं नकमस्मदेशं त्वयादितं २० राज्ञो गृहाय दानी
तेस्तोपेतास्माभिकृतमे इतिस्कन्दापितातस्य महदुः
खसमन्वितः उवाच दारकौ भीतः कोऽयं वोकेन कर्म
णा कोऽभवेतौ कथं संगाः कृतौ तेन नउरात्मना २१ तडि
रण्य वकृवालेपदर्थे वा व्यवस्थितौ दारकावूचतुः
श्रेष्ठकृ विदस्य मग्रोमे उपोनापितस्तवायं मेत्रीत्रयाणे
संभूतादेवादेशात्रयात्मिका विभज्यभागाः सर्वे हि
ग्रामाइति विधिः कृतः २४ अनेन वेश्याभवने निति
मेसर्वमेव हि सानप्रयच्छति मुने वेश्या वा हविवा
दिनी २५ अतः परं राजगृहे गम्यते वलमेव हि देहि
दायं यदास्माकं धनं शीघ्रं सहउः खेदं नो वेतवात्मजः
साधो मूलशेतो भविष्यति वहस्तुवेतत्यासमात्सर्वा
त्मानमपिवायते कृष्णाउवाच आगमत्वमयासा
र्धं राजस्य सन्निधौ पुत्रेनीत्वागमिष्यामि शास्य यथ
मेतोमया राजभिः कृतं देशास्थ धर्मनिमलिनान
गः अनिवेशाकृताः पापागच्छति नरके स्ततः नावू
चतुः पुत्रे समर्पयस्व वै किमर्थं त्वं गमिष्यसि राज्ञो गृ
हे विवादार्थं न गंतव्यं कदाचन २६ कृष्णाउवाच व
या सहन्तमेवं यदस्मत्कानापितो स्वतः नो वेदहं ग

त्रे॰
वै॰ र
५१

भिक्षामि राजवेश्मसु निश्चितेनाहृतवतः तयासहतन
सेवयोदेहिमित्रदुहशाठे श्रमाभिरेवकर्तव्यस्तेज्येष्ठ
स्तिष्ठतजितः १२ कृष्णउवाच पुत्रगच्छद्विजश्रेष्ठद्वि
जकुसेवयाकृते शोयश्चितेविवापासराज्ञाष्टतेनवा
स्पथ्याश्रागतवंतस्यावत्सपादिनोवैयथ्याहवेनाव
नाहंतवपितानसतस्त्वममावधान् श्रीभगवानुवाच
जैगीषव्यमुनिश्रेष्ठतेनविशेणमेद्वयः समर्पितस्तयोः
पुत्रमेहमुतस्त्वग्रहृतः १५ धार्मिकानायतैःपुत्रैःक
लत्रैनप्रयोजनं धर्मसंग्रहशीलाश्चपतस्लेकाशीसंश्र
याः १६ पुत्रोभ्रातापितावापियःकश्चित्पापमाचरेत्
स्याज्यएवसपापात्मानवैसंसवतोभये तेनीत्वातोह
रदेशंताड्यामासस्वःकर्म सनाजमानोहृष्टोवमा
पस्वसमसंमुने १८ स्तेनायमितिचोस्ज्ञयपयहेलो
विप्रस्मवंत् पश्चात्तापेनसंतमावसिसंगमसनियो १९
स्फ्काविप्रस्तेभीतेगतोसिहस्यगालयं नगोषिवोह
नेगंजीडःविनेतवपितामृशे पश्चात्तापपरोनेनपुत्र
रेवपितगाता स्तेनोवाजीवनानवात्तावादेशंसजावहे
यावद्विचारणपरावागतावसिसंगमे नावद्विजसत्ता
भीतेगतस्वैःश्रतश्चिवान् पंचक्रोशात्मकस्यैवशिव
लिंगस्यतद्दिने प्रदक्षिणंप्रकुर्वंतः शिवमाहात्म्यवेदिन

क्षेत्रप्रदक्षिणं कृतं संगेन वलिनः सच तस्मिन्दिने
कर्द्दमेशसन्निधौ यात्रिणः स्थिताः सोपि तत्र स्थितो
विप्रो मेडपो मेडपो ऽभवत् रात्रौ जागरणेनैव कृतेन
लंशिवाग्रतः ४५ सर्वैः प्रोत्साहितः साधुः साधुसाधि
ति अथैव परमेशस्य कूष्माण्डस्य च मेडयः पुत्रः शिव
व्रतपरः साधुस्तस्य तिष्ठति न तस्य चेष्टितं कोपि त
स्मध्येवेत्ति तत्त्वतः ४६ अनपत्या ततः सिद्धिभक्तिर्दि
गन्तो सोपि चारु विचित्राङ्गः सर्वेषां समनोहरः वभू
व सद्भक्तिपरस्तस्य संगेन हि जातो तमः विचार्य मनसि स्वे
वे शिवभक्त्या सन्तोषितः ४७ जातोस्मिन्दृष्टोपि सदापि
वपानकसंयुतः साधुवादैः सन्तोषोऽभवत्तिश्रमहम
म ४८ पत्न्या मया दिल्लिस्थभोजनाच्छादनानि वस्त्र
नायासेन लभ्यते अस्य मार्गेण नित्यदा शिवभक्तिः स
तो नष्टिर्देहदृष्टिनिराकुला येन मार्गेण भवता तस
मार्गः सर्वसंमतः एवं विचारयन्सोथ वैडिङ्काश्रापम
डपः तत्रस्थाने देवाः पुरतस्थाः क्षेत्रमाहात्म्यक
थने स्रुवर्णे च कुर्हृत्स्थकाः ततो विसृजनाः शैवाः
कीर्तने वक्रुरुपताः तन्मध्ये मेडपः शोभितसंगताने
वकारहृ साधुवादेन महता पुनर्ले साधुसन्कृतः त
स्यापि च मनोवाञ्छितं विहनसमजनत् अथस्तीय

ब्र·
वै·स्त
४४

दिवसेमार्गपवसमेद्यः स्वप्नगच्छतिगायतिस्वय
मेवशिवेशिव पदेपदेददतिणतःतेत्रस्यममसहिजः
ग्रसहत्यादिपापानांप्रायश्चित्तंभवेयथा महादेवम
हादेववामदेवशिवेतिवमरणेप्रत्यभीतासःसर्व
पापवर्दिःकृतः स्वीयेदिवसेगत्वातेदेहलिविन्य
यके १० पूजयामासरत्नाग्राःकाशीभक्तिविह्वये मे
उपोलोल्यरहितःशिवनामपरायणः ११ वत्नादनम
पित्मक्काहरिकीर्तनेनतत्परः नाश्नातिवपिवंत्सभोनक
स्यापिवशोष्यितः १२ निर्द्वंद्वःसमत्सकृशांगेवभूषाग
नेमायमः ब्राह्मणेनमयासेव्यसुवर्णस्यकृतेहरः १
वेचितःसपितामात्मोमाताभाधीववविता पापेनापा
जितेवितेवश्यावेश्मनितिष्ठति मनसाविग्रहनंनेग
मंनेत्मातेरवच मेपमेवसरापानेसात्साद्वेष्याग्रहेन
किं १५ आहारोमेघ्रुतेनिद्रामिथ्यावादादेपापिहिजा
ताममवराकस्यकण्ठेयस्मिपरितंयं प्रजुतापैःसंत
मामंडपामदवजितः तेत्रप्रददतिणाजवेनःनिःपापो
समपयत क्वचिद्दितिसंसस्मसंसस्मस्वापसंवय
क्वचिद्हसतितेत्रस्पप्रददतिणकदस्पहम १८ काशी
काशीतिकाशीतिकाशीतिशिवशंकर १९ रामे
राजीवपत्राक्षंसीतालक्ष्मणसंयुतम् १:

नभुक्तंतेनपिबसेभोनस्मरामितादिनमरः २१ प्राप्यमा
नोनरहस्याणिनकिंचिदपिवेदकृत् ततः प्रवलि
ताः सर्वेपापाः शिवतमगाः २२ मेरुपोपिस्मरन्काशी
शिवेविलेपतस्थिवान् वृषभध्वजस्रागामस्नानावे
कापिलेजले २३ देवेसंतर्प्यविधिवेस्थितातत्रवत्स
वंवत् ततः प्रभातेवरणासंगमेस्नानमाचरत् २४
गताः सर्वेविश्वनाथंद्रष्टुंश्रीपार्वतीपतिं तत्रस्थिता
महापूजांकृत्वासर्वेमहाजनाः २५ व्रतानिवासोद
नानिदत्वाभोकरत्नेष्टये मेरुपोपितथाकृत्वामोद
मेरुपमथ्यत साष्टांगप्रणतः प्राहसत्वदोमहायोगो
तकृत् मयापापानिसर्वाणिसमहान्तिवहून्यपि
कृतानितत्रवेदनानिकृतिममसततमाः यथाहंपा
पनिर्मुक्तोभवामिसततंउच्यतां सदस्याऊचुः तैनिः
पापोसिभक्तोसिशिवयोःकेशवस्यच पंचक्रोश
मकेलिंगंसत्वंगाहतिणीकृते मेत्रीवाणिज्यमूलायेः
किंपुनःश्रवणादिभिः येनकेनाप्यमहतस्यपापंन
विद्यते २६ मेरुरुवाच पितानिष्काशितःसोहंकथं
यास्यामितद्गृहं प्रतीतिकारणंकिंचिदस्तिचेद्गमनं
गेहे प्रवर्यंततदासभ्याःशास्त्रप्रत्ययसंयुता गार्ह
पतिमहस्यातेनोचेत्किंगमनेनमे २७ सदस्याऊचुः

ब्र· वै· ख· ४५

श्राकारपस्वपितरमस्मद्वचनगौरवात् प्रतीतिं द
शयामोयदेऽनाथस्यसन्निधौ महादेवउवाच मेऽ
पोद्यमद्रूहारंगत्वाशिवशिवेतिव महादेवमहादेवे
त्येकात् सोव्यवस्थितः ८४ कृष्णोऽ प्राहदयितांका
निथिहींरिवतेने पशुपपशुपाशुत्वभगेशिवावाशंकर
प्रियः साभवेदेवनाहत्वाहत्तोमेऽप्रमात्मते उवाचव
चनेभीताभर्तुः श्रुत्वार्थमादृता श्रक्रुत्वेवचनिवेशंकथ
मागमनेनव मेऽपउवाच श्राह्वयतिसदस्यात्स्वापि
तरेवसमान्तरे ८० निर्वेशवार्तौवेऽरत्नातपवक्रशुभा
तः जननी मेऽयस्याथगत्वाकृष्णोऽस्मब्रवीत् पुत्रेण
कृतनिवेशः शिवस्मरणतत्परः द्वारितिष्ठतिसेऽ
शानानिधिः कस्वेनतरः कृतनिवेशमनवेक्ष्यत्वापु
त्रेवसहितः त्वरयागत्यसहसाददर्शावदुवृष्णि ८-
रुद्वंतमालिनेशांतेविभूतिकृतभूषणं उवाचकिंस
मायातः श्रीक्षेत्रयथामहान् नहिस्वल्पेनधर्मेणाथा
यस्थितेमहद्वैत मेऽपउवाच मयावहूनिपापानि
कृतानिविविधानिच नत्राणंतेत्वयापिनोकिमस्मैरे
श्रेणावनेकृकृतत्थात्वमतस्त्वेहेनमाव्रजः ८ इति
कृत्वा मेऽयस्यवचः पत्न्यासमाहृतः ४५ ॥

मुक्तिमंडपिकां प्राप्य सदस्यैः संस्थितां शुभां तेषां द
शो द्विजवरैर्धर्माधर्मविचारकैः ९५ उपवेशेपि तन्मु
क्तं तेन शुद्धिमान् भवान् कृष्ण उवाच प्रायश्चि
त्तेन केनासौ शुद्धिं प्राप्तो ममात्मजः प्रमाणं मम वाक्य
स्यादेतेन सह भुज्यते सदस्याः शुश्रुः मुक्तिमंडपिका
यां स्व स्वामी विश्वेश्वराचापरः सचेद्वदति वेदात्मा त
दाशंकानचोत्तरं तस्माद्विदामाशु मुग्धेवदिष्ट निव
सनम तदा मन्यस्व ह्यप्रीतः शार्ङ्गदेवप्रसादतः २
मुक्त्वा ते सदस्यास्ते तत्र वेदमध्यये र विष्टं विष्णु
यामि भैरवं चैव पंचमं पंचापि ते ग्रसप्रीताः मुक्तिमं
डपमध्यतः ९ प्राप्तं भूत्वा महात्मानो लोकप्रसमथका
रकाः विष्णुरुवाच श्रूयेत्र नाम महापापो मंडपः साधु
संगतः लेखप्रदक्षिणं कृत्वा कीर्तयित्वा जगद्गुरुं
माहात्म्यश्रवणे जाते तेत्रस्याशुभनाशने तस्माद्ये
गच्छत स्वरहे पितृसमन्वितः ढुंढिरुवाच काशी
निनाम जपतां शिवनाम तत्स्वं विद्याद्धि पापनिचयो
विलयं प्रयाति किंतत्कथाश्रवणकीर्तनवा सदा
नैः सम्यक्प्रदक्षिणयतामशुभस्य नाशः दंडपा
णिरुवाच कालपाशपापप्रसमकं वेति पापालयोऽकुरेव
नापनेति श्रियेन शंभोर्लिंगं समविदं काशनूपपंव

बृ.
वै. र.
४९

४६

क्रोशं तत्परिक्रमस्मृताः ॥ भैरव उवाच ॥ कार्यं मयैतत्तव
तु पापिनो मद्दाकरोमि दंडं वक्रयावयमेव प्रदक्षि
णीकृत्य समागतस्त्वयै काशी विष्णुद्वानविचार्य पति
मृण्वत सर्वैव तो मि काशीमाहात्म्यमद्भुतं नचात्रवि
स्मयः कार्यः काशीप्रति कदाचन ९ आसीत्त्रेतायुगे
विप्रः शांडिल्यः समदर्शनः ज्ञानविज्ञानसंपन्नो विन
ष्टाशेषसंशयः तस्याभवद्विशालाक्षी कन्या चैवाति
सुदरी पित्रा दत्ता स मेता यविपिनावह्निसंनिधौ ५
श्ववीतिवासेनो साहि पित्र्येयेहस्थिता भवत् संप्राप्ते यौ
वने कालेनायातस्तत्पतिः पुनः पुंश्चली सर्वा द्वेषिण
जाता सा स्वैरिणीपरा काश्यां वक्रावक्रयापापं लाक
णमास्थिता १० रात्रिंदिनेतया सर्वे युवानस्त्ववशीकृताः
निर्धनाश्च कृताः सर्वे रूपसौभाग्यसंपदा देशांतरगाण
श्चैवतद्गुणैः कृतेवतस्माः पंचसायापनिरता वक्रपाप
मस्ततिंशे मार्गशीर्षके काद्दशीयात्रा कार्या हि मोक्षमाः
पंचक्रोशपाश्रिता पुण्यपाडरिताणिवताति १२ पाविता
तद्दृष्टा हरिषाभिथनेवक्र लस्याजेनगानेन सर्वेषां
काशिवासिनां १४ इतिनिश्चित्य सा पापा गता तैः का
जाः सा पितनवविशालाक्षी चकेवासंप्रभोदया ।

गत्रौ जागरणं च क्रोधनलोभेन वर्जने ननते साहि
शेषेण जगैश्चानिमेनाहरं कृत्वा विमनसः सर्वे तथा
गमनात्वनन्तमान् संप्राप्य च यते भूरितपायायामापितो
न्तर्णां एवं द्वितीयदिवसे कर्दमेश्वरसंनिधौ १९ स्नी
येदेहलीशोववकेसावरवर्णिनी गमेश्वरेवनर्पत
स्नातासावरणाजले १९ श्रुत्वा च वाच्यमानं सा पुराणे
देवसंनिधौ काशीमाहात्म्यसंयुक्तं श्रावता सर्वथा
विंणा काशीकृतानेपापानेयानन्नेभैरवीपरं स्मृत्वे
साभमयोगेन पश्चात्तापेन महानभूत गर्हयामास चा
त्मानं मूर्छिता पतिता भुवि कष्टाद्धैर्यं समालम्ब्य तीव्र
वैराग्यमागता २२ दृष्टैतद्वृत्तं विस्मयः सर्वा एणाभर
णानिव श्रुत्वैनं वैकरिष्यामीत्येवं संजातनिश्चया प
श्चाद्विनयोपेता ब्राह्मणान्सह समाहिता विशालास
वाच कृत विप्राः समेतायाः निष्कृतिं येदिविघते मार
श्याः पापशीलायाः कृपयादीनवत्सलाः विप्राश्च
यमासिने विशालातीपापेभ्यन्नामितेमयं २५ कृत्वा श्र
द्दत्तेणाकाश्यां वैराग्येण समागताः दत्तेन यथायं न सर्वं
निहृतापापधीस्त्वया कृतार्थासि महाभागे ऊह्य ते च प्र
दत्तेन श्रमाभिरेव संहितानततः शुद्धिमवाप्स्यसि १
श्रुत्वाः पापपरामात्रहरिसूत्रु स्नेतपोधनाः सापिकृताव

ब्र॰
वै॰ ८
४७

वलेषांभक्ष्याननवाहिजोनमान् १८ चक्रेरात्रौश्रणपि
णीविश्लेनर्तनमद्भुते पंचमेदिवसेसर्वेयात्रिणोह
षभधनेस्थिताः सापिमहाभागानिवृत्तासर्वपापतः
प्राताः प्रामातलोनैवचरणासंगमेजनाः तत्रस्नात्वा
विधानेननत्वाकेशवमादरात् मुक्तिमेउपिकाप्राप्ता
सापितैःसममेवहि १९ स्नात्वाशिवंजगन्नाथमाजगाम
निजालयं श्रद्दत्वाराजनेःसर्वैःपित्रावापिमहात्मना
तथायमपिभोविप्राविश्रुद्धोमेऽपोहिजः १ तिष्कृता
वचलस्यभैरवस्यमहात्मनः सर्वेविगतसंदेहावभू
वुर्योमेभामदः २ विरुवाच सत्संगतःतेत्रसद्दक्षिण
कृतेकाशीकथाश्रवणंकीर्तनेच शुभप्रदंपापह
रंसुवासंदेहकृतेचशुद्धोमेऽपःसत्यमेव २४ महादेव
उवाच सभासद्भिर्देववैरकृष्णोकूष्माण्डमेऽपो प्रद
क्षिणीकृत्यतान्मस्तकेसपुनःपुनःनिःपापोहर्षसं
पूर्णोययौस्वमालयं महादेवउवाच इत्येतत्ते
समाख्यातंपंचक्रोशप्रदक्षिणं १०० विधिःकाश्यपामह
भोगेश्वरायत्विमासमन्वितः तस्माद्देविममैतत्प्राप्य
येयमैतत्पराः तेकृतार्थानसंदेहोविनाज्ञानेनमान
वाः अप्यल्पविपुला भूमार्योदिपापैर्हिवोच्छ्रितिकर्तेह
मन्निसेहिपःकाश्यपापमावरेत् श्रयमेवरोहयःका

शंणायामाचरेत् प्रायश्चित्तविधिः प्रोक्तः मया त्वद्भक्ति
गौरवात् तस्मात् यत्नतः कार्या तेत्रस्नानस्य दक्षिणा
४· प्रतिसंवत्सरे देवि विशेषेण हि मद्भक्तियुक्तमो निःपापो
यो वसेत्कश्यपत्रिकालेश्वरक्तुं नरः अष्टमेत्रयोगयुक्ता
स्नानेनात्र गोवरः यद्दत्पृणया देवि ममक्षेत्रस्य वैभ
वे सोपि तत्फलमाप्नोति सत्यपवनसंशयः दक्षिणा
फले ब्रह्मन् पंचक्रोशात्मकस्य हि लिंगस्य यन्मया
प्रोक्तं मम गोप्यं तु रुषार्थे द् स्कन्ता माहात्म्यमतुलं पंच
क्रोशात्मकस्य च लिंगस्य दक्षिणा कार्या त्वया शिष्य
णा पापुरत इति स्कन्दात्प्रसन्नात्मा जैगीषव्यो महामुनिः
देवे प्रदक्षिणीकृत्य तं नमस्कृत्य पुनः पुनः जगाम पंच
क्रोशस्य यात्रां शिष्यैः संयुतः ४९ पंचभिर्दिवसैः कृ
त्वा यात्रां गतो मुनिः उपदिष्टो विधिः सम्यग्यात्रायाः
पापनाशनः मया पुण्यः कृदेवापि निर्विघ्न फलदायकः
मुनिरागमद्विश्वेशभवानीसहितं तदा पूजयामास
विधिवत् उपचारैः सुविस्तरैः शिष्यो गुरुप्रसादेन वि
पापः पुण्यवान्स्वयीः ५० जातः स्कन्दप्रसादेन स्कन्ता
माहात्म्यमुत्तमं महादेव उवाच एतत्तेऽभिहितं देवका
श्यपमाकृत्कृते ५· तस्य प्रणाशने सुद्धे प्रायश्चित्तेस
ङुले भे स्कन्ताध्यायमिमं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनं नरः

ब्र॰
वै॰ ४
५८

मुक्तिमवाप्नोति काशीवासेऽत्र गमेऽकृत् इति श्रीब्रह्म
वैवर्ते काशीमाहात्म्ये शायस्थितनिर्णये नवमोऽध्या
यः ॥ ९ ॥ ऋषय ऊचुः सूत सूत महाबुद्धे वद विद्याविशा
रद यथा प्रदक्षिणा कार्या मनुजैर्विधिपूर्वकं स्थाने
वासस्य वदनो भक्त्या वा भक्त्यैव च यथा संक्षिप्ततोऽभि
धीयतां लेतस्य सत्तम सूत उवाच एवमेव पुरा पृष्टो
भगवान् शिवया शिवः तत्तदामि श्रुतिश्रेष्ठाः शृण्वे
न विधिमुत्तमे देव्युवाच भगवन् देवदेवेश प्रदक्षि
णाविधिं वद मे पंचक्रोशस्य येनाशु निःपापः शुभो वा
भवेत् महादेव उवाच आश्विनादिषु मासेषु त्रिषु पा
वेति सर्वदा प्रदक्षिणा प्रकर्त्तव्या तेषु स्यात् पापकोटि
भिः माघो दिवत्रो मासाः प्रोक्ता यात्राविधौ त्वरणा ए
वेस्मिन्दिवसेऽह्नि पूजयित्वा हविष्यभुक् प्रातरुत्थाय
त्रिसंस्नानावा विशेषमर्चयेत् पुनर्यात्रार्थमपि सन्नि
वेशाः पूजने भवेत् मुक्तिमण्डपिकायां च संविश्य व
रवसीति ८ प्रतिज्ञां महतीं कृत्वा पूजनेन तत्र तत्र ह
काश्यामज्ञानतो वा कायमनोजनितमुक्तये ज्ञानतोऽज्ञा
नविमुक्तार्थे पातकेभ्यो हिताय च पंचक्रोशात्मके
लिंगेऽस्मानीतरूपं सनातने ९ भवानीशे कनाभ्याचल
लयाश्रीशविराजिते ढुंढिराजादिगणपैः षट्पंचाश

ड्डिराह्वतं ॥ द्वादशादित्यमहितं नन्दसिंहे केशवे ध्रुवं
हूलस्नामत्र यद्युक्तं ऊर्मिमन्नस्यादिभिस्तंण्या भ्रवनारे
रनेकेष्वप्युते विभ्रोः शिवस्य च गौर्यादिशक्तिभिर्जेष्टै
तैस्तैरुक्ष्यान् प्रदक्षिणं ॥ वद्धाञ्जलिः प्रार्थयेत महादे
वमहेश्वरं पंचक्रोशस्य यात्रां वै करिष्ये विधिवद्देवं
श्रीमच्छ्रीत देवेश सर्वविघ्नोपशान्तये इति संकल्प
मौनेन प्रणिपत्य पुनः पुनः ढुंढिराजगणेशान महा
विघ्नौघनाशन पंचक्रोशस्य यात्रार्थं देह्याज्ञां कृप
याविभो ॥ निःशेषविघ्नैः परेतानां देवमभ्यर्च्य मच
मोदप्रमोदसुमुखं दुर्मुखं गणनायकं प्रणम्य प्रज्ञ
पिताहेरंबपाणीन नैवेद्ययेत् विनायके सिद्धिदेव
पुनरागाय पूजयेत् कालराजं च भैरवो विघ्नेशं चवन
मद्गुराः ॥ पूजयित्वा ततो गच्छेन्मणिकर्णी विधा
ततः तत्र स्नात्वा महादेवं मणिकर्णीशमर्चयेत् ॥
मणिकर्णीतटे हुं संगंगाकेशवमच्युत ॥ ललिताञ्च
ततः पूज्यञ्चरामेश्वरं विभुं सोमनाथं ततः पूज्य श्रा
दात्मेश्वरमेवच ॥ मूलटंके महादेवं वाराहं पूज्यच
व्रजेत् दशाश्वमेधलिंगं च वंदीनं चैव पूजयेत् ॥ स
वैश्वरं च केदारं ततो हनुमदीश्वरं संगमेशं ततः पू
ज्य लोलार्कं पूजयेत्ततः ॥ अर्कसंज्ञगणाध्यक्षमसे

वृं० लिं० वे० नं० ५५

५१

सीरं पूजनं व्रजेत् तत्र प्रदक्षिणीकृत्य वैश्चिलमात्रं न संश
येत् २४ दुर्गाकुण्डे ततः स्नात्वा पूजयेद् दुर्गाविनायकं दुर्गां
संपूज्य विधिवद्भक्त्या सर्वान्कामान्लभेत् २५ ब्राह्मणान्भोजये
त्तत्र मधुपायसलड्डुकैः गोदानं गरणेन तत्र ब्राह्मणाश्च
वर्णादिके रूप्योत्त्व पूजनेन भस्मापरोपकरणादि जय
दुर्गे महादेवि जय काशीनिवासिनि २७ हे त्र विघ्नह
रे देवि पूजनं दर्शनमस्तु ते इति दुर्गां प्रार्थयित्वा विश
केतनेश्वरं ततः २८ पूजयित्वा कर्दमेशं पंचब्रह्मति
लेनमेत् पद्मे कर्दमतीर्थे तत्र कूपावलोकनेन सो
मनाथं विशालं नीलकंठं ततो व्रजेत् तत्र वासे वि
धायाशो विष्णोर्महिमा वै ते ३० श्राद्धादि धर्मकार्याणि
कृत्वा मुच्येदृणत्रयात् कर्दमेश महादेव काशिवासि
जनप्रिय ३१ त्वत्पूजनान्महादेव पूजनं दर्शनमास्तु ते
प्रातः स्नात्वा कर्दमेशं पूजयित्वा च सद्विजान् ३२ वागना
थं वचामृं जं सोमेशं कर्दमेश्वरं वीरभद्रं ततो दुर्गां वि
कटाख्यां प्रपूजयेत् उन्मत्तभैरवं नीलं कालकूटं ततो
वेधत् दुर्गां च विमलां न नाम महादेव ततो व्रजेत् ३४
नंदिकेशं भृंगिरीटं तत्रैव वागाधिपं तीर्थं भीमचंडी
ततो व्रजेत् तत्र स्नात्वा नीमचंडीं पयसा स्नापयेत्तथा
पंचोपचारैः संपूज्य ब्राह्मणाम्नमितो भवेत् ३७

तत्रवासंप्रयत्नेनकुर्याच्चंडविनायके रविंरक्तात
गंधर्वैर्नरकार्णवतारके शिवंप्रपूज्ययत्नेन राजे
पूर्ववदाचरेत् प्रातरुत्थायसुस्नातः प्रार्थयेद्भीम
चंडिकां ३४ भीमचंडप्रचंडानिममविघ्नान्विनाश
य नमस्तेस्तु गमिष्यामिपुनर्दर्शनमोस्तुते ४० ततो
गच्छेदेकपादेगणेननिर्वाणतंडुलान् तिलांश्चप्रकिरे
न्नत्रयत्नतथामहादिमपदे ततोगच्छेन्महाभीमभैरवं
भैरवीप्रभां .... भूतनाथंप्रपूजये
त् ततोगच्छेद्देहलीशं विघ्नपूगनिवारणं मोदकैः
पृथुकैर्लाजैःसक्तुभिश्चैवपर्वभिः ४४ पूजयेत्सु
याद्देवंनेदेहलिविनायकं ततोर्थेश्वरंतत्रनवि
घ्नानाशनंसमर्चयेत् ४५ इन्द्रेशंगणपंपूज्यउत्कले
श्वरमेवच कृष्णाणांस्ततोयाभूमिर्दृष्टागोमेश्वरंव्रजे
त् वरणायांततःस्नात्वातर्पणादिविधायच गोमेश
रंश्चैवतिलैर्विल्वपत्रादिभिर्यजेत् ४७ सोमनाथंचतत्
रैवपूजयेदिंद्रदिगाते भरतेशंलक्ष्मणेशंशत्रुघ्ने
श्वरमेवच यावाभूमीश्वरंतत्पूजयेत्नरूपेश्वरं त
त्रैवासेप्रकल्याणपूर्वेवजागरादिकं ४८ कृत्वास्ना
त्वायरामेशंप्रार्थयेत्काशिवासदं श्रीरामेश्वररामे
णपूजितत्वंमनानन आज्ञांदेहिमहादेवपुनर्दर्शन

वृ·
वै·र·
प·
50

मोक्ष्यते लिंगानि सर्वस्मादेवरणापारगामय्य ५२
पूजयित्वा ततो गच्छेद्देवराधानिषेविते देवेराधेश्व
रं किंचिद्दृष्ट्वा स्थित्वा ततो व्रजेत् पाशपाणिं गणेशं च
तेषु मध्ये व्यवस्थिते पूजयित्वा वहिश्चैव घण्टीश्वर
मथो व्रजेत् एकस्य मध्ये दृष्टुं नाकृतः तेन द्वुहिः पु
रा स्वर्गभूमिस्तु सा येयामोत्त भूमिस्तदृष्ट्या हि सरः स
र्पागच्छेच्छनैः महातेजं कापिलं तत्र श्रीवृषभध्वजः
तत्र स्नात्वा विधानेन तर्पयित्वा पितॄंस्तथा श्राद्धं वि
धाय सश्रद्धः पूजयेद्वृषभध्वजं ५७ नियमेन तनृद्वि
संश्रवणादिश्च कल्पयेत् प्रदक्षिणीकृत्य ततो गच्छे
ज्ज्वालान्नृसिंहके एवं प्रदक्षिणीकृत्य सरः कापिल
मुत्तमं वरणावततस्तीर्थे स्नात्वा तीर्थस्नात्वा वैसंगमे शुभे
श्रीहृषीकेशमभ्यर्च्य संगमेश्वरमेव च विनायकं च
वेमस्ते पूजयित्वा ततो व्रजेत् क्रोडीकृत्य परं धान्य
चिकिरन्विसमुच्चरन् प्रज्ञेश्वरमभ्यर्च्य त्रिलोचन
मतः परं विष्णुमाधवमभ्यर्च्य हृदे पावने शुभे ग
भस्तीशं मंगलां च गौरीं दृष्ट्वा ततो व्रजेत् ६० वासिष्ठ
वामदेवौ च पर्वतेश्वरमेव च महेश्वरमभ्यर्च्य ततः
सिद्धि विनायकं ६१ सप्तावरनगान्दृष्ट्वा पूजयेद्ग
णनायकान् मणिकर्णिं ततः स्नात्वा गच्छेद्विश्वेश्वरं प्रभो

नमस्कृत्य महेशानं प्रविशेद्देवसंनिधौ पंचोपचा
रैः संपूज्य त्वां स्तुत्वा पुनः पुनः ९५ मुक्तिमंडपमा
गम्य कृत्वाथ स्तवसे विशेत् विश्वेशं दंडपाणिं च ढुंढिं
भैरवमेव च ९६ आदिमं गणनापंच पूजयेन्मनरेव च
प्रदक्षिणीकृत्वा देवान्स्मरेत्तत्क्रमात्सुधीः जय विश्वे
श विश्वात्मन् काशीनाथ जगद्गुरो त्वत्प्रसादान्महादे
व कृता मे प्रदक्षिणा ९८ अनेकजन्मपापानि कृ
तानि मम शंकर यतानि पंचकोशात्मलिंगस्य प्र
दक्षिणात् त्वद्भक्तिः काशिवासश्च रहितः पापकर्म
णा सत्संगश्रवणाद्येषु कालो गच्छतु मे सदा २० हे शं
भो महादेव सर्वज्ञ सर्वदायक प्रायश्चित्तेन निर्देते
पापानां त्वत्प्रसादतः २१ पुनः पापमतिर्मास्तु यमेबु
द्धिः सदास्तु मे इति जप्त्वा यथासंख्यं देवाः सन्तु हि ज
न्मनो २२ वर्षापरिक्रमं शीघ्रमेमतमुदीरयेत् पं
चक्रोशस्य पात्रे ये यथाविधिमया कृता न्यूनं संपूर्ण
तां यातु त्वत्प्रसादादुमापते इति प्रार्थ्य महादेवं ग
च्छेद्गेहं स्वकं स्वकं २४ न्यूनातिरिक्तदोषाणां परिहा
राय दक्षिणां संकल्प्यागत्य चार स्वब्राह्मणान्भोजयेत्त
तः ततश्चागतसर्वदेहं जुष्टैः सह भोजनं कृत्वात्मा
नेन तोषयेत् कृतकर्मा भवेत्ततः २६ एकरात्रं नम

त्र॰
वै॰ त॰
५१
51

ध्येयः संवसेच्छुचिमानसः वरणायास्तटे रम्ये सया
ति परमां गतिं ८१ द्विरात्रिमध्ये वसति यः कर्पार्दुमेत
मरः प्रथमे वेदिकात्सेत्रे द्वितीये वरणातटे द्विवं मत
वसेडीमानं ततो विश्वेश्वरं व्रजेत् यस्तु त्रिरात्रमुषितो
मध्ये भवति पार्वति दुर्गास्थले भीमचण्डे रामेशे वास
स्वच्छति वसति यस्तु कुरुते मध्ये दिनवतुष्टयं प्रथ
मो वसति कर्पाकर्दमेश्वरसन्निधौ द्वितीयो भीमचण्डे
तु रामेशे वत्स तीर्थिको ८३ वस्तथीकापिले तीर्थे वस
ति पारिकल्पयेत् राजहंसकुमाराणां यथैवं वासरैः श्र
वो ८२ यथा कश्चिद्विदेवशिपंचक्रोशप्रदक्षिणं कर्पा
देवनमासा दृढ़विव्रयेयपर्मकोविदः ८२ महावभुभटः
कालायस्मिन्ग्रहो देस्याभवेत् ग्रहादि उलेभालोके
लोपवल विशेषतः प्रदेवतीर्थे देवमश्नश्रद्धा स्वर्गापव
गैको श्रद्धया यत्कृतं सर्वमनंतफलदं भवेत् ८५ स
मेश्रद्धागुणवतीनां समैष्माफलप्रदा काशंपात्रिह
तियोनिमस्नाति भागीरथ्येजले कर्पात्सांवत्सरीपाद्यं
पंचक्रोशस्य सेदृशि श्रपनन्दितये कर्याद्धाराणस्याः
प्रदक्षिणं प्रतिसंवत्सरं वापि काशीमध्यमितस्थरेत इ
तिपद्मपुराणे सत्रसभृतो निवसेन्ममानुग्रहतः स्वी
इतिश्री काशीमाहात्म्ये पंचक्रोशयात्रापोद्यामः ९

गदेव्युवाच तेत्रप्रदत्तिणे देवनियमाः केभवंतिता
न् वदस्वनारितशेषविश्वनाथकृपालय महादे
वउवाच प्रतिग्रहंपरान्नंचपरदाराभिभाषणं पर
स्वग्रहणंस्त्रिहादसहानंचवर्जयेत् १ असत्तापापि
नांसंगेनकुर्यात्स्वयतोनरः असत्समागमात्सर्वंनिः
फलंजायतेत्क्षणं २ ममद्रोहपरैः साकंनकुर्यान्नहि
षनिंदकैः परापवादंनोकुर्यात्मरोद्राहविवर्जये
त् ४ गुरुनिंदांशास्त्रनिंदांशिवधर्ममहात्मनानी
र्थलिंगतपोनिंदांनकुर्यात्प्रदत्तिणे ५ असदाल
कृतेपापंनश्यत्तेत्रप्रदत्तिणात् तेत्रप्रदत्तिणाम
ध्यमृतकेनप्रदृश्यते ६ ब्राह्मणैः क्षत्रियैवैश्यैः शू
द्रैश्चैवांत्यजादिभिः कोतिभिः परमंतत्त्वंकर्तव्यंतेत्र
प्रदत्तिणं ७ किंचिद्दानंप्रमंस्ब्राह्मणेभ्योहयदीनाना
पापंगवंयकेषु भूमौशय्यातैलमांसमदुष्टंवर्जयेत्स
र्वैतेत्रपान्थास्त्विषु स्नानद्वयंप्रकुर्वीत नित्यंप्राहव
हेदरि यदत्रकिंचित्क्रियतेतत्कोटिगुणितंभवेत्
ब्रह्मचारीगरहस्थोवावानप्रस्थोथमस्करी तेत्रेवस
न्वहिर्वापिकुर्याद्देवप्रदत्तिणं ९ ब्रह्महत्यादिपा
पानांप्रायश्चित्तेनवापरं वहिःकृतानांपापानांमध्ये
वापिमहेश्वरि प्रायश्चित्तंतातरंगमोनदृष्टंनमयाकृतं

ब्रं
वै॰स्क॰
५२
52

वसंतिदेवावहवः स्वर्गभूमौवहिः सदा मदंशेण
तयेसेववासार्थंदैत्यमागताः यदिस्थित्वाप्रकुर्वंति
दत्तिणोतेचलबुधे २३ ममानुग्रहमासाद्यप्रविशं
तिह्िकाशिकां मदनुग्रहकामेप्सुपंचक्रोशात्मके
शिवे लिंगंप्रदत्तिणीकृतसहस्रशो हेकृत्यातिथिः श्रसि
त्नेत्रेमहादेविश्वरूपेशरूपेनरेनवा २४ श्रनेनकोटि
णितंभवेत्सर्वंनसंशयः श्रंतर्गेहेकृतंपापंफेपले
पातनावहं २५ अन्यत्रेत्रेकृतंपापंपुण्यत्नेत्रेविनश्य
ति पुण्यत्नेत्रेकृतंपापंगंगातीरेविनश्यति गंगाती
रेकृतंपापंकाश्यांचैवविनश्यति काश्यांचैवकृतं
पापंवाराणस्यांविनश्यति वाराणस्यांकृतंपापंश्र
विमुक्तेविनश्यति श्रविमुक्तेकृतंपापंश्रंतर्गेहेवि
नश्यति श्रंतर्गेहेकृतंपापंवज्रलेपोभविष्यति व
ज्रलेप्तिं हेहेजसंचक्रोशप्रदत्तिण १ तस्मात्सर्वप्र
यत्नेनकुर्यात्तेत्रप्रदत्तिणं वाराणसीतुसंप्राप्यप्रमा
दाद्योवहिर्गतः देवात्सपुनरागम्यप्रदत्तिणांतस्
स्युति श्रविमुक्तेमहात्तेत्रेसर्वदाजननीयथा पुत्रस्य
जननीलोकेसर्वेषांहितकारिणी हितकृत्सर्वजंतू
नांकाशीहामुत्रसर्वदा २२ देव्युः भगवन्सर्वभूतेशाकृ
पाहरीतविग्रहः कृताथोनोवदविमोतेत्रंसंमासिनामपि

प्रदक्षिणा कृते लेशाद्वहिर्वा मध्यतोपि वा नियमस्य
न भंगः स्यात्सर्वपापं विनश्यति २५ देहिनां पापं सर्व
यः सर्वं प्रजायते क्रमात् नवाशिवमजेनशेषेत्येव
समासिनो यथा २६ महादेव उवाच सम्यक् पृष्टं त
या देवि महापातककारनाशनं प्रायश्चित्तं मासिनो हि
तेषां चैव विनाशनं २७ विधिना पूर्वमेवात्र नियमा
दिष्टेन त्वया प्रदक्षिणा कृतिस्तेषामसारमहत्त्वे पूज्य
चयत्नतः वहिरावरणस्थानां गणेशानां तु समम:
मध्ये प्रदक्षिणां कुर्यादसौ वैरणायोः कृते संप्रत्वीभू
यविधिवत्पूजयेद्धीमतः स्थितान् २८ देवाश्चपदलाः ले
त्रपालाः प्रयत्नतः एकरात्रे द्विरात्रे वा वसेन्मध्ये विरा
मके २९ यत्र श्रद्धा समस्ती वसेत्तत्र न संशयः प्रथमं
दंडपाणेस्तु पूजा कार्या प्रयत्नतः दंडपाणेः पूजनेन
सिद्धिर्भवति नान्यथा दंडपाणिपदं यत्ते तेत्र समा
सहनम पंचक्रोशस्य यात्रेयं सिद्धामेव तत्प्रसादतः
अनेन श्लोकमंत्रेण प्रार्थनं पूजनं स्मृतं ३० प्रथमं ह
वेतो यात्रा सम्पूर्णा भवेदिष्ठं व अगस्त्यविश्वनाथस्य
पूजा कार्या तु पूर्ववत् देव्युवाच प्रथमं दंडपाणेस्तु
पूजा कार्या विशेषतः किमेतद्देवदेवेश यात्रामुद्दि
श्य शंकर ३१ श्रीभगवानुवाच काशीमाध्यक्षिते

ब्र॰
वै॰ न॰
५३

वगाह्येत्सर्वात्मना क्वचित् तत्स्व(वो)त्सम्प्रगाम्य महे
श्वरे स्या समत्क्रन्ततः १८ देव्युवाच । समभवत्तदारभ्य व
राजने पुनः कालान्तरे देवि स्वश्विभिर्नारदादिभिः राष्ट्रो
हे तेत्र जनितपापनाशनमहत्तं तदाहलं भद्देविश्र
पश्चितेमयामहत् ५ उपदिष्टं महालिंगप्रदत्तिण
मशेषतः तच्छ्रुत्वा प्रहृष्टवान्देव्युवाच । तेत्रपारायणः तस
मपोपदिष्टो मे महापाशुपतः कृती तेत्रयात्रा द्वितीये
ये मया कार्द्देव्युपालये पतो देवपते पूजाकर्त्तव्या प्रति
कारिणी पंचक्रोशात्मकस्येव लिंगस्य परमात्मनः प्र
दत्तिणां कृ येह कृत्वा जीवन्मुक्तो भवेन्नरः देवुवाच त्वा
त्वापि श्रद्धया देवन कुर्वन्ति प्रदत्तिणां ५५ तत्केन हेतु
नाम स्या उपेता ते महाफले महादेव उवाच श्रृणु श्रण
वता देवि न पोड्रियादिभिः सदा ५५ तस्माद्धर्मे प्रयत
तो भिर्व्वेत्सर्वेन चात्मतः पत्रपत्र परिरत्यते मन त्वत्र
तत्र स्थविमथते पुनः साधनानि विद्यानि तत्र गोचे
नतस्फलमवाप्नुयान्नरः ५८ लौकिके परमे वैदिकेथ
वा पामरः परमतत्त्वचिन्तया मोदकः परममोदकोथ
पादीपते कपटभार्यया तथा मोहितो न हि विचारयन्मयं
जीवने मरणमप्यहो वशी एकमेककारणं तुदामि दर्प
नाशकृन्मनः नदेव सापितयय हि समप्यस्तं भवेत् ५९

जगत्कारणीक्रमसमकाले स्वात्मानमाप्नोत्यशिवेन
योगैः अविद्यमेवेशमलं विसृज्य शरीरसंज्ञं मलत्वे
उभांडे ५४ मुक्तो भवेद्देहभवात्मेष्वेव मर्त्यः प्रसादाद
पि तेन विमुक्तः कः कर्तुमेवं प्रभवेदविघ्नं कलौ मनुष्या
वरूपेण युक्तः अथापि मुक्तो भविता यदि त्वां भजन्ममभी
ष्टानां सकलैः स्वभावैः पूर्वोदितादप्यतिदेशको यवि
मोहनार्थे रविलेश्मशास्त्रैः विमत्सितेऽद्विपविक
दाविद्यया वा सुरगीर्भविता न तस्य सेवेऽङ्कविद्याभिरमा
न्मनीशो कोनाम मुक्तो न भवेद्भवाब्धेः ५५ अविमु
क्तेममलेऽस्मिन्नपि मुक्तसदाशिवे अविमुक्तेऽजनेषां ते
सेवन्ते ये एतद्व्रताः विमुक्तायपरमानंदपदे स्थिरतिमु
पागताः अनेकजन्मसु समहत्काय नैजानमुक्तम आ
मुवंति तदेकेन जन्मना माप्य वासिनः अष्टांगादिभि
रैन्येश्च तपोयज्ञादिभिः सदा ५५ साधितेपातकी सि
द्धिरविमुक्ते निरर्गला अविमुक्तान्यरोपयोगो ज्ञानेध्या
नजपसत्पपः ५८ सेव तीर्थादि नियमान संतिस्तुभद
र्शिनो अविमुक्ते समामाप्य न त्यजेन्मोक्षकामुकः ५०
तेव मासेद्दृङ्क्रतावसेद्धर्मपरः सदा तेऽप्यासमपर
णान्तमसहमप्युत्कान्तिः भीगैमहाधनेनापि दिशावकः प
रसंगतिं यथाप्यपतिव्रतानारी भर्तारमनुगच्छति न

ब्र॰
वै॰ त॰
५४

54

थासाद्य समालब्धकाशीसिद्धेन वक्रभिः सार्थैनेर्युता
तेत्र सेमा सिनामेवं क्रमः शोक्तो मयानघ प्रदत्तिणाया
त्ममहात्म्य महापापहरः परः ९२ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते वि
भागे पंचक्रोशयात्रामहात्म्ये नाम एकादशोध्यायः ११
देव्युवाच देवदेव महादेव संदेहो नाशितस्त्वया किं
चित्सु पृच्छाम्यस्तीह प्रायश्चितविनिर्णये ये नराः शक्तिर
हिता रोगग्रस्ताथ वै नेवृताः काश्यां पापकृतः पश्चात्प्रा
यश्चितमभीप्सवः २ कथं तेषां भवेच्छुद्धिर्यतिनो काशि
वासिनो सकुमारशरीराणां राज्ञां श्रीमवापिनो ३ व
द तेषां पापशुद्ध्यै यत्नेन त्वि निकेतनी महादेव उवाच
शृणु देवि रहस्यमेतं मे सूक्ष्मो भवेत्सदा न जानन्ति स
लपि ये विषयासक्तमानसाः स्वल्पदेवोपि च महात्मह
तां स्तल्पमात्रकः ५ देशकालेन पापात्ते चित्तशुद्ध्यादिके
महान् करोति स विचार्य शुद्ध्येन काशी प्रसीदति ६
मम लेत्रे ये धनिनः पापिष्ठाः शुद्धिकांक्षिणः शिवालयः
प्रकर्तव्यो महापातकनाशनः ७ महापुण्यप्रदश्चैव म
हास्तत्र करस्मर यत्र तिष्ठति निर्विघ्नं शिवलिंगवरान
ने ८ तत्र देवालयः कार्यः प्रजा भवति यत्र च शिवलि
गस्थापकानां शिवप्रासादकारिणां ९ यांति नाशं विना
क्लेशैः पातकानि महान्त्यपि शिवलिंगप्रतिष्ठायाः कर्पासा

पशतान्वितः १० पातकानि विनिश्यंति तस्य मे लोहाद्
रतः कलौ देवालयस्यापि रता देवी सुदुर्लभाः ११ लिंग
रत्ना तथा शंभोर्नित्यं पूजा पिनो भवेत् देव्युवाच देवद्रपा
पकृता पापेन शान्त्येव न संशयः अन्यासमपि च पापानि न
श्यन्त्येव न संशयः प्रासादकरणाल्लिंगस्थापनाद्यजना
त्वभो पापनाशः कियान् यैर्निर्वाणमपि जायते परं ते
विघ्नतानत्र त्वया कृता विघ्ननाशन ततोपि किंचित्त्वमह
दस्मि चेद्धि दंशेकर महादेव उवाच शृणु देवि रहस्यं मे
कृपणेयुनतद्वदेत् शुश्रूषा दूषितमतौ पापाभीरेन
नास्तिके श्रद्धालवे वदाम्यापपापस्तापसाय वै कृपा
रहस्यपरमं यथा धर्मः स तिष्ठति २७ वाराणस्यां गृहं
कृत्वा ब्राह्मणाय प्रयच्छति शुद्धाय वेदविदुषे शिववि
द्विप्रियाय च २८ निरंतरं धर्मकथा यज्ञदानप्रियाय च
विवेकिने महाविद्याय कृताय प्रियवादिने दातव्यमेव
स्याद्गृहं कारयित्वा विशेषतः काश्यां कृतानां पापानां
कायवाङ्मनसा वल २९ नाशः परो यं सदिष्टः शुभक्र
यदिलभ्यते यावद्वसति विप्रेन्द्रो मम भक्तिष्टगो गृहे ३०
काश्यां दिने दिने स्वर्णकोटिसार फलं लभेत् दानेन य
दवाप्नोति महापुण्यैः कृतैर्नरैः ३१ तदवाप्नोति विप्रा
यस्य भेस्यपादितारदे गृहदानाद्विरात्रः स्याद्गृहदानेम

ब्रं·
वै·त·
५५
55

ह्ववहेत् २३ गृहदानान्भवेन्मुक्तो वेशाद्वाह्नितत्पात
या ग्रंथे कामादिके सर्वे प्राप्नोति गृहदानकः २४ वापी
कूपयवे किं विप्रतः कृत्वा प्रवेशमे गृहमुत्पाद्यतोट
यात्स्यातिपरमे पदे २५ सोविनाकः प्रयच्छेन कार्पण्यभू
मिं द्विजाय हि तस्मात्स देशः संप्रोक्तो गृहदानात्रसेश
यः २६ उपपातकलक्षाणि महापापशतानि च विलयंया
ति सर्वाणि लेशमध्ये कृतान्यपि मनस्तस्मादि कृत्वा स्व
स्मिन्नवधायेव द्विजायातां य संदद्याद्धि क्रीयात्मानमध्य
हो २८ अत्रैव वर्णयिष्यामि कथां परममंडले भो त्रिलोचन
समीपे वत्सवियः सूर्यवंशजः २९ महातेजा नि विख्या
तो व्यापारनिरतः सदा पनेवबुद्धेलेनास्य जाने कार्पण्य
नीदृशीः ३० क्रयविक्रयदेशेषु कार्पण्यं परमं द्विमा ययो य
थाकथंचिद्विहेमेन पापेन यनन तत्परः ३१ न ददाति न श्रे
केवनदयते स्वल्पमप्यहो तस्मानेन व्रते किं विनदाने
न श्रिवार्ति वने यात्रादिनेष्वपि सदा क्रयविक्रयतत्परः त
स्य भार्या स्मृता देवादारुहदासीरतो भवत् ३२ स्वाधीने
साथने कृत्वा ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति कष्टेनेन परिमल
लब्ध्वा सद्भिरपि प्रभुः वणिक तस्य पत्नी वीक्षः साप्रसा
प्रविगर्हितः अमान्यपि च पापानि प्रमध्ये मध्ये करोति ।
सः एकदा च लभातस्य दासीयमें कथापरा ::

ज्ञाताथ सेव्यसनिनी शृङ्गादिपरिवर्जिता पतिं विज्ञाय
धामासमृद्धार्थं व्रतवान्भव नश्यप्रेणाति सपापात्मा धन
श्रुपषियासहकृतः प्रार्थितोपि तयादास्या सधर्मश्रुतया
तथा एकदा विमना भूता समाउः खिन्नमानसा कि
मनेनवराकेन सदाधनरतेनच विश्वेशवासभूमौ
हि सदा धनमानाग्रबंधे नश्रेयानचकस्यासपोत्रदे
हिन्नकादयः कथं भवंति विनतावेशावहलाः सुउले
भाः ४९ एवं विचारयेयावस्सा दासी धर्मतत्परा कथं
धर्मपरो मे स्यात् तावल्लोकाविचक्षणः ग्रहकदर्यः
पापात्मा गच्छत्पथममर्षितः इति लोकमुखाच्छ्रुत्वा
स्वात्मा सा बत ततः परं ५२ श्रुत्वाक्रुतवात्रास्वरोऽभ्यो ज्ञात
मेधर्मकारिणी दानमेवपरं श्रेयः काश्यां तन्नवि
शेषतः इति भूमौ पतिताबाला चिंतयंती सुउः खिता
श्रा मनो धनदकसामेनष्टो गेहे मयार्जिते शुक्लि सम
ग्रिना भूतं दानवहारब्यवर्जितं ध्रुग्रीवदनकथं समान
भोक्तव्यं मया धुना ५५ तथापि सा विदापिस्याधुत्सं
तेस्वप्नेस्वं दोभवाच गेहकार्यं कारये तनारे
सशलाकाकजार्दिता न भोक्तव्यं मया किंचिद भोजने
धनसंतयः महातेजाउवाच भुज्यते पम्पहं किंतक
धमयाधनलयः भविष्यति वारोहे धनतपकरो

श्रं॰ ल॰ वै॰ स॰ ५८

56

शूद्रस्य हतेनेन भुज्यते स्माभिर्निर्मिष्टान्नेन शार्करा ५८ नवा
यसेनैतैलादिपक्वेन श्यति किं यते इति श्रुत्वा वचल
स्तुः विना चूर्णितो गता उरणा यवा हारिकपि गन्धा
पापं स ह्रियहिते विपर्यत्वाज्जले वापि न्यदो जीवितमा
त्मनः असत्संगसमुद्भूतं पापं कथमहं नरैः अहं दासी
पद्यविशेषावहृभिः किं न मर्दिता ५९ ज्ञात्वा मां गच्छ सेवा
पकर्णेत्वतो यमः परः त्वं तत्रियः कुलीन श्रमसंगात्स
हिग्रहितः अतः परमहं पापसंगानकेपते न स्वर्थ
मैथुनिरतेनदानेयनतत्परः ६० हत्रियाणां यपरस्त्रे
ब्राह्मणं भुजन्ते निशं नेनेवृज्ञानतैर्योगो दोहिमा धात्मो
ध्वा ६१ यत्रैकस्योपकाराय सेवितं यमेवर्जितेन म
हातेजा उवाच त्वेन जानासि यन्न जं सर्वे सो भाग्यग
विना मूलकाग्रपि सेवितान्भुजते सर्वसुतमे यनव
पकराय वशत्वं वत्सेमतामम कैश्चित्संगानकुर्याद्धि
ज्ञेनैव व्याधतत्परैः यन व्याधकृतो मूर्खोः सीदंतिय
ब्राह्मणाः अतो मया त्वं भार्यैव रतिना तत्कुलो गतानात स्याः
रत्नाणे स्थापया षठरु त्वत्प्रसादात्तव कशा कुटं वै पवि
त्रैते ६२ नवृत्राव्यपकर्तीरोनभाग्यायनना शिनी
निर्लीर्णा स्मिवया भईयन रत्नापि जायते ॥

अतः परं त्वमुत्तिष्ठ श्रामात्रेण परिभर्त्स्य च देहयष्टिरु
पत्नावपावदन्मेशनैर्भवेत् ९ इति श्रुत्वा तदासीला
धर्मश्रवणेन त्वरा तूष्णीमास मङ्गः त्वां तानव किंचि
दुवाच ह महातेजा उवाच प्रिये कथमानवतीज्ञा
नासि प्रियवादिनी कथयिष्यसि यदनेन तत्कृपयामसे
शायः हास उवाच मयावेतवत्कृमसस्यामडकंकृत्ना
यक धर्मकथा विष्णाः शिवस्यैव पराभवेत् तत्र
तत्र त्वयाभइश्रोतमाप्रम्यहेसदा त्वयायदुक्तेनम
यालेचनीयेकदाचेन कृत्वा कृत्वायतस्वाश्रुत्वयाणा
गर्थमाहतः महातेजा उवाच अवश्यमेव श्रोतव्याक
थाधर्ममयी मया विरुद्धमेकमेवात्रदातव्यं किंचि
देवहि तवश्रोतिः कृतोजानाश्रवणे यतहानिदे ९
गम्यतेन मया काप्यिथनव्ययभियाप्रिये तवस्नेहाकृ
मिष्यामि महसा सर्वदायिनि ९ इति कृत्वा तयापु
कोगच्छधर्मकथांश्रृणु तावज्जानन्मामथीकरोमि
मधुरं तव इत्यादिष्टस्तपादस्यागतः श्रोतुं कथांह
रेः त्रिलोचन समीपतय त्रमंमेडलीसुभा तत्रागत्वाम
हातेजास्तुपविष्टः सहरतः अथ्यकिंदेवयागार्थमव
णार्थं समागतः २ महातेजा महातेजा महातेजाम
मागतः इत्युत्वैर्व्याहृतेसर्वैः सोपहासंमहात्मभिःत

त्रे.
वै. स.
५१
57

तोधर्मकथांश्रुद्धाः श्रुद्धिदाः पापिनामपि ब्रह्मज्ञाः स
र्वेलोकानामानंदरसगर्विणः १२ काश्यपात्वसंभ्रमपरो
महात्मा न विनेकामादिपरः केदाचित् हतेश्रुतादेव
कृतेन तु यावत्तावद्भवस्यैव नचात्रवादः धर्मो हि ततो
भवति प्रसिद्धं श्रुतात् ततो मोविभवो विनश्वरः येधर्म
कामार्थान् इमे स्पृहणीये चार्थकामास्त्विमे तुः स्वस्पृहणीः
श्रेयोर्थिनः कामम स्वैरपि निस्पृहाः कृतः पुनर्धर्मस्वैप
रेव धनव्ययाद्धि भवति पापमेव कायनयेयाय निर्गो
स्पृहेतुः १४ अहर्निशं धनस्य लोभो विहाय योगक्षेमी
यावता कल्पयेतत्तत् ततो धिकं पापसमूहहेतुर्येभ
वमर्जे स्यधनिनो तदुत्तेहि अहर्निशं धर्मपरो लभे
त स्वर्गमपवर्गं विरागः स्वतो महद्भिः कृतं तेथ
र्मे श्रुतमयाशुरण्यात्महितेस्मैदेव ११ इति श्रुत्वा वच
स्तेषां महतां भावितात्मनो कथां तेसमहाते जाग
तः श्रुत्वेति नालयं १८ तस्मिन् दिने तया हास्थानं कृता
पत्तिरन्तता तस्य सत्यापरीताप्यं श्रुता धर्मकथा न वा
नावत्स श्रागतोहं त्वानार्थं एष्टवान् जले उत्पादके
हमर्मे संध्यादिने मया गाह्य सोमामस्त्वंकीवात्र हान कि
मपि बोलकवान् सिद्धममते तयास्वामित्रकथ्य भवते धनार्ह

ह्योर्धनादित्रर्वीह्येकतेव्यावर्तह्येवऊ महातेजाअवा
व प्रपरायमनस्थोहः ⋯ स्वसामिवतेत्रेमे स्वहले
नमयाकार्यापक्तिः श्रद्धावदाशुकृत् दासवाच कि
मानेयेमयास्वामिनयकार्यवदततथ्या मावहूर्णेदि
यक्तिं विङ्ख्यतोशीघ्रमसिमे स्वामुवाच हविष्ये
स्वातुयक्तिंविदभवेहेश्मनियम्विंयं तदानयमहा
भागेयेनत्स्यन्तिमहद्विजाः ८४ नपाहृदिविवार्यवे
नचोक्तेकिमपिप्रियं श्रज्ञायकारितायकिलयाय
मेदशायथा भुंत्वतेतेयथोक्तेस्वाप्राहस्वामीभ्य
सिका कथंविनानितिथिमोक्षेतस्मादानायकिंचन ८५
मागतानवहिर्द्वारेयशंपतीभित्वकानवहन् प्राह
हः कथं ⋯⋯⋯ भुज्यतेवाममस्वा
मिः काष्ठयावाहेषिकेस्यव कृपणामेतपोभुक्तेसंभु
क्तेतस्यकिल्बिषं इतिश्रुत्वाभित्वश्रुवोनयासर्वनि
वेदिते ८६ स्वामनेस्याम्यपितदालजितोऽदुःखदे
भवत् भोक्तेवहृतः स्ततदामार्जायतेनकदाभुन ८७
काकादयस्थलेनाहताडितावऊयानथ्या भुक्तंतद
मेस्वयमेवतेनदासेवदत्तेपरिशिष्टेयत् व्यापार
वर्जीवसनसामकृत्वाविनापरोभुजिष्यापमतीनः
दासुवाच कथमानेदहीनत्वंस्वामिन्वदमद्यमते

ब्र·
वै· पु·
५८
58

धनेनयन्निर्नाउःस्वविनिवर्तितेनचान्यथा तदुनेवक्ष
यायातिसोऽन्साहेमानसेऽक्रू तस्यास्तुसत्वचः स्का
त्वामहातेजामहामतिः नकिंचनोवाचवनोदासी
यमेपरांसनी श्रानरूस्यायत्वगतोगंगायांस्नात्व
मात्ततः पुनर्धर्मकथांश्रोत्वगतोदेवालयेमह
त महद्धिरात्ततःसोपिसूरिविमलैः कथाशुभाःच
कारस्रवणंविस्नककथानामात्तेनोपिके नत्रकश्चिद्धि
नःशांतःशिवविस्नपरायणः कथास्त्वविविधाश्च
केनाश्राशांतत्वंतोमतः शांतव्रतउवाच जन्मांतरस
हस्रेस्तुयत्पुण्यंसमुपार्जितं तेनपुण्यकदेवेनदर्श
नेयातिकाशिका काशीदर्शनमात्रेणनिःपापोजाय
तेनरः पुण्यभारेणपापनाशंकृत्वाविशतिकाशिकां
तेनपुण्यबलेनात्रजायतेशुद्धमानसः मनःशुद्ध्याशु
क्तोयचभवत्येवनसंशयः अशापिचेत्सोयसमूहका
रीभवव्रजसंहिपनादाशुद्धिः विलोकनत्स्वभव
व्रजसंस्पर्शात्वायदात्रैवमस्तोभवतः मात्रापित्रावापि
देवैः मुनीशैःकर्तुंशक्याकाशिकायकरोति नोशक्य
तन्मत्रतीर्थादिभिर्वासर्पैर्भूपैःकिंनराकैश्चलोकैः
प्रवेशमात्रेणनरः कृतार्थःशिवात्पुनःपापरतोयदा
स्यात तदानतस्यापिशरीरमात्रमस्तेविमुक्तिनैतुयात.
नोतेश्रहर्निशविनविंतानगणाकलत्रपुत्रामगृहादिभातं

विजृंभतेनपरंकाशिसोऽध्येयदर्थमात्तेसहरिगि
रीशाः कृतास्त्वागादिनावेदमोद्दक्षकरोतियका
शिकाशहृणानकाशिकाशंकरविंतकानांभवति
पेयानिस्तेयानिभाजो ब्रह्मतिभाजोखलुपापराशिः
संवीयतेकिंखलुविभ्रमत्रयतो न्तनेहेषवामादिस
वेभवस्यवेश्यप्रकृतियेण्यासा ह्रेषोमानलषोदमो
रागोलोभस्तदाकृणाः ब्रह्मतिभाजोसनतेभवेमते
नसंशयः क्वकाशिकायांसवेदाब्रह्मतिक्वपापं
राशोविषयेगृहीतिः क्वविश्वनाथानुगतिःपर
प्रदाक्वदानमसोपरतिःसद्गुःखेदा इतिद्वितीये
ह्निकेषासवाऽजः कृतांकृतिस्तानरहस्यनिष्ठांग
ताग्रेह्नसपितर्दैवशालोप्रविश्यवेतन्थाप्यसंदे
वहंदेनिलिंममासीत्स्वयमेवतत् यत्रनीत्वात्वयांगा
विमम्हेसमयक स्नात्वापुनर्देवगणानरहीत्वाष्ट
गत्मगेहंविनियायसमयक दासीत्वमाभाष्यजगा
मदेवेश्रीविश्वनाथंजगतोवनाथे विधायपूजा
पुनरागात्मगेहंसा लोकयामासजनेसमिलके ९
नायातिकश्चित्मनितोयमित्यहोथनाथ्यजीवानह
षार्थ्यजीवनः नस्यदंतेनगच्छतिकाश्यांकेष्वकुंता
त्यजः किंपुनर्ज्ञोक्षणादिहिंयमेरत्नाकरःसुविंःस

ब्र॰
वै॰ रे॰
५९
59

पदेवान्त्वलयित्वावेदनादिनिवेद्यच दास्यासंभृत
संभारःपकेसमुपचक्रमे यत्काहितीयण्यहनिभुक्त
वानन्नमुत्तमे शिष्टंदासेनिवेद्याथदासीमाहसवाहुवः
दासिकेत्वत्प्रसादेनप्राप्तास्माभिःशुभामतिः त्वत्समोन
हितःकश्चित्त्रैलोक्येसचराचरे आगच्छेत्वगोत्त्वदद
त्वपरिपत्त्वच दासुवाच हितंमयाकृतंकिंतेसंतो
हिहितकारकाः मनोमेगाढमेकथाभवंतिहितका
रिकाः सत्संगमासाद्य नकाकथाःकर्णपथंगताः न
वस्वामिन्कथयमेममापिस्यद्वेदोभव महातेजाउवाच
श्रयतिछनएछदेनयाकिंविछमानने म्वःसर्वंकथ
यिष्यामियदंतेहृदयेमम १० इतिश्रुत्वानसातूष्णीमा
सेसेवापरायणा अहर्निशेमहातेजाःकथार्थंप्रवि
चारयन् ११ पश्चात्तापपरस्मासीतस्मीवितेमरणेतथा
जयशंकरविश्वेशजयदीनपरायण मामुद्धरजग
न्नाथपतितंधनलोलुपं प्रतिक्षणंशिवशिवशिवे
तिब्रवदत्यसौ रात्रौनिद्राविशेतेनकथंचिदपिदुर्गुण
प्रातरुत्थायपुनःस्नात्वाविश्वेशमर्च्यच सत्संगमाप्राय
सपत्नीवाऊजःपरयामुदा सद्विरायापादितःसोप्यक
प्योशंसद्विजोत्तमैः श्रेहामहंवेहिसतांकथायाःश्र
वणस्यच महातेजामहापापोजातःश्रवणतत्परः

श्रवणेन मनुष्याणां चतुर्वर्गफलं भवेन्नन शृण्वं
ति हृदिये धर्मं सचितोपि निनश्यति २१ तृतीये दिव
से सोथ कथाश्रवणेन नरः बभूव शंकरपरो विड
म्बकाशीमहत्तरः उपविष्टः कथाश्रोतमेकाग्राः स
हिः जहृता ततः प्रहृष्टा महती कथा यच्च विनाशिनी
महापुण्यप्रदा तत्र भोगमोक्षकप्रावधिः शांतव्रत
स्ततः शंभुं नमस्कृत्य पुनः पुनः कथयामास संक
षेपो काशिवासिजनप्रियो शांतव्रत उवाच देवा ऋ
षयः काश्यपो राजानश्चक्रवर्तिनः यत्रागमज्जितप्रा
णा भवति न वहिर्भवोः स्पृष्ट्वा विह्लोकामपुरं मडले
जगाद्हितं पथ्यमपारसौख्यदं विश्वेशतुर्ये यो वसति
हित्वा श्रायपाद्यिति र्धर्मेस्परैस्वकार्या काशीमहे
त्स्वमवाप्य महाजनो ये संप्रार्थयन्त्यखिलसाधन
सिद्धिरूपं विश्वेश्वरं सकललोकगुरुं सदा संहृष्ट
शुभाशुभविनाशनुमामहाय काश्यां ये वै नामर
हणंति लोकावीजं तेषां जायते मोक्षमार्गो काशीये
वै संस्मरेत्स्वप्ने नाम मध्यात्मा शंकरसंस्मरेच्च काश्यां
ये वै शीघ्रमाशुव्यापेन सिद्धिं प्रमास्ततीणा भवा
ब्धेः देशः कालः कर्मयानि स्तथ्यात्रंपलेपतीलीय
ते संगाद्देष्यात् कलौ सर्वा व स्यान्न भवति श्रुरामारत

ब्र·
वै·ख·
९·

रणां यथा मत्ये मम पक्षपातिन्दिनमयारः स्तुभवयः अ
तः काशिकाणुद्दैर्जितविविधलोकैर्गुरुतनैरैः प्रवलत्वा
निमैः हरिहरकथास्वादनपरैः ९९ यत्रयत्र निवसेति
साधवो मायवैकशरणाः शिवाज्ञया मानयेति स्नेह
तेन पातकं पातकाञ्च यमुमापते भवेत् शरीरसंस्काररह
तोजनाव हिंसकोतः शिवदर्शनार्थं अमं सकृते न पश्य
तेनो हरः स्वयं सं स्कृतावाभगवतमीश्वरं १८ पश्य
समाव ३ अभमादि पूरुषं प्रतिव्रताव नियतेकमानसाः
सकिं महात्माव्यभिचारिणां रणां सदर्शने पातिनति
प्रियः सदा काशिस्थलोको न यमाद्विभेति न दुःखेसे
गामवगर्भवासात् विभेति चैवं महतो भयात्परं यन्मा
नुषत्वे शिवविस्महीने ४० गंगास्नाने विश्वनाथनिव
सितनतीर्थस्नाने देवार्चने च दानेशत्मासत्कृपास
संगः पापाद्गामः कीर्तने शंभुनाश्च ४१ कयोदेव
लेत्रमधैर्यिनोनानेचैमीत्रायातनाभैरवीस्यात् पत
स्कुत्वातत्रियाव्याकलोभूत्वापुत्रत्सः शीघ्रमागासमस्तः
नत्वांघ्रिगंगेहाहतोस्मीति सोथे व्याकुशामिधर्मनादीनदी
तत् कानेपीडा किं तव प्राण्यमस्ति काशीमाध्यः सर्व
मेवावकर्यात् नयनेन मतापाराने देहोगेहेमेवतत्

कदाचिदुपकुर्वन्ति वराकाः क्षणभङ्गुराः यथोपका
रीमततेविश्वेशो विश्वयामह तमेव भजतां नृणां स्व
पकारो भवति हि ॥ ५५ ॥ महातेजा उवाच अहं हैतेजसः
पुत्रो महातेजाः प्रकीर्तितः क्षत्रियः कुलशीलादिगुणैः
सूर्यान्वयोद्भवः किंतु मम स्वधर्मोऽल्पो वदान्यः स्वजना
ग्रणीः तस्य गेहे महापापः समुद्भूतोहं सत्यजः धनलो
भेन पापानि कृतानि सुमहान्त्यपि दासीपतिरहं तथा
परिणीतास्तावभूः निर्दिने हैभिमार्गे धनं संचित
वानहं संख्यातस्य धनस्याश्रु मयापि नाधिगम्यते
कार्पण्यमेव मया सर्वं संचितं पापमागतः भेलकाश्चपि
नो संति पुत्राद्या मम वल्लतः मम गेहे स्थिता दासी सदा
श्रवणतत्परा तयाहं प्रेषितः मत्सकथाश्रवणतम
रः श्रुत्वा दिनत्रयं धर्मकथापापप्रणाशिनी विवेक
दायिनी कार्पण्यविश्वेशस्य महात्मनः अथ ज्ञा सम मह
तीजाता मम मह्यधियः प्रायश्चित्तं च देवयेन शुद्धो नरः
सदा एकमेवमह ˋˋ न प्रायश्चित्तेद्दे हितीः सर्वपा
पानि नश्यन्ति कार्पण्यमपि कृतानि हि ॥ ५७ ॥ कार्पण्यात्कृ
तानां पापानां प्रायश्चित्तं न विद्यते श्रूयते महतां वक्त्राद्धि
भो महतेजा भुवे ॥ ५८ ॥ अवश्यं निःकृतिर्वाच्या कृपयाता
दृके हिजेः यं न न देहेन यथा मम स्यात् शुद्धिरत्यथा विष्ण

ब्र·
वै· स·
६१

61

वदंतश्रीकंठ नोवेमतिष्ठत्सवशोपिदेहो मनुष्यत्वेन
वाध्यः सदृश्यागुद्धः काश्यांकृतानांपापानांनिष्कृतिर्न
रुद्रलभा वदंतिहिपुराणानिवेदाः स्मृतिपुराणान्यपि ५७
नष्यापिशंकरेणोक्तमस्तिकिंचित्सवत्महे श्रद्धयाक्रि
यतेयर्हितदावासफलंलभेत् यातनाम्हपतितात्किं
मोदतुःसाध्यममानवैः यद्यस्तिसंशयोराजन्कुरुष्वमे
मनामयं नरहर्ष्यमीश्वरो पूर्गीतमप्यनुगच्छति यत
स्मृद्योमहादेवरक्षिभिःपापभीरुभिः ९ काश्यांस्थितै
र्महापापैर्जैगीषव्यादिभिर्भयात् ऋषयऊचु देवदेव
महादेवकाशिवासिजनप्रिय काश्यांकृतानांपापानां
प्रायश्चित्तंवदास्मनः श्रीभगवानुवाच यतेषु विषमा
नेषुरुद्रहस्तत्यापयेत्सुधीः सर्वलक्षणसंपन्नैदेमका
पण्यवर्जितं वितानुमानेसमहत्काशिवासिसविश
देश्र्यार्तोयद्विजवर्यायसाधवेननिवेदयेत् अमव
स्यादिसंपूर्णंकृष्णभोजदिसंभृतं १४ शय्यापीठादिसं
युक्तंरुद्रहपात्रंनिवेदयेत् यजविश्रामपवयत् १५ यद
नमुद्धेरत्नूर्वोत्साग्रामहमभाज्ञया यागतिर्रुद्रदातुः
स्यात्सत्वणमपिसागतिः तस्मात्काश्यांरुद्रहसमंदाने
नास्तिमहाद्विजाः काश्यांकृतानांपापानांशुद्धकांक्षिणामपि
यपिच १६ प्रायश्चित्तंमयात्येनकाशीवासफलप्रदंबा

ल्पेण यत्र वसति दिनमात्रमपि स्वतः तस्मात्कृते किं
पुनः स्यात्तुर्णनीयफलं मया दत्वा गृहे पापभीरुः प्रह
तिं परितस्त्यजेत् २० अहमात्मापुनरायोनिसंस्कारामा
तकामत अनंतं ज्ञानमविश्रांतमहमात्मानमस्थिरं नि
र्गिरेतीक्षियाणा पाशु अहत्वा पिहिया मिकं एतादृशम
पीत्येवैर्यमैं पुकं महामते काशिकामोचयतेव प्राय
श्चितपरे नरे काश्यां तिष्ठामि सगणः सावधानः सदाहि
नाः २३ ध्यानेदवनेयस्य शिवालयकरो भवेत् एतावा
नत्यलोकेषु कृतदेवालयः सच २४ इह काश्यं जलाश्रय
लकीर्तिकेन नरः सकृत् काश्यां जलाशयं किं विद्व
नेमात्रे मुनीश्वराः २५ करोति विवशोप्यत्र कृते पापे
न युज्यते न तयोः साम्यमायाति सर्ववेदः सर्वतीर्थकृत
शिवलिंगस्य पूजा चेत् प्रत्यहं जायते सकृत् तदा लिंग
प्रतिष्ठायाः फलमाप्नोति संमते जलाशयस्य खनने लिं
गानां खाता भवन्त्यपि यतः सर्वा लिंगमयी काशीका
शितसत्पदा शिवालयशतं कृत्वा यत्फलं प्राप्यते त्विभिः
हिंजालये नैवैकेन तत्फलेन द्वयी भवेत् शिवे शिवा
लयं काश्यां कृतं भंगं निरीक्ष्य च अनुतापो भवेत्तिष्ठ
कर्तुः श्रीतिहरः परः २६ जीर्णोद्धारे प्रजुर्वै तिजलाशय
शिवालयाः शिवायतनलक्ष्याणि विस्तारायतनानि च २७

त्रै·
वै· रु·
६२
62

कृत्वा वितेन विप्रेन्द्राः स्थापितो ब्रह्मणो यदि विप्रस्तथा
शक्त्या अर्थ्या हि शेय यावद्वसेत ८२ ते चैव कृतानां पापानां नाश्र
यस्थितमिदं स्मृते लोभपुण्याय नैवेद्यं गृहीत्वा समुच्यो
वसेत पातकी यस्य संवामते सेदं यन्न तत्कृते पुत्रपौ
त्रादि पुण्याय काशीवासाभिलाषिणे शिवभक्तिपराया
पि विप्रव्रतपराय च महापातकसंयुक्तं ददते गेहे तंय
व्रजेत ८३ व्रतं गृहे गृहं स्वयं लब्ध्वा विप्राय चार्पयेत मठ
र्थं निर्मितं तेन दत्तेन मठेन संशयः ८४ सदस्या ऊचुः ए
वं भगवता प्रोक्ते श्राय स्थिते त्वं जीयके श्रुत्वा महर्षयो
हर्षिते भिरे काशिवासिनः महातेजा उवाच विप्रवेद
तत्वानस्य ममर्मवाचतं ते यथा देयो गृहं यस्मै द्विजा
ययन संयुते ८५ सदस्या ऊचुः यथा कथं विद्विप्रो वै
वसेद्गृहे स्वां विसर्वी सपवमुख्यो हि विप्रेन्द्र यमः प्र
वर्तते ८६ कश्चिद्विप्रमते यत्र यमे शाले निसामृता
तत्राप्यते ते भवति पुण्यं पापं वनश्यति ८७ महादेव उ
वाच विप्रैः श्रुत्वा महातेजा गृहदानस्य पापनुत् पा
षाणकाष्ठेष्टिकाभिः कारयामास सेगृहं वज्रभित्तिं दिव
सैः सिद्धिं वज्रचित्रविविचित्रे वलभीकाननयुते कूप
सोपानसंयुते ८८ वसिष्ठगोत्रः सतपाः सदाचारः
ऋजुर्ववान् त्वाणपर्णा दिरविते ः ः

गेहे तिष्ठन्ति सर्वदा सदाभिक्षितभुक् शान्तः शिवभ
क्तिरतः सदा शिवपद्ममुद्दे महापीठे वीरेश्वरसमीपतः
९५ वसति स्म स पर्णेश स्वल्पं यया ज्ञानेनातो गतो दृष्ट्वा तं
महातेजा एणशाहदासश्च महातेजा उवाच किं विदित
स्व कामो हं स्मृत उ विप्रेन्द्र सद्भवः शिवार्थे केन विघ्नेन हस्त
स्यापितमनिष्कटे ९६ तद्देणीक्रियतामद्य नानिस्ता
गार्थमानुभो न हि ब्राह्मणेभ्यः कोनो नरको भवति क
चित् सत्यपा उवाच यायावरो हं यामि छिनाधिकं सा
र्वथेक्वचित् श्वश्चिनिर्वाहमात्रं स्यान्नित्यं तैः पूजनात्स्व
रहेणमम किं कार्यं यन्नायेवा महामते यन्नदेव
विजानामि यस्तत्स्यप्रेतदयः महादेव उवाच आनी
य सर्वान् विप्रान् सम्प्रार्थयामास ते द्विजे तत्क्षणात्स
महातेजाः प्राप सत्रिषाष्ठमानसः तैः प्रार्थितस्ततः स
या उवाच ब्राह्मणान् प्रति अंगीकृत्य ब्राह्मणेभ्यो दास्या
मि न वसामि तत् सदस्या ऊचुः तमुद्दैरेनेविप्रर्षि तत्र
येयनि नेनन ते श्रृंतयामि प्रयुक्तस्तु यत्करिष्यसि न
स्त्रक्रु इति श्रुत्वा वचस्तेषामंगीकृत्य यदहं महत्तमह
देनैव विप्रेभ्यो ददौ स्वेस्तन यापुनः ५ प्रतिरत्नस
गोदोषस्तस्य नाशयतो मम भिक्षितभोजयामास ब्रा
ह्मणान् पूर्वमेव वित्ते एवं महापापयन्तो पिवाक्जोव

ब्र·
वै·ख·
६३
63

ताम्रदृहे विप्रवरायपातकैः शुक्लःस्नातोसंसदिसाध्रु
सेमतस्यवारयर्मेयाथमायाश्रृणोति यःपापविनाश
नीकथांपापैर्विनश्यतिहितस्यशीघ्रं यःश्रावयेत्सो
पिनयापभायभवेत् प्राप्नोतिधर्मेपरमार्थंहेतं इति
श्रीब्रह्मवैवर्त्ततंत्रेतीर्थखण्डे काशीमाहात्म्यप्रायश्चि
त्तरहस्यदानेद्वादशोध्यायः १२ अथ पञ्चतुः काशीलि
गाभ्यन्तेतानिकाशिपांतीर्थानिसर्वतः ब्रह्महत्यादर्श
नेस्नानेप्रत्यवायीनरोभवेत् तानितीर्थानिलिंगानि
वदस्वमुनिवत्सल तानतेषुतेषुयात्रास्यात्रांस्यथानी
र्थंवलभ ११ सूतउवाच आवश्यकानितीर्थानिशृणुष्व
त्वंद्विजसत्तमाः अस्नानात्सर्वतिवाथीस्यादविमुक्तेस्थि
तोनरः गंगास्नानेनित्यमेवप्रशस्तंगंगास्नायीसर्व
तीर्थेषुसक्तो गंगास्नानोपेतयात्रस्यपापाग्नानोक
र्तव्यायर्मेष्टभिर्नष्टभिर्हि मध्याह्नेमध्यकर्णिकाम
त्रमेरत्नवांचरुद्रैजीवनमौलानायोहिसमस्तसिद्धिद
जलोविसालस्वयःसफला देवादेवमुनीश्वराश्चय
क्षयोनागागन्धर्वामानवाः कृतायर्मेशतेमहेश
शरणायांप्रार्थयंतेनिशं ततःपुनःपंचनदेसमा
पतेनिवासभूतेसकलार्थसिद्धिदे स्नात्वायात्रा
पविनाशपूर्वंमोक्षोनसिद्धिप्रदमादरेण

घादिकेशवपेदपरंपदं सेगमेवरणेयावगंगया
यः सकृन्नपूरितस्तत्रविष्णुपदभाक्तजायते मू
लदेकपुरतः प्रजायते स्तीर्थमुत्तममिति प्रयागजे
गंगायायमुनायेवत्से गंतस्म मज्जनकृतोनमज्जने ८
गंगासिसेभेदवरेनिमज्यनरोनिमज्जेनभवार्ब्धितो
ये स्वतीर्थकामस्यस्नात्वामहूर्तिर्भवेदवशेषात्वलय
त्रसिद्धिगंगातीरेयानितीर्थानिसंतितेषुस्नानेगंग
यास्तित्वर्तीह ९ लिंगतीर्थेतिष्ठकालसमेनसूत्रेणस्ना
जातमत्रत्यलोके ९ तिर्थानितीर्थानिभवंतिवेनास
नानियात्रादिवसेयिकानि ततदिने कार्येशतेविहाय
स्नानार्थमेवप्रयतोभिगच्छेत् ११ पदेपदेतीर्थशतेनगं
गातीरमहत्तरयः ॥१२॥ अत्रोवाचद्वारकायांमृतायं
चवसंतिचमहाप्रियः तेषांमोक्षोभवत्येवमहापाप
प्रणाशने महापातकयुक्तायेमहादानरतास्तुये १
तेषांसागतिः प्रोक्ताभमयुरायांवपुर्व्ययात् १८ यागति
र्योगयुक्तानांमुनीनामूर्द्धरेतसां सागतिर्विष्णुकांतां
ङ्किकांतिमत्सोपराधितां मृणांवर्नदेवाश्रयोमम
वाचेमहाफलं अघोध्यायांमृताजीवाभवंतिहरिरू
पिणः ५ गंगाद्वारेमृतानांतुनिर्वाणेनिर्विकल्पिनं
भवत्येवनसंदेहस्यैनेतस्यप्रसादतः अवंतिकापुरी

त्रि॰
से तु॰
६४

सुद्धामहाकालस्यशाश्वती यस्यांविपन्नाविश्वात्म
न्विलीयंतेजनाजनाः ५२ पताःषट्त्रिंशदात्मगणोदेह
स्यागाकृतोमहा सर्वाःसकृतसंभारसंभृताःपुण्यक
र्मणो ५३ पापिनोदर्शनस्पर्शश्रवणादिषुदुर्लभाः ती
र्थानिसर्वाणिपुरश्चसर्वास्तथाशिवस्यायतनानिच
विः नद्योनदाःससरसागरास्तसमेतामुनयश्चसर्वे ५५
वसंतिकाश्यांस्वविमुक्तिकामाःकामारिसंप्राप्तमहत्व
भावाः दृष्ट्वाकाशीरमतेमनोनतीर्थेषुचान्येषुसदेवेन
षु ५५ सूतउवाच इतिब्रह्महरिभ्यांतुप्रोक्तादेवाःसवा
सवाः काशीमनसिसंधायगताःस्वदेहवर्जिताः ५६
शौनकउवाच सूतास्माभिःश्रुताःपुण्याःकथाकाश्याःसु
दुर्लभाः पुरीणांसंग्रहोयत्रतत्रमोक्षोनसंशयः यस्याःप्र
सादादस्माकंपुण्येमोदेविनष्टेतोकाशीकोनसेवत
मोक्षार्थीसर्वदाशुभां ५७ श्रयान्यपिचतीर्थानिमुक्तिदा
निपदेपदे संतिनिर्मलसंस्नानकाशीणिफलंवैतिच ता
निसर्वाणिलिंगानिवदस्वपुनिवल्लभ सूतउवाच अथ
लिंगानिवक्ष्यामिमहामहिमभांतिच यद्दर्शनात्स्व
र्णापापतयःपुण्यचयोभवेत् अविमुक्तेश्वरंलिंग
मविमुक्तफलप्रदं यस्यदर्शनमात्रेणकृतार्थो
मोक्षयाम्नुयात्

लिंगे महानंदकरे विश्वेशाख्ये सनातने ६२ नमस्कृत्य
विमुच्येत पुरुषः प्राकृतैर्गुणैः मणिकर्णीश्वरे लिंगे
मोक्षद्वारमपावृते ६३ यस्य दर्शनतः सम्यक्मणिकर्णी
समाप्यते वीरेश्वरे महालिंगे चतुर्वर्गफलप्रदे ४ सर्व
सिद्धिप्रदे लक्ष्मणामशुभध्वांतनाशने केदारेशे महालि
गे देहकेदारनाशने ६५ केदारवित्प्रयाया भवेत्तिधा
नभूमयः कृत्तिवासे महालिंगे वाससो व्योमकरे परे
यस्य दर्शनमात्रेण नमोक्षादि चतुर्लभे हृद्धकालेश्वरे लि
गे महाकालनिवारणे ६७ कलिकालमहाज्वालाज्वले
जीवनजीवने चंडेश्वरे वेदकोतमणिप्रभमनामये
अज्ञानध्वांतशमने दृष्टे काशेष विदात्मके ६८ कलेश्व
रे ब्रह्मसारप्रदमार्ये रूपासिते दृष्टे महाद्यौघहरे महा
माणिक्यसंनिभे त्रिलोचनेश्वरे लिंगे नागयज्ञोपवीति
ने दृष्टे त्रैलोक्यविभवस्वामी भवति नान्यथा ओंकारे
श्वरमभ्यर्च्य योगसंस्तादिसिद्धिभाक् नरो भवति वैत
त्पूर्णः पूर्णमनोरथः कपर्दीश्वरमभ्यर्च्य काश्यां शि
वतनुर्भवेत् ६९ कपर्दमात्रमपि नो संस्पृहणीया हिर
क्तिभाक् धर्मेश्वरस्य ये भक्ता धर्मसंपूर्णा भवंति हि काश्यां
पापमतिर्नाम नवायते धर्मवत्सलान् अग्नीश्वरे महा
लिंगे महापातकनाशने दृष्टे काश्यां महायज्ञफल

ब्रः
लैः वैः
सः
६५

मान्नोतिमानवः समस्तदेवशरणंसर्वतीर्थाश्रयंशुभं
२५ अविमुक्तंमहाक्षेत्रंसमस्पर्धीरैर्जितेन्द्रियैः काश्यांपापस्य
निस्तंतंतेशंकरंयमहात्मयः २६ वसंतिपापानहिकाशि
कायांवसंतिचेदत्रसंततंनेजायते म्रतिर्भवेदत्रहियान
नात्मयः नयोभवेन्मोक्षमुवेनदिक्षतः २७ एवंमहासंक
टमाप्ययुक्तः शुभाश्रवधर्मपरैरवाप्यते विष्णार्यमेत
त्रहृदिसंकरंतयायापंनऊर्याक्रिमयोहृथीरः २८ म
लोलुपाः कामपराःस्तथान्विताहिंसात्तमादानपराःसदाः
शिवं पश्यंतिलोकाःपवादकारिणःयेमूल्यपाखंडवि
वादस्वादिनः पश्यंतिघेशंनसमानहृत्तयः २९ वसंति
पापानहिकाशिकायांवसनिचेदत्रमृतिर्नेजायते मृति
भवेत्रनहियानात्मयःत्तमदासदाचारताहितप्रियः
परोपकारादिषुचाप्रमत्ताः प्रमत्तः संसर्गाख्यावर्तिनाश्च
शिवामृतेयेश्रुतिभिः पिबंतिगंगाजलंयेसुविताःपि
वंति पिबंतिपकपयमृतेस्वर्गेनजातमात्तमत्तनपाम
वंती ८१ तेत्रैवतत्रनतत्रतीर्थनिवयेस्थानिपत्राणि
वेतीर्थेत्रसमागमेपिनशिवःसर्वस्ययातास्ततःदेवात्र
यमिलंतितत्रगामनेलोकस्यतेभाव्यतेसर्वंश्रेतदवापि
तेमावकरंलोकस्यकाश्यांध्रुवं ८२ इतिश्रीब्रह्मवैवर्ते
काशीमाहात्म्येषद्त्रीमतिनिवेशस्तत्रतीर्थलिंगमहिमा

कथनं नाम त्रयोदशः १३ ऋषय ऊचुः काशीमाहात्म्य
मनघं कथय सूत नः शुभं श्रवणेनैव सभगाश्रीति
र्जीता विमुक्तके १ सूत उवाच शृण्वन्तु ऋषयः सर्वे वि
विच्चे काशिसत्कथां कृतां व्यासमुखान्मया वैशंपाय
न पूर्वकैः ऋषिभिस्तत्र कृतेत्रवासिभिः पुण्यराशिभिः
पुरा सत्ययुगे विप्राः यज्ञे तेन ह दामिवः स्वायंभुवो म
हातेजाः मनुः शासितविग्रहः स एकदा विधातारमात्मा ब्र
ह्माणं समपद्यत प्रपच्छ सस्य कास लोकिमागमनका
रणं स्वायंभुवो महातेजाः मनुः शासितविग्रहः स ऊ
वाच आज्ञापय गुरो मां त्वं हे नगति जगद्गुरो ५ कृतकृ
त्योस्मि भगवन्न कार्यं मम विद्यते ब्रह्मोवाच वत्सान्व
मस्य धर्मस्य कर्ता त्वदनु भोदिता कथं निर्वेदमाया
तो भवान्धर्मप्रवर्तकः मनुरुवाच ब्रह्मन्काशीका
शीनाशेषतत्त्वा ये ये स्युर्लोकाः ते सर्वे त्यक्त्वा तेते मुक्ताः
किः पुनर्दर्शनाशा ह्यद्यैव काशिकामगतास्म यद्यहम
पि गामिने पुण्यत्रेयः स्वतन्त्रः शुभमस्तु भमस्तु भज
ने यस्मादयं काशिवासी स कृतिकृतकार्यो यत्र लो
कावसंती सहमपि कृतकार्यस्तत्र वत्स्ये कृतार्थः श्रु
तिस्मृतिपुराणोक्तधर्मः साध्यः सतां मते तत्फलं दर्श
नादेव किं धर्मैः संश्रितैः पुन सूत उवाच एवं ब्रह्मा त्र

ब्र·
वै·पु·
९९

नः श्रुत्वा वाक्यं यावद्धि वारयेत् तावद्यमः पापिनो हि शा
स्तात् ब्रह्माणमन्वगात् ९ नमस्कृत्य महातेजाः काशीका
शीश्वरं स्मरन् उपविष्टो मे रुष्टे हृष्टः कृतार्थो ब्रह्मसंनिधौ १०
ब्रह्मोउवाचः कथमागमनं ते च हृष्टिनस्पृशः समे पापिनो
दहने मे वा सुस्माके वद राम्रवेलो ११ यम उवाच देवदेव
नमस्तेस्तु कृतार्थोस्मि जगत्पते श्रूयतां कौतुकं ह्येतं स
यमित्या समभागतः १२ मयापि त्रिलोकनाथ दृष्टा
गता मार्तनस्य वविडं मयैनयायं श्र...नेभुयत्रास्ति
ते काशि दशा विमुक्ताः यदनन्त महापापकारिणो नि
रयगतान् शास्मि क्रोधवशान्मे पापातकैः संप्रणोदिताः
१४ तावद्धाकर्मभूमेरिता दृष्टा मया गताः दृष्टाश्च तेम
मस्तुः काश्यां सर्वे विमोचि केचिन्मोक्षकेपि सं दर्शने
नैके विकृत्वा स्नानमात्रेन केचित् केचिद्देवदर्शनं कृत्म
केचित्स्नानं कृत्वा केपि मुक्ताव भूवुः पापिनोपि विविधे
विचारणेः सविचार्य हि गणैः परस्परं यातनार्थं दूत
जीवपंजरैः काशिकाशिववचनैः विमोचिताः १५ ब्रह्मोउ
वाच स्वायंभुव मनोशान्त यमेरा महामते गच्छामः शोक
रेशानं दृष्टुं मसस्पेचाद्यते १६ सूत उवाच एवमुक्तो
मनुपमो ब्रह्मणा सह सब्रतो याते कैलासशिवपुरे दे
वउपापतिः नत्वा दृष्ट्वा महादेवं प्रणाम्य पुनः पुनः स्तो

त्रैबहुविधैः शंभुजय काशीशशंकर ‥ फामहेशाटे
वेशशरणशिवशाश्वत इतिनामभिरन्यैश्च तुष्टुवुर्जे
गन्नाथपतिं ब्रह्मेन्द्रनारदनामानितु सत्त्वमूचुर्हे योगीपिहे क
लेकथयभद्रं तेकिमागमनकारणं ११ एतावपि कि
मिच्छन्तो धर्मराजमनु वद किमर्थकामाः संप्राप्ताः सर्वे
वदतसुव्रताः १४ ब्रह्मोवाच आदिसर्गे महादेव देवैः
पृष्टोपिशंकरः विद्वद्भिर्मुनिभिः सदाभक्तैः कथंतत्त्वमितिशा
श्वतः तयात्मनपयोदेवाः ऋषिवादिनः यथाभेवेदमा
र्गेणगच्छतः पुरुषस्यहि संतोषोजायतेहेदेवानंतथामे
र्यनादिभिः वेदानारायणः साक्षाद्वेदाध्यायी सदासहे २१
वेदमार्गरतायेचतेमद्भक्तानचापरे इदानीमत्यर्थंच्छा
वाप्रहृतानदृश्यप्रभो २८ वदंतिकाशीप्रवदंतिकाशीग
च्छंतिकाशीनवराजधानी पूजाजयस्थानपरिक्रमस्थ
निक्रमैर्नेरायांतिसदाशिवे २९ वेदागमाचारपरेनरा
येस्वधर्मनिष्ठाः परमार्थयुक्ताः वेद‥हः पापपरायम
हस्तयुक्ताश्चयेतेविमुक्ताः २० भवंतिकाशीस्तवनादि
भिर्नरायणावाभगवन्नवियहे श्रीभगवानुवाच ब्रह्म
न्वदामितेनत्वमविमुक्तस्यतुलेभं यद्वच्छाविमुक्तंतेनराः
यांतिकिंनेपिहि मृणस्वच्छिक्रमेविहनयेननंवप्रकाश
ते १२ पक्रमेवाद्वितीयेनद्धमसत्पेसनातने ततःपुर

ब्र· वै· र· ६७ 67

घसाद्याः पृथिव्यंतास्त्वकाशिरे ३३ मायाकार्ये स्थिता येत
तदाद्याः स्थावरांतिकाः मायाकार्ये स्थिता ये तमयाभवंस
वचित्तविज्ञयसंयुताः ३४ महत्तत्वमये पात्रे ब्रह्मरूपं सना
तनं मयाप्रवेशरहितमविभक्तं तदुच्यते ३५ न विभक्तं स
रूपं यमहत्तत्वे व्यवस्थिते तन्मयासीकृतं शुद्धं स्ववासा
यमहामते विलक्षणाव विशुद्धेन विश्रामार्थं सदानघम
मलिंगानि सर्वाणि स्फटिकानीव सर्वतः आनंदाद्धदिता
नीति ज्ञानंदवनमुच्यते काश्यपात्रपतितं वस्तनष्टंसव
भवेद्यथा सराप्रवाहो गंगायां पतितस्तन्मयो भवत् य
थालोहं स्पर्शमणौ पतितं कनकं भवेत् तथा काश्यपाब्रह्म
रूपं प्रमयाक्षिवदूपतो ब्रह्माख्याव एकं निरंशं ज्यो
तिस्तमसः परमुत्तमं कश्यप विच्छेदे परे जाते काश्याम
केशिवे ३६ श्रीभगवानुवाच यथा तेजो महाभूतं रूपं
वल्लप्रकाशके उपाधिरूपमासाद्य सूर्यदीपकयोरिव
अधिष्ठानानुसारेण प्रकाशे कृत्स्ने पुनः हिरण्यगर्भ
जीवानां यथा भेदः पृथक् पृथक् एवं महत्त्वमये पात्र म
विभक्तं सनातने तत्र ब्रह्मप्रकाशो हि न संदेहो स्पदो
भवेत् ३८ कथं न तस्य स्मरणात् कुवाजपातत्ज्जनात् ऊ
मनान्तदालयात् लीना भवेयुः परमात्मजीवा याकार
णं कार्यमपीहतद्धि पृथ्वी पृथ्व्यामग्निरग्नौ यथैव हि वायु

वीतेजायतनेजलेव पवंशुद्धेकारणेकाशिरूपीजीवो
पाधिंदत्यजीवोनमुच्यते ४९ अथब्रह्मन्शृणुष्वात्रव
चोविगतकल्मषं वेदागतलोकेशाश्वेलोकरलोकरम
हत् शृणुवन्नन्तरधयः सर्वेव्यवस्थाक्रियतेधुना अथार
ध्यमहाभागायेस्मरीष्यंतिकाशिकां तेषांपलयोभूया
मोलवीजेभवतन्तु तीर्थयात्रार्थिनोयेहिकाश्यामाग
त्यधार्मिकाः ४८ अकृतापापनिचयपुनयोनिवहिर्नराः
तेपुनःकाशिकांप्राप्यजितेन्द्रियमनोगणाः ४९ भवेति
शुद्धाशुद्धात्मनत्रह्महरूपिणः स्मरणेकीर्तनेका
श्यादर्शनेवीजेमोऽदकृत ५० काश्यांस्नातानोहिशिवंश
तानोपुष्कानोनवेत्तिप्रविचारणीये नेरटश्रराकाजगरा
त्सलुकाः महामलाशाःप्रभवेतिपापाः ५१ काशीप्राप्य
सेतकीलेस्मरेतीसर्वेजीवाःशाश्वतेविश्वरूपं हिस्मर
थ्यास्थूलसूक्ष्मादिदेहगेहेचात्माप्राप्यतेतैःशुशुद्धैः ५२
मीमांसतेयेममवासभूमिंतेषांविचारोहृदयात्रयाति
संदेहभाजःखलुतेःखभाजःसंदेहिनामत्रकृतःसुखं
स्यात् ५३ ब्रह्मान्निरूपाकाशीयेदेहस्यायनिसर्वशः दृष्टा
स्नातास्नातावापिकिंपुनधर्मवासिनो ५४ अहोरात्रेसि
ताभवसन्तिसकृतीपापरहितन्निरात्रेयत्तिष्ठेत्सखल
सावमोतेकनिलयःनिवासंयेकुर्वते वानतमप्रिकारा

ब्र· वै· रु· ६८

69

त्रगुणितेमतेयमोत्मानः पुनरपिभ्रांतिपुरन्तः ५५
स्कन्द उवाच इत्युक्तो देवदेवेशो ब्राह्मणे सममं तु का
शीसंस्थे ग्रथामास मे देहस्यापनुतये ५६ तेनतस्मिन्क्षणेनश
क्रान्तालिंगसंस्पाप्यशोभवे पुनर्मेच्छेतिगमनमात्
यापिशिवस्यच प्रसंगतोयेगमनप्रकृत्रुर्व्वायायतः प्र
घणीनापिकेचित् वयापियेकाशिकांसंप्रणीतात्म
नक्कृताश्चोः स्फनिवादपषः येप्रयच्छेतिमनुज्जोजीवाद
प्यपिकेयते जीवेकेशः कथ्यतेषांप्रणपः राशिः पदेप
दे ५७ स्नानेनदानेनपरिक्रमणेणशिवार्चनेनप्यसद
र्चनेन दिनेदिनेसात्वकृतस्यहृद्वियपा जनः कृता
कृत्यः सदास्यात् ५८ मनागपिविचारेणमनसोवियद्दि
यदि अविमुक्तेभवेयेषांतेमुक्ताभवबंधनात् ५९ हर
तेत्रमिदंविहितत्वेविचित्रकृत भेददृष्टापिसतते
मेवित्तेवेकाकइवेत् वस्तुत्वमावास्यहितत्रभेदः कृ
तोपिसिद्धेहितिनिश्चयैषं नक्रोधोनचमात्सर्यंनलोभा
काशिवासिनोपरंपदंप्रयान्तिनावेरमतेमतिः इति
श्रीब्र· रु· काशीमाहात्म्यकल्पभेदनकाशीप्रादुर्भावस्य
तुर्दशोध्यायः स्कन्द उवाच पुनर्विप्रोदिनीवाणीवदस्त
महामते हेदेवदेवभगवन्त्वरूपंवण्यस्वतः श्वलस्तेत्रस्यस्व
मम्माहात्म्यमानवर्तिते यत्नापात्रेनिः पापास्तेइतिक्षिपदस्ययाः

तस्यैतेवस्य माहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि सुव्रत सूत उवाच
साधु द्विजा महाभागा जानेति जननिष्कृति अस्माद्दुःखेद
मेस्ताराय निस्तारः कथंचन विना काशीप्रवेशाम्भिवापि
तार्थनिषेविनो ४ सूत एवं चर्यकरी काश्याः कथा कथय
तो मम मगधेषु द्विजः कश्चिद्दन्त्रज्ञो वादतत्परः ५ जेता
द्विजानां सर्वेषां द्विजजेतेति विश्रुतः विद्यामदोग्रसं
जितो ब्राह्मणान्नवमत्यच ६ जानाति स्वगुणैः लज्ञः कृत
कृत्यमचेतनः ऊतर्के च्छलशास्त्रे वेदसिनतिंदकः ७
स्वगुणानयते श्रौतं स्मार्तं कर्म पृथ्य ‘‘ तिः सकसावि
द्विजवरं जित्वा वादैः पदाहतत् ८ निर्विकारो महात्मा
सः स्वसिद्धान्ततः परः सत्वो हतो देवेन किं चास्य कुत्सि
येद्वेतत्परः ९ मयं द्वितीया ह्रवनितदस्य समुपस्थि
ते यातेनस्मिन्महाभागो द्विजजेता जितं मया इति मे
नेतदारभ्यस्य द्विजेति द्विजानयः कस्मिंश्चित्समये सा
धोमाधितार्थ त्रयार्दिः बुभुजेनैव हतदाः विजिते
न्द्रियमानसाः जरातीव्याकुलतनुः स्मरन्वा याममा
रेव ब्रह्मराक्षमतो प्राप्तो ब्रह्माभिभवदोषतः विभी
तवल्लोपरिसंस्थितिं सदा चकार विप्रपुंगिति प्रसि
द्धाः आहूय विप्रान्मधुरैर्वचोभिः प्रभक्षयत्येवद
पाविशुक्तः ततो द्विजः कश्चिदपागतो विग्गतेनैवमा

त्र॰ स॰ र॰ ६९

69

गेणसतेददर्श तेकुअगंतासिक्रतः समागतो विदांस्ति
काचित्तव्वादशाक्तिः तच्छत्वातस्य तद्वाक्यं पथिकः स
ददर्शह रात्तसंशाह्लसंपन्नं किमेतदितिर्चितयन् अ
हमो भूततीर्थाथाकृतानीर्थानामनेकशः भुक्तानमा
सांते हेकाशीतदाप्तया २५ प्रभूतो हंकृतार्थः सतत्कृ
तार्थैर्नलभ्यते काशीकाशीश्वरौ देवौ दष्टव्यौ पार्वती
शिवौ २६ वसत्वैव सदैवेतत्रकृतत्कृतेन सर्वदा ती
र्थानि कृत्वा काश्या .... सोनेर्व्याकुलःसदा २७ नत्वका
श्याःप्रगंतव्यं चेतिर्थां यत्रहूसंतिषत सूत उवाच इति
श्रुत्वा वचस्तस्य तमुवाच सदानमः २८ महापराधिनं
पापं ब्रह्मघ्नं हमसत्तमे वचकेचात्मपरयोमाश्रुहर
गुरुद्रुहः २९ नयमां काशिकां तां यत्र मां हि विमो वि
तः पथिक उवाच रात्तसं तां कथं चोरं तेषामिभगवन्हृ
विभेमि दृष्टाहूरातो कथमेकं त्वयासह रात्तस उवाच
तपायत्र कं वचनेनेन सन्मानसं सत्कृत यत्रात्तायप
ते त्रह्मन्काशी काशीश्वरा विति पथिक उवाच यो हि दे
वः सत्कृतात्मात्मा सुह्वरतिशंकरः सनरहेति मां त्क
तोरात्तमान् घोरदर्शनात् २४ आगच्छयावः काशीमो
समानफलदायिनी इति प्रचलितौ तौ तत्रात्तणब्रह्म
णौ वेसो २५ गच्छन्मार्गे रात्तसंतेयाप्रिच्छ पंथकोहिनः

कस्त्वं ब्रूहि राजेन्द्र मे त्वं कथमेवं तनूद्भवः ब्राह्मणं समभ्यदी
मैत्रीं कथयाश्रुतेतो मम राजा स उवाच मा मां देव ब्रूहि
जोऽहं वै द्विजजेनेति विख्यातः ततो हि बाल्ये ब्राह्मणस्त्रि
या गुरुसमताड्ये प्रविष्टस्तेन राजन्मामरणांतः सदा रु
णः प्रस्थितेपि मरणे हि द्विजभंगमयविनव स्त्रवा राज
सतो ग्रामे विभीतकवनाश्रयः केनापि सकृते नतोद्द
ष्टवानस्मि सत्रते २२ ततस्त्वाक्रुक्षामवेनामनामकाषणा
यपि स्कृते काशीविश्वेशनाम्यपा सत्संगेन वतारितः
कथंततते त्रमध्येमानेनास्मि द्विजपापिने पथिक उवाच
एकेन [illegible] नाकाशणाशुद्धतिमलिना जनाः बहुभिरेव भि
स्त्रानंकारितव्योस्मि मेनय शोणाः सप्ततीर्थगतागुर्भीता
ददर्शनः शोकरराजके जनेषु पथिकस्तेव वहिः श्राप्पनि
वेदकानने ततस्त्वात्ताशिवे दृष्टा यथा प्रशंसा प्रसूत्यव
२५ पांसुप्रसक्तिमादाय पुनस्मत्स्वानि पिगतः स तेद्दष्टा
जर्षोत्सुतारितोस्मितपावदत् पपात तचरणोपांतेन तनिरितो
स्मि पुनः पुनः श्रयतेराजन्स विप्रः स्थापयामास रेणु
भिः पुष्टं प्रवेशयामास वराणस्यां सम्नीयमः जोऽस्त्रात्वा
मणिकर्णिकायां तद्दृष्ट्वा देवमुमापतिं कृतार्थो वसतस्तत्र
काशीशिवपरायणो राजन्सेन शरीरेण दिव्यदेहमवाप्त
वान् काश्यांपाप्ययितापायभीरुर्येनात्मामिथ्यावादेनकार्यी

ब्र॰ पापाङ्गीनसर्वेहत्तेननतेनकर्मावर्यंकाशिकानोम
वै॰ रु॰ हेत दिवब्राह्मणाङ्गजकेप्रतिदिनमच्छास्त्रमंविंतके
७॰ देमाहारविवर्जकोस्नमतेयस्योधनासंचकः वार्तांने
70 वकरोतिशिश्नुरहितामेकोतशीलःसदातीर्थांस्नाय
तनानिकाशिगाहनेयात्रादिनेगच्छति श्रेष्ठेपरामानदे
वेवेचेषेश्वरेपरे वसन्नैहेतबुद्धिःसजातोभदमपोद्वि
जः सच्छास्त्रंसजनासंगःसद्बुद्धिःसद्वचोसत्कृत सदा
चारःपंचपूजनेपंचतेनावलीटति इतिनिश्चिमविश
केशुद्धाशुद्धिविवर्जितः प्रचापकाशीकालेननिर्वाण
जननीद्विजः विद्याविद्योदयातान्हिनविद्यावादरिणी
जेतेपरंपदंविद्यानविवादायकेवले आत्मारामैरपि
सदाकृतार्थैःशांतिविग्रहैः सेव्यनेकाशिकादेवैःस
र्वावयववर्तिनी इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तत्रतीयखंडेका
शीमाहात्म्येपंचदशोध्यायः १५ अथषड्डशः नेस्या
त्राविधानेचवक्तुमर्हसिसत्तमा यच्छावणेकृतेमा
येनित्यमेवप्रणश्यति अनेतात्पुण्यवृद्धिश्चजायते
येनसुव्रत तथावदवदातेषधर्मशास्त्रविशारद
सूतउवाच इदमेवपुराष्टष्टः पार्वत्यापरमेश्वरः
यउवाचमहादेवः शृण्वतांतदहांशिवः देव्युवा
च भगवन्श्रोतुमिच्छामिजनानांकाशिकस्थितिं

यथानिर्दिष्टयत्नोयोनिर्दिवसाः साधुसत्कृताः ॥ दुर्लभा
मानुषालोके धर्मरागरताः सदा ॥ तेतापि दुर्लभादेव
काशणे यथमतः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ आतः समुत्थाय
दृदिराजेन मे स्तुतः ॥ भवानीशंकरे पश्चात्कालभैरवव
देदण्डपाणिगणेशांश्च केशवादींश्च चण्डिकाः ॥ ततः शौ
चादिकं कृत्वा दंतधावनपूर्वकं ॥ स्नानमुत्तरवाहि
न्यां स्वस्मादिषु यथोदितं ॥ ततः संध्यान्तपरकादिविधा
य स्वधिकारतः ॥ विश्वेश्वरं स्मरन्नात्मेतत्पूजासाधनसंच
नः ॥ आदौ देव्या मेडयं मे प्रविश्य तत्र स्थिता पूजयेत्त्वा
भवानी सांगोपांगमागमोक्तो विधानतस्ततो नैविविध
भयविध्यादिशामनं अयं नित्यः प्रोक्तो विधिरतुलसौ
ख्यैकसत्वदष्टतर्ष्यो नो यस्य प्रभवेन्तिमकिंसौख्यो
निलयः ॥ गाछेत्तो विश्वपतिं महामतिः प्रदक्षिणीकृ
त्य सत्तारतीर्थं स्नात्वा ततो दण्डपतिं प्रणम्य संपूज्यानि
र्वाणगौ तचयंचके ततो विश्वेश्वरं नत्वा स्नापयेत्पञ्च
कैः शुभैः स्नापयेत्चततो गंगोसोयेकृद्रशुरस्कृतैः
गंधपुष्पप्रधूपैश्च दीपैर्नैवेद्यकैरपि नानाविधैश्चोप
चारैः यथाविभवसत्कृतैः पूजयित्वा महादेवं काशीना
थं जगद्गुरुं प्रदक्षिणात्रयं कृत्वा प्रणमेद्दण्डपद्भवा ज
य विश्वेश्वर विश्वाधार विश्वरूप विश्वप्रिय वामदेव म

ब्र·
वै· तृ·
७१

71

ह्मादेवदेवादिदेवदिव्यनृपदीनानाथैकशरणागतत्र
त्रयंजरसाधिनाखिलकार्यकार्यानीतकारणकार
णकामादिहरणदहनदानवांतकरवारेनासिलद
लिद्धिजितेंद्रियप्रियजितेंद्रियैकगम्यकाशिकाप्राव
रणकामादिहरणदहनदानवांतः जंगमनिर्वाण
दायकत्रिदशनायककाशिकाप्रियभगवन्नमस्ते
इत्यादिनामवज्जलैस्तोत्रैःस्तुवानन्नेमेव निर्वाणप
देयेश्रिपवार्विसेनतापुनःपुनः देवस्यदक्षिणेभागे
सातान्मक्तिःकरेष्यिताः पाठ्यतेतत्रभुभाष्यमंवान
रैःसमस्तातिहरेस्सुमेउपे तदेवहीहिंसुतनरांप्रयाति
तस्मात्तत्रातिवदेहियश्चित येस्मरंतिमहाविसं
येस्मरंतिसदाशिवं तएवतत्राधिकृतानयेविल्क
तवादिनः अन्यत्रापिवदेनेकिंजनाःस्वकृतिकारि
णःकिंपुनःकाशिकामध्येश्रेतगेंहेनतोपिहि ततो
पिमेउपेदेविनिर्वाणदसंज्ञके इतिदेवंसमभ्यर्च्य
गाध्येतपत्रसुविश्रमेत विश्रामःसत्सुपरमोविश्रा
मःशिवकीर्तने विश्रांलोभमहनंनेविश्रामःपार्थ्य
मारथिः संसारदावदहनेपतितानांस्वकर्मभिः का
शेपवशरणंनान्यन्मतपार्थेति दिशाभितारकेंनिम
मविक्तप्रमादतः प्रविष्टोस्मिपरंहम्यब्रह्मनारायणा

द्भिः फलेशमेतद्देवावेसर्वसामर्थ्यलक्षणे अवि
मुक्तेमयादेवी विष्णुनाब्रह्मणातथा इयंचेन्द्रादिभि
र्देवैरृषिभिर्मुनिभिरृषिः यक्षरक्षसनागैश्च
न्नगंधर्वकिन्नरैः येचेजनास्तैर्नत्यकर्मवश्यमुक्तम
वाप्यच नशाविचार्यते येःस्वविकिनमंत्रैःशासत
ष्यातीवनमेत्रलोके तज्जर्भवासादिस्वंचनश्वरे
विनश्वरेदेहमुर्गंचमन्तरं तेननत्यजेत्तिमुनिवास
भूमिंवाराणसीं विपन्नीर्थानिषेवितानो आनंद॰
स्वविवेकिनिशरेशानांचनायत्रयान्तिपरिभूतवि
षेवितांच २५ नशास्त्रैतानापिगुरूपदेशेनोनम
न्त्रैर्वानापिभवामिमज्जनात् ज्ञात्वाविमुक्तेप्रविश
न्तिष्यापियेतेपिस्फुटंब्रह्मस्वविस्वभाजने जातात्मा
न्वापिदेवेशियोमृतेपरिसेवते नसमत्क्रुतेका
यमविमुक्तेतथान्हणो २॰ माजानीत्स्यर्थवादेवमा
त्मतत्त्वविनिर्णये आत्माकाशीतथाहंवतथादेवोज
नार्दनः अनाहतेज्ञानमेतदाहतेनन्यडुच्यते अना
हतिरतिर्नैवभवेज्जीवेयथामम २२ अतोजीवाला
रयतिस्यविमुक्तेश्वरःशिवः अविमुक्तःशिवःसोऽह
मविमुक्तानगतिके अविमुक्तेतथालेत्रेतेत्रसंमा
समृतथा अविमुक्ताःस्थावराश्चतथान्येतीर्थवासि

ब्र· नः परात्परवादस्य प्रदाताल्लघ्वायने श्रदानाचार
वै· स्· विहेषाभस्रालस्यानुदीनमा दशदोषामहादेवो कृमाः
७२ काशिनिवासिभिः तेत्रैपरात्रैदम्येयनकस्यचित्तः त्वेक
स्यचित्तः त्वेकत्वाविद्रवतीत्यष्यास्य वितिमविनाः विष
याः तराजन्ताः स्वयंकृतनाडः त्वगणा हतेपरं चतधुजे
शत्वेकता हृल्लेहेद्याहृषीकेशमनेतमायं व्ययः प्र
पश्यत्त्वेलगातसंयुरः प्रकाशमानेविषविनहृस्या
षड्ात्मतेयेनतेष्वेवतस्यमनः प्रपश्यमच्युतम्मयमन
श्रतोविहायाश्रुस्मलवितनेमामीश्वरं चिन्तयतानडः
त्वि देशुबाच यात्राविधानेष्यितिकारणं परंस्तुतं म
याशंकरस्तुक्तिमायने श्रतः परंतभविश्रांतिभूमिव
दस्वकाश्यपाममदीनवंधो १९ किमाश्चर्यं ब्रह्मल्ला
यिगुरुगुणेत्रीतिरथिकाभवेल्लोकेयस्माप्यनलेश्व
त्वसारंसलभते श्रहंत्वामागृथ्यप्रविलसडमाको
वरणं प्रपश्यं सर्वात्मतत्वकटपरमानेदसदने ५०
ज्ञानेमो रविमिश्रिते स्मिन्संसारमार्ये इचललभे
किंसंसारमार्गोदयकृष्यसड्गुरुत्वाप्रपद्येत्वंकेकरं
मार्गमार्गं ५१ गुरुर्गरीयान्परमोपदेशतोयस्मार
येदाश्रिमसंस्थवासिनो शिष्यागुरुत्वाय दिवोज
गाद्गुरुं संस्मरत्यवैनं स्मियाजगद्गुरुं ५२

कायक्लेशिभिर्नानादेवेशसाधनानिवदस्वमे निःक्लेशा
नंगपापानां नसुखबोधकदावन २४ श्रीभगवानुवाच
योगेश्वराराधनतेविरतायुरसमस्तापरमार्थदृष्ट्या
ग्रस्तकथामज्जनवर्तनाजपादास्त्विकाद्दुष्याशिवना
मकीर्तनात् आहारशुद्धात्मरुभाववृत्तेनशौचा
सदाचारजपव्रतादीनैः कामादिरागादिविवर्जनेन
क्रोधादिमात्सर्यमदादिवर्जनैः जनैः परैर्देवतमा
सहायं पशुपतिर्थत्रयमेनिशेकरानाकार्पणासुखेवा
संमवामृयाद्वरं २८ एतेविशिष्टैः खलसाधनैस्तु
नाविशेषसंप्राप्नुवतेमहोतः यत्स्वसदावादिरदृष्टा
दिसक्ताः पशुपतिनोत्तरतः शेषप्रकाशे पशुपतिये
केवलमात्मस्थयात्रहेतुरन्नामपि येशिवंगताः
केदाष्टिमूलफलभैक्षपयोव्रतेहिकालेनपतिसु
यिपामदत्तव्रताये तेस्तु दृष्टा क्रियाः परमेपवित्रे
ज्योतिर्भवतिपरमनत्तलोलपायाः २८ नभक्तिमा
जोनतवष्णुरूपभाजोजितेन्द्रिया नैवतयोनयोनयोगाः
नेधर्मनिष्ठानवदेहशांश्वेति येषामाषांतितेदेवभा
जोमनुष्याः २९ ग्रहनिशंवितपराः चिताकाभवे
तिकाशणायदिपापनिष्ठाः सुसमरहीनाः खलपापम
योः भवेतियेशाच्यमङ्गःखभाजः त्रिविधोपिकृतोपमी

बृ॰
लिं॰ वे॰
द॰
७३

73

महापातकनाशनः अथमेब्रूहिविप्रोद्यविमहापात
ककृत्भवेत् ५१ अथमेशाह्नाद्वावकृत्वायमेशाद्वा
तेष्ववव वत्ताग्रुरूपदिक˘˘ लेलौकिकेवैदिकोभवे
त् ५२ अनंतजन्मगहनेसंसारेदुःखसागरे अनुभूया
पिदुःखानिपुनःपापैःप्रमुच्यते ५३ तन्नःकथयनदुः
खौसामीशपववपदभोगभाक दानितानिमहोदेविदुः
कृतेक्रियतेह्रियत् ५४ परिपाकोप्युमहत्स्ववर्षाणा
मयुतत्रयंयः काश्यपाकृतेपापेजनोमोहमहान्वितः
५५ सावैयाकालराजस्यदंडदाणोभीणीशितः अ
पराधीदुराचारःकथंसिद्धिमवाप्नुयात् ५६ मयापि
पत्रसतनेकालराजाहिविभ्यता ध्यायतेमोववा
नेनकाश्यपामानंदभोगिना ध्यानामृयोनुरूपाहति
ह्निपाभनेप्रतूपस्यच नस्यग्निहोत्रशालायांक्रियते
मलमोचने ५७ अतोरहस्यमदेहेस्यविमुक्तेमुमुक्षु
भिः ध्यातव्यंपरयाभक्त्याजितेंद्रियमनोगुणैः ५८ म
याबुद्धयावलयाष्टभावात्मनःपुनःस्वादपरोविचा
र्यः करोतिपापंतन्निवारितःः कथयायानिहृतानभ
वेमनतद्दिदः ५९ काश्यपाद्यथापापकृतोमहत्दंयकाश्यपा
नध्यापुण्यकृतोमहत्त्वादे अतस्तद्वादोर्ष्यंप्रयतेतनयर्म
नोजीवन्नजनोयातिस्ततःपरंपदे ६० कृतेकाश्यपात्तात

निष्ठावसंते त्रेतायांतीयसत्तदानप्रधानाः पूजादाने
द्वापरे तु प्रकुर्वंत्रिंशेद्दाने केवलं मोक्षहेतवः ९३ य
थाशक्त्या दानमत्र स्यात्केसिद्धिं करोत्यनसः शुद्धि
र्या प्रतिग्रहपापहेतवदेतिकेदादानेशुद्धिहेतवः कृत
ताः ९४ अतोनुग्रहणांतिमहानुभावायमीर्थमप्यात्म
महानुभावायमीर्थमप्यात्मस्वायाथ्येयुक्ताः सीदन्कुटे
वैश्वकृतत्रितेश्वस्याहारमात्रेप्रतिग्रहमाप्र ९५ वस्त्रा
यलंकारयत्नादिं सग्रहात लभ्यंतिक्रुध्यंतिरसंतिपा
पैः ततो दिकं यत्नयात्मादिकिंचनग्रहस्मात्मप्रतिपा
तिहेतोः ९६ प्रतिग्रहास्मत्कृतोनवृत्तेपापायकाश्यां
प्रभवेत्कथंन विप्रः पतेचेदपिकंविरहणांकिंत
विपायायपरचिंतलोलया अतः स्वधर्मात्मपरप्रतिग्र
हाजीवतिकाश्यामकलो मुमुक्षुः इतिश्रीब्रह्मवैव
र्ते तृतीयविभागे काशीमाहात्म्ये ष्यतिक्रमो नाम षो
डशोध्यायः १६ अथ यद्वच्युः अविमुक्ते कलिंगा किंका
शीतिपरीगीयते पंचक्रोशात्मके मुक्तस्वीनाप्रयी
तिगतेः २ तद्वदावोनुपूर्वेण शिवयोश्वर्षितेमहत
शिवाणिरेहमेवादपूर्वकं कथयाम्यहं हरिकेशव
न्नसादात्कस्मादे भागाकृतात्याधीनुपमामसीह सूत
उवाच श्रृणु विवत्स सर्वं महद्भुतमादातं ने

त्र·
वै·स्त·
७४

गौरीकरुस्संक्रान्ता सती पद्मजऋषिभिः स्तुतेदेवस्तु
महात्मभिः श्रीदेव्युवाच भगवन्देवदेवेश प्रपन्नार्ति
हराव्यय लिंगस्य नाम काशीति कथं जातं दयानि
धे पंचक्रोशात्मकस्यास्य ज्ञानेदमदनस्य हि काशीक
थामृतरसं पिबतां कमले भवेत् श्रीभगवानुवाच
शिवशक्त्यात्मके लिंगं श्रुतिभिः परिपठ्यते योनिः शा
क्तिः शिवं लिंगं प्रकृतेः पुरुषस्य च ७ स्वरूपं प्रथितं वेदे
ष्वागमादिषु पार्वती शिवः परमात्मा ब्रह्मेति शिवेतिरु
निरस्यपि द परब्रह्मेति वितथागीयते वरर्षिभिः
शक्तिस्म्येति विद्येति विद्येति वद्योच्यते अस्मात्त्वा
दिभेदेन ब्रह्मरूपा सनातनी सदाशिवस्य या काचिच्छ
क्तिश्चैतन्यरूपिणि ८ सैव काशीति संप्रोक्ता लिंगरूपा
पनपापिनी केचित्काशीं वदन्त्येनामविमुक्तं तथापरे
पंचक्रोशात्मके लिंगं रुद्रावासमथापरे ब्रह्मावासं
विश्वावासं वाराणसीमथापरे इत्यादिनामभी रूपमेक
मेव सनातनं लिंगं सदाशिवस्य हं ब्रह्मलोक्ये स्मर्णीचित
यते कदाचिल्लिंगरूपेण शिवेन परमात्मना शक्तिः स्व
घकल्पिताः शान्ताः काशीति प्रथितिं गता प्रथिष्ठाश्री दे
वतामिति तेजस्य रूपिणी भवत्वं सर्वभक्तानां महा
मोक्षप्रदायिनी ९ अथ रमते हि देवि गंगा केशव संनिधौ

पविमुक्तेश्वरे ध्यायन्यस्त्विमाभिमुखी स्थिता २१ मुक्ति
नामाप्रयत्नेन काशीवासफलप्रदा द्वादशेषा प्रातरेवा
योकाशीयः पूजयेत्सुधीः २२ नस्पापेनरमतेबुद्धिर्य
र्मेप्रवर्तते वक्तविंयाम्भेजीवायवेदववयःपरं ते
सर्वेमुक्तिमायांतिकाशेयाः स्थावरजंगमाः श्रीदेव्युवा
च मूर्तिमत्याः काशिकायाः कोधिकारो महेश्वरे तव
मूर्तिप्रभेदेन स्थितायाः किंप्रयोजनं श्रीभगवानुवा
च हेत्रयोऽस्याकाशीमाचयेत्सर्वदेहिनः २८ आधार
भूताजीवानामाद्याप्रकृतिरव्यया मूर्तिरूपा विश्वरू
पाऽविमुक्तेश्वरसेवया पूर्णारूपा स्वमाहात्म्यं स्वयमे
व विचारयेत् एकदा देवदेवेशि कलौ धर्मविवर्जि
ते २९ प्राणिनः पापपरमा यथैवार्ता विवर्जिता जाता
विषादडुःखार्ता भयशोकसमायुताः कामिनः क्रोध
लोभादिमदमात्सर्यहिंसया समेताः परदारेश्वरम
ते यनमरः उपपातकसंयुक्ताः पातकेश्वसमन्विताः
जातिभ्रष्टाः कर्मनष्टाः पाखंडाः पतिताः शठाः ३० लो
लुपा ब्रह्मघ्नाः काशेयापापकर्तार एवच तेषांचये या
पि ह्येतेमहान्तोवहिष्ये पापकृतोवराकीठी मुक्ता
भवेत्सवकृद्दिस्मानाभते जीवामहात्मानमथ विमुक्तके
काशेयापापयेयकरुंवेतिनिरंतानापणामेवेदसंवेये नि

ब्र·
वै· ख·
२५
75

षिङ्क्ते षिब्रजप्रामवैष्णवशी ब्रह्माद्या देवा विष्णुनाथं
तमूचुः देवा ऊचुः इयं काशी देवी सकलशुभफलार्थक
जननी सुमूर्त्यन्यभिष्टान्वितकरणे देह स्वमनसः स
हपापाकृ रानुग्रहनिगमदेवद्विजगवां हत्या तथा
यागमपतिपदं स्वात्मसदने १८ वेदशास्त्रविहितः
शुभः पदः प्राणिनो हितकरः सनातनः मामिपत्रस्थि
यां स्ववि प्रदोयोति काशि हृदययानवाज्ञया १९ ब्रह्मोउ
वाच नियमः क्रियते देवः स्वभयायात्रापि समतः वेदमा
र्गस्य वक्तास्माय था काश्यपास्तु भागतिः महादेव उवाच
कृतोपि नियमः पूर्वं मनवैसयायच नतिष्ठन्ति महादेवाः
प्रवलेपत्र काशिकासमीपे छ्रा स्वमहती वर्तते देवस
त्तमाः कृपणाकृतानां पापानां प्रायश्चित्तविधिर्नहि तस्मा
द्यो भवति मानवः परं यत्करोति स्वकृते वडः कृते तोद
विंई जलमप्रमध्यनमन्ययथा भवति लोके वैदिके सू
त उवाच इमस्काशंकरो देवान्काशीमाहयपत्वमुः पु
मीसर्थे ति लोकामापुवाच कथयामि तत् श्रीभगवा
नुवाच वह्निकाशीभागे सर्वलोकहितप्रदे महालिंग
कनिलये यानिरेयपरात्मके सूत उवाच नइमाहता
काशिकायां शंकरेण श्रुत्वा मूर्तिं विभ्रती शुभुवस्ती ग्रा
गमाघो देवमप्यर्च्य किंचिद् तेजावक्रापावतीशनता

म २९ श्रीभगवानुवाच ब्रूहि देवि म्लानवक्त्रा त्वमापी
तच्छविः कथं निकृत्ता हानि रागे नेत्रा महान्ते दाप्रदायिनी
काश्युवाच ममप्रतिज्ञा देवेश गंतुमिच्छति सर्वरं वे
नाहं दुःखिता शंभो म्लाना पीनाम तत्त्विता श्रीभगवानु
वाच कां ते प्रतिज्ञा विच्छेत्केन वा पवि हिंसिता कथं वा
तिष्ठति वदक्रियते तन्मयाधुना काश्युवाच प्रतिज्ञाम
देवेश श्रूयतां नेवागतानाः तारणीयाः सर्वे तो मया
क्षतिकलो प्रभावः नत्रापि मनुजा देव पमायाप्रापि
काशिनः नवामैत्रिविद्याजीवाः पूर्वकर्मोपजीविनः
परदाररताः केचित्केचिद्द्रव्यपरायणाः परापवादे ये
प्यन्यपरदाररताः खलाः केचिद्देवापकर्तारः के
चिन्मद्यपरायणाः केचिन्मायाविदः कुशला वंचकाः सच
काः परैः नीर्णोहं कलिंगविस्प्राप्तलणाविकुवादा
ह्निणो निवसत्येव हापरांते कलौ तथा प्रन्यान्यपि व पा
पानि बहूनि सुमहांत्यपि कुर्वंत्येव जनाः सर्वे मध्येव च
विशेषतः श्रूयतां तत्र मे प्रतिज्ञा रक्षणाय मे
यतः परं कुर्वंणगामस्मि शिवस्थानं न यादेवेश्वर
स्त्रिभिः स्थीयते सावधानतः इच्छेयं खलान्मनुष्यान्मान्दे
परकृतः परं मेरुमंदर त्पानि यानि पानि विद्यानि निव
गतानि मदर्शनतः स्थूलसूक्ष्मविभागशः मोक्षयत्न

त्रै·
वै·र·
७६
76

प्रयच्छेत भोगांश्च यत्नश्च प्रयच्छति जीवन्मुक्तिपदं वाचमर्किं
चैःशोम महात्मभिः पठेन्निश्चयवरन्निवेदंतियमैस्त्व
थापियायेन परिमजेति श्रमेवराकाः स्वेडपापरूपाः
कथं स्तुद्यापदमाप्नुवेतिः ५४ नवतेष देवदेवेशव्या
पिकारणश्चयोम नित्रूपितेप्रतिज्ञामेयथानितत्कुरु ५५
प्रतिज्ञानवविच्छेदैर्दैवैः संस्थापिता पुनावेदमार्गाश्च
सम्भगेतनवादिदहनःकृतः काश्यपउवाच कथं प्रतिज्ञामे
दैवैरनयाच परिरक्षिताः कृतः कथं वेदमार्गः सफलः
मापितावलः श्रीभगवानुवाच यत्नयाप्रार्थितेका
शितदेवैरृषिभिः सह प्रार्थितेयमतिष्ठेस्वमतुष्टेः
शिष्टसेमतेः ५६ पश्यवेदव्यतिकरं यमैः सैवैः निराकृ
तेः स्त्रणाशुद्धिनीत्रशुद्धियोनिशुद्धिनेशङ्कवाक जनानां
दश्यतेकाविच्छिद्धिर्वेदविधिस्मिता पक्षानपतिरस्मा
भिःस्थापिताशुद्धिनावपि ५७ तो निशम्य यपमत्तपमे
मार्गप्रवर्तके पूर्वजन्मकृतैः पापैः महापातकसंयु
तेः ५८ मुक्त्यैतेकाशिमरणाः जनावहिरूपान्वितेः व
हिकृतानां पापानामिदमेव महत्तरं ५९ प्रायश्चित्तेका
शिकायांमरणं वासपवव महात्मभिः काशिकायांमेदेव
ब्रेमिन्तजापिपैः शरीरशोषणैः पंचपंचाग्निजपोदानैस्तपाकृतैः
काश्यपास्थिता काशिकायप्रकृष्टमेधाहिमायातिनिःश्र

येवाघ्रुण्यस्याभुक्त्वैतिनिमिसंनेतेषांपुण्यैर्वर्द्धेनेत्रानकारी
पुण्यकृत्वाकाशिनेकाशिकांतेश्रमाःश्रान्तास्तेनतत्
स्तनिमे पापंकृत्वातेत्रमधेमरन्तायेतेषांमुक्तिर्पातं
नेतिभवेद्धि ९१ धर्मःकाश्यांचाद्धिहेतुःप्रदिष्टःपाप
पुनर्मेतस्मात्तडःखादिमूले तस्मात्प्रतिज्ञातवसिद्धि
नृणांमुक्तिर्भवेत्पवमलावसाने यथासूतेलोहस्यसद
पेणाग्निरं ध्मातेसत्तोवद्धमलोनश्यति तथामनुष्ये
रस्मकृत्स्नतनेवयंत्रयातिनाशंखलुकाशिवासिना ९२
यघत्मखोर्यचितनेतिकाश्यांतेनास्यडःखेदकृताम
पैति यडःखमेगीकृतमिंद्रियार्थेकोवृतलेनव्यथ
भवेन्मतिः ९४ श्रुतोमहातःस्वाविहतोर्मेदत्वंखेकाशि
नेकेतरंजेति यद्दिव्यमानेदिव्यभोगासाधनेतस्यटेति
टस्थेमिसदाविमुक्तं ९५ श्रेहाविधमाजननाविम
केभजमथ्याविश्वनाथमहाते भजेतियेदरगोहे
दिंधीर्थमात्मापुरत्येयरमलत्तुस्था ९६ तेतद्धदानाः
सखमोत्तरीनाभजेतिडःखारफोवमात्मदीनाःका
मक्रोधपरापरफाम्यतिदितेलोभेकनिष्ठांश्चयेहा
हाकारविकाभमुक्तमनेसाहष्ट्वाकलिहंष्यतिः येत
प्रसह्यमर्चयंतिविभैवैः श्रीविश्वनाथापतिकालः
कालमलकलिः सविमदानांविशातेतामनः ९८ काश्यां

ब्र॰
वै॰ रु॰
११

77

कलेः प्रवेशो न भवत्येतच्छ्रुत्वा ते मुनयः श्रविमुक्तः स्थितानृजं
नत्सूचायनेः सकलिः कथं सूत उवाच सा ता कलेः प्र
वेशाय क्रियते न कदाचन वासनाग्रामिनाश्रूर्वोविश
वेवततीमहः शुभामनः प्रह्लातिस्तु समस्मिन्याहृदादशा
न्त्र शुभामनसोहातिः कलिः साधुविशाहृतिः पीडय
नजनानत्र कलिर्विशति मूर्तिमान् न स्पृतस्याशुभाबुद्धिः
कलिरित्यच्यते बुधैः १३ युगानिः स्वस्वकाले स्वयमो
नाः सदारुणाः विप्रेशेष्ठमायांति तत्तु विप्रश्रकुर्वते
पत्तेषां शुभदानि ल्यनसंतिलिंगानि सर्वतः ततश्रमेण
कृते यश्च युज्यते सकृदर्चितैः १४ कलिकालेश्वरं दृष्ट्वा वे
देश्वरसमीपतः कलिदोषैर्नरो जातु न युज्येत कर्हि
चित् १५ बहिः कलेर्वामतः ते संप्रमोहमतोपि हि उप
सर्गाः समानोयत्ना हि काशीस्थः स्वभूः १६ पूर्वजन्म
पातिमहर्षयः दृष्ट्वा ते तत्र पापानि लोकाः समग्रकुर्व
दृत्यपरस्त्रीहरणाः भवंति बहवः काश्यां महापा
तककारिणः नैकथ्यं पातननामध्यानिः स्त्रीणांः सुःश्रमा
दिनः कालराजभयं काश्यां पापिनो नव बहिः कलेः १७
कामिः स्ववर्गास्य हतनेऽः स्वदेवं किं देवेत्रविमुक्तेदावि

मुक्तमीश्वरं भजेति ये संस्थितमात्मजीवः तेन हि मुक्ताः
परमार्थमुक्ताः परस्य तत्वस्य पदे भवति वाराणसीं
प्राप्य सुदुर्लभां सैरपीह देवं जगतो वितारं निम्नय
शंपन्ति सुदुर्धियो नराधमाः कलिग्रस्तधियो भवंति वि
श्वेश्वराराधनतत्परा नो विश्वेश्वरस्तत्परतां समुपैति यो
विश्वयासाहं विहाय मुग्धकृतार्थभावेन यते कृतार्थं
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते तृतीयविभागे काशीमाहात्म्ये विश्वे
श्वरस्कंदकाशीसंवादे सप्तदशोऽध्यायः ७ ऋषय ऊचुः भ
गवान्कामाकर्ण्य काशीकृतापविनाशिका किंकिमुक्तव
तो देवशंकरं लोकशंकरं सूत उवाच इति श्रुत्वा देवमु
खात् पुनः काशीं व्रजेत्त्यजेत् न क्षयते महाभागाः प्र
स्कैतदुलेहितं तत् काश्युवाच पापिनां गुरुभारेपीडि
तास्मि जगद्गुरो तेषु पापकृतां मार्गे सोहं शक्ता न शंकरं
श्रीभगवानुवाच पापीनां दुर्लभो वासः सर्वदानंददा
यिनि मरणं दुर्लभं तेतेषां तवपिस्रतापनाः आयुसंसे
वते यायाः कालराजकनावक्र कस्तीनकार्णिवसम
निःश्रिया भवेत् यायात्मनो देहपाणिप्रभावात् म
माज्ञया देहनाथ .... मुभात्मा त्वदा समपिष्यायाय
कालन वासं काशंप्रदुर्लभं प्राप्य सूक्ष्मादुर्व्यापारात्क
वैते साधु निराननयान् जैसैव्यग्रात्मानं जानंति मां चवि

ब्र.
वै. पु.
१८

76

नयाहृद्यसन्निविताः यतंति ९ तीर्थैर्व्रतैर्दानतपोभिरु
ग्रैर्यैज्ञैरसमस्तैर्मेमम भक्तियोगैः अगाध्यमामात्मज
याय रेशो मे शाम्भवैतैः मम काशिवासे १० निस्त्रीणांसेलस
वर्यमैः कृतार्थाः काशीं प्राप्य स्वानुभूतिं लभंते कृता
पि स्त्रीणुणपसारे समेताङ्गयः काश्यपायाय ङ्गः खेभा
कृस्यात् भवेतिशेतानन्नुविनहृतयः सुड्डापराणां न
स्वेमनोरमे तस्मादसत्संगविवर्जितैः परेक्ष्यातव्य
मानेद्वमीनमीयसा १२ असत्समागमः काशियाया
दीपस्वदारुणः पायेभोगास्वणाश्रपेतयायाः पापवि
ठैनाः १० कस्युवाव केतेसेतेमहादेवतवानुग्र
हृदानकाः काशीप्राप्याप्य सद्भताजायंते यतस्समागा
मात् श्रीभगवानुवाच गृहेषु वारेषु धनेषु सक्ता पुत्रे
षु पर्मेषु परे विरक्ताः दुर्भोगशैभाग्यजनेषु रक्ताः अ
वैदिकेषु वनितातभुक्ताः ११ संगाः सदास्यायदितेषु
काशिकिं न कुर्वंति नराधमायुविश्रनोऽस्मतो कैन
मावतो नराभजंति मामेशिवेतितत्पराः १२ असत्संगा
कनेभवतिविघ्नः खेषुवितेविराग्याचारप्रभृति
भिर्योगाविलये अतः अणाः सेयोविय वितिस्थान
मखिलं विहायास्याकामेशिवसदनमेकांतमदनः
१३ असत्संगात् श्रमेहे पापराशिर्विवीयते सज्जनसंव

णोति अहः सेतः स्वव धानेन सेव्याः सहिदीनोड्डः खो
भोरं स्नेहागति २५ नीवानामपि देव शिश्रद्धाशाम्मुगौर
ब्धा जायते पूर्वसंस्कृतैः नीनमानो हियायत इदमेव
भविष्यमेव विदितं पूर्वमेव हि निर्विश्यायागणिकयाम
वादो ऽस्त्वयामह २७ तयोर्यद्दृष्टा पृष्टा चैव कथयिष्य
सि शौनकः कश्यप उवाच अहो ऽप्यद्भुतमिदं वेश्याचे
राग्यसंयुता कथं समानयावादो भविष्य निदया नि
ये २८ कदा कुत्र च वेश्यावादः किंवा प्रासनया शिव कि
माहारा किमाचारा कथं निर्वेदमायता २९ श्रीभगवा
नुवाच विदर्भनगरे काचिद्वेश्या सज्जनदर्शनात् वि
वेकं प्राप्य निर्वेदात् प्राप्ता वाराणसीं शुभां पुरीं ३० क
श्यप उवाच कथं प्रज्ञा समहती तस्याः परमपूरुष प
केनश्रवणेना सुजाता निर्वाणदायिनी श्रीभगवानु
वाच विदर्भनगरे राजा वीरसेनो ऽपि विश्रुतः वामदे
वैकभक्तो सौ मे विरागश्च तथाविधाः ३१ पुरोहितामात्य
भृत्याः सर्वे विष्णुपरायणाः नगरस्थो जनो भक्तो यथा
राजा तथा प्रजाः ३२ विदर्भनगरे काचिन्तवेश्या सज्ज
नदर्शनात् विवेकं प्राप्य निर्वेदात् प्राप्ता वाराणसीं पुरी
इत्थं वीरसेनस्य राज्ञो नीचोपि धार्मिकः पुराणश्रव
णे सक्ताश्च तु रक्ताः स्वकर्मणि ३४ प्रजा सदाचारपरा

५८

प्र॰ वै॰ त॰ ७९

विस्मृतनशिववचनाः पकटावीरसेनस्यविचारः सम
जातयः अधिष्ठानेभगवतोपिविष्णोः कृत्वगुरोश्च हि
प्रन्नस्तात्तत्कीर्यतांसुयामैरेवपिकेशवः ऋषयः आ
थिमार्गोऽनुयथानत्वमहाधिपः ऋषयः गुरुः वीरसेन
महाप्राज्ञः शृणुविस्मयपरायण २७ पुरीषुसंस्थितोवि
ष्णुः रैशैः काश्यपास्वरूपतः काशीस्वरूपंविष्णोस्वप
त्रसात्तात्प्रकाशते २८ अमात्सरमतेदेवोभक्तानुग्रह
कातरः काश्यपांवसन्तियेलोकाह्निभुजास्तेचतभुजाः
भगवद्विग्रहाः शान्ताः सर्वपापपराङ्मुखाः अधिष्ठानेम
हमत्रविष्णोः परशुरेतप ऋषिवाक्येविदंभस्यराजालो
केष्वमात्विकः कृत्वाकाश्यपंविष्णुरूपमिमन्यतमहा
धिपः ३० कादिदेश्यपविदमेष्याः कृत्वामाहात्म्यमुत्तमं
काशिकायाः कामकल्याधिकृत्कृत्वानमान्तरा ड्वावव
श्वतांसंसारविहितो प्रहोमयामानुमंनदेहत्याप्यन
तन्ते ३१ येनसुखेमाहापाशान्तरसमारास्वोडशास्स
त कथंकाशीप्रणाम्यपकथंहस्तामिशंकरं उदकवहांक
थंस्नास्यमधमापापजीवना केशवस्यानमास्यपकवि
ष्णोशामतुतमं ३२ न्दमादिनालवंशादिदर्शयिष्यसुभाः
कलाः किंमयायापतूपिणाह्रतेवीभम्मितेसुरूः पदेवासे
श्रमायांसुयनेसर्वश्वकांतितं धिकतामेजगाडक्षिप्यमाभजेति
नराधमाः

मोचयिकण्ठायग्रहणान्भजामिनजितेन्द्रियाः अहोके
शवमायायाः प्रभावःपरमाद्भुतः नरकेसवत्रुद्धियो
परिहर्तुंनेशक्यते अंतर्मलादिसंपूर्णेतवास्यादिपु
नेवहिः शारीरंकर्मिकेसादिपूयदुर्गंधिभाजने अप
मिवपरोभोगोनरकस्याद्भुतःखलु ४० देहेन्द्रदेहसंयो
ज्यभोगबुद्धिःक्रियतेत्पत् अहोसत्संगमाहात्म्यपश्य
नाधिविनाशने यत्समागमतःकाशीकृतापापवि
नाशिनी वहिः कृतानिपापानिपूर्वजन्मकृतान्यपि
काशीदर्शनमात्रेणनाशमेष्यन्तिनान्यथा तत्रगत्वान
यायानिकरिष्यामिकथंचन ४१ विघ्नांस्सर्वतस्यका
शीवियोगमात्मनः पापंविघ्नयंसंसर्गोजायतेवश्य
मेवहि ४२ नोपेक्ष्यजन्मखेनात्मा कृतःपापंकृतःस्वं
अहहेवजनेकाशीगामिष्येकेशवप्रिया ४३ इत्युक्त्वास्व
यमेवाशुगमनाय कृतोद्यमा प्रस्थायानपिवमेत्ताना
ब्राह्मणेभ्योनिवृपितं ४४ धनंविभज्यकिंचित्तद्गृहीत्वा
नियमान्विता दासदासीदयपुत्रापत्न्योकेशवस्मरन् ४५
जयकेशवदेवेशनयकाशीप्रियाद्युत काशीप्राप्य
सर्वेशादेह्वावासं जनार्दन ४६ इतिश्लोकजपन्नेषावि
हर्षेनगरात्कुमात् दिनैःकतिपयैःशीघ्रंकाशीप्राप
महाफला ४७ यदेपदेपापराशिनस्याःक्षीणाभवेन्मले

ब्र॰
ला॰ वै॰
?॰
५॰

दृष्ट्वायां काशिकायां च गतः सर्वः सवासनः आगताम
लिकर्णिकायां तस्मात्स्नायनेवक्त्र वपनेकारयित्वात्स्थिता
पुष्करायवोवत्ता ५९ भागीरथ्याः परिसरे स्थिता केशवतत्प
रा जय केशव देवेश जय काशीप्रियाच्युत ६० काश्यपार
तस्य देवेश देहि पुष्करं जनार्दन मंत्रेणानेन देवेशं प्रा
र्थयतत्प्रकृतस्मा ६१ स्थलवसहयाः दीनासर्वभोगवि
वर्जिता तरुणी रमणीयांगी रमते केशवे सदा ६२ दे
वालदर्शीभोत्ताणीजीवहिंसादिसंभवान् चक्रमे सापि
हिंसास्यात्तस्मादेकत्र संस्थिता गंगातीरे सुरम्ये रम
यंती स्वमात्मना कदाचिद्रोदिति त्रनः कदाचिद्धसति
स्फुटं कदाचित्स्मयति वसा कदाचिद्ध्यानसेविति वो चेज्ज
मे शृणमतिफविहरे विनाजनात ६३ विचारयति वात्मा
नैर्देवरूपतितपावने कामकलोवाच श्रेहामहालिंग
मयंजनोदैत्वपश्यामिकाश्यां परमात्मरूपं श्रनाहतेन
योजनपंचकात्मकं व्यरमाणव्यनिग्रुंतस्माई ६४ स्मृ
लेपति श्राप्यरमेष्ठहनिशं सपोरुषं वीर्यसर्वंयमुक्ति
हे वेशपापिये सेव्यमानासती स्यात्मात्मतेत्रे प्रभजे
काशिनाथं सदा नवः शांतवपुः सनातनोसि परयो
तिमिरोपायस्करः सपावनः कृत्रूपतुभोगपददीतुदा
रागस्मरादयावानपरायविऽनः ९ शृहोकदर्थेण

अहो कदर्थ्यमानस्य महायसंमूह्किना देहेन देवऽञ्जलपावल
काशिकाया भर्त्तामया सर्वप्रतिजनार्दनः प्रातःप्रवि
ष्टयात्मतीन ९२ अस्तेन लोकः परिहृत्य शोकः कथंन
काश्यां रमते रमापति त्वोनेद परिहृत्यकामे त्वानदेहे
वदेवेकपास्य ९२ पश्यामि सर्वेज्जनार्दनेपतिं काशीश्व
रं देवदेवेकपासंचिन्ता मेदानेदमयेतिमग्नेवहिनेया
त्यन्तमोनरोवत्तो ९३ इति निश्चित्य गंगायास्तीरे तीरेवि
लासिनी विलसद्भ्रमणेनज्ञाचिदानंदस्वरूपिणी ९४
पंचक्रोशात्मके लिंगमेकमेवात्र पश्यती विश्वारम
हा मनाज्जितेंद्रियमनोग्रमा ९५ काचित्तपस्विनीका
श्यां सरसा व्रालपीकृशा पप्रच्छ वेश्यां मम या कोतरु
लसमष्ठिता सरसोवाच कान्येवरोरुकिनाम नवेद
शः कपयवा जामाका शिस्थिता काश्यां निर्वेदसंयुता
९० कामकलोः अहो वेश्या कामकला विदर्भनगरस्थि
ता। विना निर्वेदमासाद्य काश्यां तिष्ठाम्यदीनवत् सरसो
वाच नवनिर्वेदमूलेकिमाश्चर्यमानिमेनघे वयारूप
तथाशीलं सुनामेतत्समुल्लभे कामकलावीरसेनो महा
राजो विदर्भनगरे धुना वर्तते धार्मिको विष्णुभक्तः सज्जो
न कर्हिचित् ७· तस्यैकदा विषयचारो भूद्दूषिभिस्तद
थिभिः ऊवश्रीभगवान् विस्मलेभ्यते पीत्रमेवहि निर

ब्र-
वै स-
८१

यितेनऋषिभिः काश्यपोकेशवमूर्तिधृक वर्त्ततेभगवा
न्विष्णुः परमात्मासनातनः अतीवसुलभः साक्षात्कर्तुं
शक्योजितेन्द्रियैः महापापातकानांचनाशनः स्मृतिमा
त्रतः इतिश्रुत्वाहमात्मानंधिक्कृत्यसहविचारयन् तत्र
गत्वाहंमहत्याश्रमेतेनदयावता १४ विचार्येवंमनसि
वस्तुत्वावाकोहिजन्मने आगताकेशवंद्रष्टुंपतिपति
परायणा १५ सरसोवाच लक्ष्मीपतिस्तवपतिः कथं
भवतिसत्तमः वेश्याजगामतियायामहाकुत्सितकर्म
कृत् १६ कामलोवाच वेश्यावंशेपापरूपासदाहंल
लीकोतःपापसंदोषहारी त्वत्कायापंदीनवंधुः सरसेयो
घेतइक्कालानवंशेपभेजेत्मः १७ सरसोवाच किंविस
श्यसिवामोक्षतेत्रैस्मिंल्लोकेनकेपरे ततः समाचक्ष्व
भगोमहानेववर्णनेशुभे १८ कामलोवाच पंचक्रोशा
त्मकंरूपंकेशवस्यमहात्मनः किंविधंतेप्रपश्यामि
सरसेसाधुवादिनि सरसोवाच पंचक्रोशात्मकस्या
स्यकेशवस्यापरात्मनः मूर्ततायाःप्रसंगः कः कादृशि
लवसत्रेते कामलोवाच पावनममदेहोयंतन्मयोभाति
मत्मकः तावन्मयप्मिवात्मानंमूर्तंदेहोपचारतः १९ श्रिया
दात्मानमसंतघः पश्यतिदृष्ट्यस्मृतिः तस्यप्रियेरतिःका
लोकसत्वंविषमरूपशः २० कथंप्रियमविरहंसहतेस्त्र

विवेकिनः गतान्यनेकजन्मानि यस्या विरहितस्य मे
इदानीं कृपया सख्योद्दिष्टास्मि स्वपरायिनी स्वरहस्या
सिनातत्स्वापरव्यसनलोलुपा ८७ व्यभिचारपराः स्त्रीं
स्मप्रियस्नेहविवर्जिता पैरवैरहविनास्मृभुनीचैरिदि
यविभ्रमैः तानहं वंचयिष्यामि केशवेनाभिसत्कृता
नाहं बिभेमि निरयात्तास्वादर्भवामतः नदेहयोह
डुःखाद्यथा प्रियवियोगतः ८८ बिभेमि मातुर्गर्भ
पादेहं सर्वार्थमायतने अहं प्रियस्य महारोहडुःखा
दूपं मरसपश्यहं दरे अपराधसहस्राणि लोकामा
मानयहं अहो लोकः पापशोकदूषिः स्वकृतवर्जि
तः ९० माधवं माधवं वीक्ष्य तथापि न विचारयेत् अ
होपतितमप्यासुत्रस्नेशरणमागता स्वकं न शाको
भगवान्केशवः काशिवल्लभः तेप्रिपरमानंदविहृ
याप्रियदर्शने भजेतियेऽपात्मानं लोधां प्रियकथा
ञतः सूत उवाच इत्युक्त्वा सा तु महारसा रुरोद गतचेत
ना ९१ मूर्छितानाथनाथेति केशवेति वदन्मुहुः वि
स्मयनेत्रे सोवाच कासि का सि महाभुज ९२ मामालि
गायपित्रे रोगी विरहेण त वाच्युत सूत उवाच अनयाप
रयारीत्यनिरंतरमयाकृपा ९३ नीतः कालः कला
मालीगंगातीरनिवासया पुनस्तामाहस स्वरसामिलि

ब्र· वै· स्त· ८२

तोदेवदत्तव ४८ नवाकामकलेयापिह्वमालिंगति
सत्पतिः कामकलोवाच प्रियेणांसंदेशेणाहंमिलिताम
कथंचन किंविज्ञातासित्वरमेकदाहंगोभविष्यति ।
नरसोवाच अहंकारनिहतासाकेशवोनदिहरतः ।
अहंकारयुतानाहिमच्युपवेंतराशयः ज्ञानासितंय
दाकामकलेमधुरभाषिणी मंत्रास्यसियथाहृपात
दाप्रियमिवाश्यसि कामकलोवाच कात्वमहेकथंवा
ज्ञासिवांकरुणामयीनवाज्ञयाकरिष्यसित्वमतःप्रि
यकाम्यया कथ्यवाच अपिष्टश्रीदेवताहंतेवसकरु
णामयी काशीनिर्वाणचिंतानांदृष्टाहंसमागताच्युः
शाप्यसितेवरदंकेशवंकेशवप्रिये मया ।। मएक
र्णोत्वमनभोंडमविसर्जय इत्युक्तांसस्वरूपंरवेदशीया
मामकाशिका पणामामोउशवार्षिकीमकरुणामूर्ति
देयानाहतेहलाममभंयंचविप्रजननीविषेसिमापी
यते पादष्टासमरणंगतयिसततेषाकीर्तेतासत्वता
यत्सृष्टात्सभिरामननममलेदयाहुवेकाशिका ।
इत्युक्तांनहिताम्मूर्तिःकाश्यपाः परमसौख्यदा सांक
शंयामांतेकेशवेप्राणवल्लभम् अतःपरंष्ट ।
थकस्यातेनशक्यासिमहेश्वरि ।ः ।।

द्वितीयेदिवसेप्येवंसुऊर्वेदंतिविह्वला मध्याह्नेमध्य
कर्णिकास्नात्वाकेशवमब्रवीत् जयकेशसर्वेशकाशि
वासिसुखप्रदं नयमामयभगवन्काशीवासपिपान्
प्रिय सूतउवाच एवमुक्त्वाध्यानमुत्तायमासतत्ववतीव
सा विससर्जाशुभंदेहंकेशवेनसमागता स्वभर्त्राभि
लितासासीद्दृष्टालोकैस्तदाचसा जयकाशिमहाविधे
पतितानांचयाविति ताम्हेगतिरन्यानसंसारेमज्जता
मिह इत्याश्चर्यंनिरीक्ष्याथलोकःशोकंजहौमहत् का
शिकायाःप्रभावज्ञःकाशिकायांमनोदधे हेयीगतिः
शीसविचारकाणांकतेश्वरःप्रकृष्टार्थोथवास्यात् २
शाप्रसन्नादविमुक्तवासःप्राथ्यःपरंपौरुषमेतदेवय
थाकथंचिन्मरुषेणपौरुषैःकृतैःसमस्तैःरपिका
शिवासे यत्नःकृतोनश्यतिनैवकुत्र विजन्मांतरेका
शिकाप्राप्तयाह्नि यत्रान्तगाःपितृदेवादिकेषुभजन्परां
सिद्धिमवाप्नुयाद्दृशी यत्रप्रविष्टैविन्देवमानुषावदे
तिस्मात्ताह्निवहूपिणनरं काशंपादेवःशंकरकेश
श्वकाशंपादेवीप्रसन्नपूर्णावमावकाशंपाढुंढिविघ्नहृती
गणेशः काशंपाशास्ताकालराजोमहेशः काशंपागंगो
दरवह्नाविस्वरूपाकाशंपाब्रह्मलावेदयोर्मेहपोतःकाशंपा
दुर्गाद्वःखदारिद्र्यहंत्रीकाशंपासूर्योव्याधिवाधापतिहंता

ब्र॰
वै॰ रू॰
८१

किमत्र नास्ति नित्यं परे विमुक्तेनेयतः । त्वमारब्धं तमस्य
सारे समागमो येन शिवस्य लोकेन विष्णुलोकेन च सम
लोके काशीपादयुष्यं पत्र गमे समो महान्नूजातो न कृशापि
नष्या भविष्यति प्रकृत्स्माजे स्वस्त्रसजित तत्वकथाय
हस्यावृक्षषार्थे वुद्ध्या २८ शरीरमात्रे विजितेंद्रियाणां दे
योनकश्चिद्विना हि काशीं विरुद्धकर्म प्रतिवा ॥ ए
न स्वर्वेय ॥ काशी भवतीह नित्यं न देहयोगा भवन्त नृ
जभ्यायनानि सर्वाणि पिपावनानि नरस्य कृत्वे मस्य वं क
दाचित्तस्मा काशीगमनात्म विस्यात् इति श्रीब्रह्मवैव
र्त्ते तृतीय विभागे काशीमाहात्म्ये कामकलोपाख्याने
नाम षोडशोऽध्यायः १६ अथ षयउत्रुः वीरसेनो महाराजो
विदर्भनगरस्य च किंकास्तु को गुणाङ्कनावकारहरि
वल्लभः १ पुनर्वैशपावचो उहिनल्स्यंति महर्षयः स्नु
एवानामपुरे सूत महाश्चर्यकरे महत् सूत उवाच ।
वीरसेनः प्रसेनाय राज्यं पुत्राय दत्तवान् विष्णुभक्त
काशिकायामाजगाम स्त्रिया सह वरणायास्तीरे रम्ये
केशवस्य समसंनिधौ स्थित्वादिकेशवे प्राज्ञ आराधयद्
तिभक्तितः ५ प्रातःस्नाने पादतीर्थे यथकनामधान्ने वे
कर्णिकायां निमज्ज्य दृष्ट्वा देवं विश्वनाथं ततस्तदेवीदे
वे माधवे केशवे च विशालदेवान नमदानेयर्थनेश्वसतः

पीयोपारणं संचार निसे राजा वीरसेनो निस्पृहो जि
ताशत्रुर्निद्रियाख्यो न स्थितो भूत् कस्मिंश्चिद्दिवसे राजा
वीरसेनो जितेंद्रियः वेश्या कामकला हृत्वा कारयामा
स कौतुकात् आगतो तो मया पृष्ठा किं करोष्यत्र संस्थिता
कामकलोवाच भर्तृशुश्रूषणे रता कदाचिद्विज्ञानमान
सा ८ कदाचित् काशिमाहात्म्यपरीशीलनतत्परा कदाचि
च्छ्रवणासक्ता भर्तुर्गुणगणस्पृहि कदाचित्सत्सभाम
ध्ये गोष्ठीश्रवणतत्परा एवं कालो मया नीतो नीयते व
नराधिप ९ नष्टाऽस्मि पतिसंक्रोबकुकालवियोजिते
राजोवाच कस्ते पतिः क्व वास्ते सः किं नाम कस्य संमतः
किं ददाति सर्वं वित्तं मिलितास्मि कथं चिते कामकलो
वाच केशवोपनीराजन्सर्वेशालेसमस्तटक नस्यना
मामतेनानि नैचैकमपि वस्तुतः वेदस्मृतिपुराणाज्ञ
संमतोऽस्मान्मदःप्रभुः १० वित्तेन तस्य जनानैव तेन दत्तम
पि क्वचित् गृह्णाति तस्य देरक्ता मिलितास्मि गुणोगरा
राजोवाच कथमन्यस्य मिलति कथं वा संख्यातेनरैः मि
लितो न पुनर्याति कथं तस्मिन्प्रवर्तते कामकलोवाच
गुरुभक्त्या समिलति स्मरणात्संख्यातेबुधैः मिलितोपि
न लभ्येत जीवैः रहसि कापरे राजोवाच एोस्त्रमसके
तस्य वल्लभाः कस्य वल्लभाः तस्मिन्यासि मनो मे मयत्रनरा

ब्र॰
वै॰ ख॰
८४

छेद्विषयोत्तरं कथं कामकले ब्रूहि यदि जानासि तत्
त्वतः कामकलोवाच वेदमार्गरतात्मस्य वल्लभाः वह
भः स्युव विषये विषदर्शिनी परमात्मा जनार्दनः श्रेत
हितो न हृष्येत तत्रस्तोपि रविर्यथा यत्र यत्र भवेत् प्री
तिर्जनस्य विषयात्मनः तत्र तत्र मनो याति तस्मात्मय
ताम्भियात् अत एव विज्ञाने दे परमात्मा तिवल्लभे त्वे
ह्रः सर्वात्मना कार्यो यथाऽत्वत्र पनादिषु त्वेह्राइमण
मासायस्वरं तं सरमतेवशी विषयमेह्रितोतेन नमि
लति कदाचन केशवस्ते ह्निनामात्मा मासाताड्गवति मा
यवः राजोवाच विषयासक्तचित्तानामपि श्रपततो ह
री कथं मिलति देवशः केशवः क्लेशनाशनः काम
कलोवाच विषयासक्तचित्तानो श्रवणाय दिमानसे प्र
वर्तते काशिकायां मिलमात्मा जनार्दनः राजोवाच स
र्वमसयोनिमद्वं देस्थित्वा काशिकयां मुकुः कथं न सा
ताड्गवति भगवान्मधुसूदनः कामकलोवाच गुरोश्राहे
वमहस्य श्रद्धापुत्रौ र वाप्यते श्रद्धयाहतनाशनो कथं सा
ताड्वेद्धरिः यस्य साताड्गावति गुरोशिवतेनोपरे म
र्योशाधीक्रतेतस्य सर्वेन शपतिनामत्था राजोवाच किंत
स्यांपमहाभागो येन श्रद्धातिनिर्मला जीयते वर्धते वापि
यथासाताभवेद्धरिः कामकलोवाच क्रतिस्यतिगुरा

णोकं क्रियते कर्म यच्छुभं ब्रह्मार्पणधिया सर्वं कर्तव्यं
विश्ववल्लभ राजोवाच श्रद्धापूर्णेन चकथं ज्ञातव्यं
सर्वकार्याणि यामामायनरोमेलक्षणस्य याकेशवेधानि
कामकलोवाच पूर्णश्रद्धा महाराज तदास्ते यामनीषि
भिः किं सत्यमसत्यं चेह विचारः संप्रवर्तते विचारषि
कृते राजन्न सत्यपरिवर्जने सिद्धिं भवति पूर्णा सा
सदा श्रद्धा महाफला अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पु
रातनं यच्छ्रुत्वा श्रद्धया पूर्णो भवेत्सारविचारकः वि
ध्याद्रिकोटिरे राजन्भिल्लपल्लीस्य विस्तृता तस्यां वस
ति पापात्मा भिल्लो रौद्राख्यनामकः मार्गाश्चागच्छतो वी
क्षत नातृपल्लीपतिः सच बाहत्वा धनं सर्वं गृहीत्वाथ
यद्विशाविशेत प्रत्यहं जीवहननं प्रत्यहं कक्रिक
तेन प्राणिनोप्रकरोत्येव रौद्राख्यः क्षीणसक्रियः एक
दा स्वात्मजानः शांतामिलित्वा मार्गमध्यगाः रौद्राख्येण
धृताः सर्वे एष्टाश्च शुभदर्शनाः के यूयं कुत आयाता
दीयतां सर्वमेवहि इद नो चेद्धत्वा गृहीष्यामि धनं जी
वेयशोचले बाल्यणाऊचुः गृहाण सर्वमेव धनं यत्कि
चिद्वर्ततेनेवसं शरीरे त्यज भिल्लेश येन काशीसमाप्य
ते रौद्राख्यउवाच धनमूलं मनुष्याणामायुः परमदुर्लभं
तत्तचेद्धृतं भोगहेतुर्जिवितेन किमीहितैः विप्राऊचुः

ब्र· पुण्येन किं पापशोकादिदुःखमूलेन सर्वासर्वार्थवि
वै·र· नाशकेन आहारमात्राद‍तिरिक्तसंग्रहीनस्य तस्य
८५ परलोकशून्यः भिल्ल उवाच पापं किमुच्यते विप्रा न जा
नामि तदुच्यतां पापेनाक्रियमाणेन किं नश्यति ममा
पि हि विप्र उवाच पापं दुःखस्य मूलं हि सदुःखं स्वस्वेक्र
मते पापिनो निरयं यान्ति स्वर्गं सुकृतिनस्तथा भिल
उवाच मया पापं कृतं चौरं कथं स्वमवाप्यते न हि दुः
खं विजानामि पापजीवेनापि विप्र उवाच सुखं य
त्राप्यते भिल्ल पूर्वजन्मार्जितेन च सुकृतेन महामूढ दुः
कृतेन दुःखं हि देव तत् भिल्ल उवाच दुःकृतस्य स्वरूपं किं
सुकृतस्यापि वा पुनः वदेतत् विचार्याद्य न जाने किं
महत्तरं विप्र उवाच सं·· परपीडाकरं भिल्ल परद्रव्या
दिहारकं सन्निषिद्धमात्मद्रोहं तदुःखदं दुष्कृतं मत
सुकृतं सर्वसत्त्वेषु कृपया स्नेहवर्जितं संस्कारैः सं
स्कृतस्यान्तःशुभे चित्ते प्रवर्तते भिल्ल उवाच संस्काराः
कृतः सन्तीह वा ब्राह्मण रक्षोपिकाः शुद्धस्य लक्षणं किं
नेयेन संस्कृतं उच्यते विप्र उवाच संस्कारा दश कथ्य
न्ते देहिनां शुद्धहेतवः आदौ सद्भिः संगतिर्हि ततो वि
षयमोचनं आहारशुद्धिस्तत्र च ततः प्रीतिर्जनार्द
नम् ततः सर्वविस्मय पसर्वदानेदयवच ५३

भिल्लउवाच सत्संगेपिनकस्माच्छ्रष्यते मम नो गतिः
नेत्क्वत्तुध्यानाजयात्राम्पतः सोपित्रलरसायनैकः फल
दः कर्मावरेल्लछेति काशीनाथपरपराम्मनयहंकः
मीयहेकामिनामतः तालनक्रन्हतातमयहक्रमेका
श्यंचरेत स्वयमेवश्रुवाभावैः पूजयेतशाश्वते शिवे
श्रुतएवत्वभिः काश्यांपूजनीयोभवः सदा यात्रापूजा
नामसंकीर्तनादिस्नानेतीर्थेषुहृतदिनेषु सत्संगेमे
नैवसंभाषणादिकुर्यादेवेदेवदेवादिदेश सत्संस्वये
श्रूयतेहिलोकास्ततायुगेशास्त्रगुरूपदेशात नह्य
परेश्रुद्धयुहृयतेहिकोविकलोकिमंत्राल्लिहरोहरे
रतिः स्नासानेसउभ्यायकृतनिश्चयः गतपकोतस
दने तर्व्यजाहूवीतोयेदृष्ट्वाः पार्वतीः पतिः स्मतेत्वः
कमलाकांतावल्लभ्येकाशिकाख्येल कामकालोवा
वापवैकथ्यावः पश्चातापसमन्वितः शिवस्मरणसं
पूर्णहृदयः स्वल्पआरितः कदाचिकिंचिदश्नातिकृश
चिनापिवनपि एवंनपतिः कालेमः भिल्लः सजनसि
द्धिभाक पृणवनहरिकर्णोश्रुहोपापवीपाविश्रुतः
श्रद्धयाकाशिकांप्राप्यमोक्षसिद्धिमवापह श्राद्धाय
मिश्चमोक्षस्यश्रद्धापापप्रणाशिनी श्रद्धयासविनोलो
काः श्रद्धयाशांतिराप्येत एवंत्वमपि सद्भक्तः परंसिद्धि
मवाप्स्यसि इतिश्रुत्वावीरसेनोराजाश्रद्धायुतो महान्
भजन्हरिकाशिकायांसिद्धिंप्रापनराधिपः स्नूत उ

ब्र॰
वै॰ ख॰
८९

वाच इतिकामकलाख्यानेविंशटीक्रम्यवर्णिते विचा
रपूर्वंश्रवणंकार्यंकारित्वामनसा श्रवणेनपरासिद्धिः
श्रवणेनपरंसर्वं श्रवणंनपरंज्ञानंधर्मादिश्रवणे
नच श्रवणंसर्वंपरित्यज्यश्रवणंपरिसाधयेत श्रवणे
श्रवमस्तीहश्रवणंनान्यतःक्वचित् इतिश्रीब्रह्मवै
वर्त्तेतृतीयविभागेकाशीमाहात्म्येकामकलाख्यान
मेकोनविंशतितमोध्यायः ॥ ऋषयऊचुः श्रवणस्य
विधिंसूतकिंकृतेधर्मादिसिद्धिदे यथाभवतिलोकानां
वदत्वंसर्वविद् सूतउवाच वक्ष्येश्रवणमेवविशेषकृद्व्यस
द्वैपायनोहरिः प्रवर्त्तनन्तिविधैद्राःसन्तोलोकाप्रवर्त
ते यथाभगवतोविष्णोःकृपाभवतिसन्ततमः तथावा
क्यश्रुत्वाङ्घ्राणीसरसासेप्रवर्त्तेते पतितोपिमहापापो
मूर्खोपिव्यसनान्वितः कामक्रोधादियुक्तोपिकृपणो
पिविषादवान् इत्यादिदोषयुक्तोपियन्मुखाद्धिख्यस
कथा श्रुत्वाविकाशमायातिसवक्तापरमोगुरुः येनाः
पदिष्टाःपापिष्ठाअपिकामान्तराशठाः परंस्थानमवा
प्नुयाति स्वनेपानिनमस्ते निरपेक्षःकृपायुक्तःशिववि
ष्णुपरायणः वेदविधौगुरुवक्तावैलोकोद्धरणतत्परः
श्रद्धोपापात्मनिवर्मोत्सुकयादुर्मेवितापसेताख्याहि
के श्रद्धादृष्टापर्मसकर्मकेषुनेषकर्मप्राज्ञाजनयेत्सकृत्यः

नैष्कर्म्यधर्मेष्वदितशुद्धबुद्धिः श्रद्धायुतः स्याद्भगवत्प्र
सादात् तदा हरेर्भक्तियुतानस्वधर्मानादिश्य देवस्य
शिवस्य वातान् ततो नितान्तं भजने शिवस्य हरेश्च कृ
त्वा स्वरूपं च गणेशं समादिदेशेष्टगुरुप्रमुख्यैः क्रमेण हरिं
परात्मानमथो विकल्प संसारदोषे विषयेन्द्रियादि
दोषेष्ववैराग्यपरत्वेन चैव विधेयसत्त्वाय परात्म-
निष्ठं कृत्वा गुरुस्याच्छिवविश्वरूपः निस्पृहेन गुरु
णा जनतायाः शक्तेन सकलसिद्धिविधाने नान्यथा
विविधलोलुपतेन मोचने सकललोकविरुद्धश्रध
ब्धुः महर्षयोपि राजभ्योगरक्षात्रिगुरुदतिणां त
हुहिस्तूतजीवस्यप्रदत्वानिष्कृतिः कश्च स्तूतउवाच
वक्तासरागोनीरागो द्विविदः परिकीर्तितः सरागोला
लयः कामीनडंकेग्रवसस्पृशेत् नीरागो हिविधः श्री
कोसेकः शास्त्रपरीलकः मयि देवकाशिकायां धर्मे
षु विविधेषु वा प्रीतिरस्य समस्तस्नानवेत्ति श्रविचार
यत् यावनेयाज्ञवल्क्यादिरूषिवत्सपरः परः परा-
त्तितेष्वात्मगुणं स्वे हे स्वरिश्वकरोति वा श्रमस्तु वीत
रागोयोदत्तो त्रेयादिसद्गुरुः १७ उपदेशं करोत्येवं न
परीलाकरोति च श्रापरीक्षापदिष्टं यलोकनाशा
यतद्भवेत् १८ वक्रांनाम्रायेदेववावागपिष्टात्रदेव

ब्र·
वै· ८१

ता ततो विचार्यवक्तव्यं कृतिस्तत्वार्हस्यगो अन्यथा॥
आवेद्यत्कामांल्लोकानतनितर्हमतिः नवात्मकेभ्यस्तदु
त्ततः सूतउवाच आसीद्राजामहात्मसौ मिथिलाधिप
वृतः विचारस्तस्यसुमहाज्ञानात्ज्ञानविनिर्णये किंक
रोमिकथंज्ञानाद्विजःसमुपलभ्यते जीवादष्टपकेविरि
हस्यामिज्ञानदेशुरौ कृतप्रेषाकृतगुणान्यदीतेतमहा
यिग्रः ज्ञानश्रेष्ठतमेवास्याधनेवासेहमाजने शाश्वयति
पृथ्वाकेविसामराःस्वेहभागिनः धनवास्यपिर्यवाहेर
हस्तीनोपदेशकः विचार्येतिमहाराजोजनकःस्वना
ग्रणि गवांसहस्रमग्रतेस्थापयामासचवरे हिरण्यरू
प्यवफलैकोशेपंचामरादिभिः अलंकृतंसर्वगुणैरूप
नेघटदोहनं आहूपविप्रानुश्राक्षयुजनकोजीवको॥
विदः भवत्स्वकौनरागोयोज्ञानवान्धर्मनेतवित्से
गीकरोतुगायेताः नाम्नःसंसारदेहकृत् इतिश्रुत्वाया
ज्ञवल्क्योवभाषेजनकंत्वरं धन्योस्मिकृतकृत्योस्मिश्रुधि
कर्पसिसतम ज्ञानासिजीवभावेनमात्मानःपरमा॥
स्थितिं श्रीनिनविंयतेयस्यविषयेविषमपदे ज्ञानाधि
कारमतुलेलभतेसमहामतिः इत्यादिस्वेहकृपयस्तम
पात्मातिवेवकः आत्मयातीनगुहेनस्कृतेःशास्त्रैः रते
कथा यत्स्वविंतरणीकृत्यधर्मादिषुचवर्तते तस्यथ

मोदयः सिद्धाः भवेत्सेव न संशयः श्रुतोगाः सप्तवर्णाश्च
देहिविश्रम्यपवव पञ्चरवमामनः श्रुत्वैतानेतुःख
विद्यान्तके सूत उवाच इति निर्मलतां याते याज्ञवल्क्यमुखा॰
ज्ञाना विवेकवान् सप्तवर्णात्पृष्टाद्दत्ताद्ब्राह्मणोऽभ्यःप
र्थिना याज्ञवल्क्यस्ततः प्रीतो जनकाय महात्मने व
दान्ताय योषनिषदं ज्ञानेशाहाधिकारिणी जीवात्मनो
विभागेन पुनरेकान्ततस्ततः प्राह प्रीतो गुरुः सर्ववे
दार्थसाक्षये शिवे ततः स राजा जनको ज्ञातात्मा स्वेश
रो मुखात् कृतार्थोऽस्मि प्रसादात्ते सर्वतो मोहवर्जितः
परमात्मन्यद्वितीये परे ब्रह्मणि नराधिपः रमते गुरुव
क्त्राब्धिकृतात्मनिरसायने याज्ञवल्क्योऽपि जनकमुप
दिश्य महामुनिः गतो यथेष्टं सर्वात्मा गुरुर्विश्वपरः
सदा ऋषय ऊचुः याज्ञवल्क्येन शिष्याय जनकाय परी
दयच दत्ते ज्ञाने ब्रह्मपरमस्ताख्यान्तनाशने दत्तात्रे
येण हारितायनमुपदिष्टं वह्निमुखात् कथं जातान्तरात्मा
ततश्चदृष्टस्यानुप्रवेशः सूत उवाच दत्तात्रेयो हरेरं
शश्चिद्गुणः त्रिगुणात्मा कदाचिद्योगिनां ततो गारवीकस
विडपलापते नानाविधैः सगुणार्थौ विप्रशैलादिषु
स्थितः कदाचिन्नर्मदातीरे चाटन्वैश्यजनेषु च मिलि
ने सुसाविद्यात्मावकं समुपवक्रमे पकः प्रशान्तात्मक

त्रि·
वै·न·
८८

तेः परः शिवः सत्यः सदानंदमयः सनातनः महानु
भावः सकलानुभावः परावरात्मा प्रकृतेः परः परः अ
नादिमध्यांतमनंतमद्वैतं अखिलविभात्मस्वरूपं विशुद्धं
नवात्मदर्शी हि सनातनं परं विशुद्धविज्ञानघनात्मि
काख्यं वेदसवीशकिरन्नलाभापेहपरिज्ञेभते
देहेंद्रियादिरूपेण तमसकाशमशुभात्मनि ५७ किमा
पवंकस्मिसाध्यः कोवासायपिताजनः सर्वेसापेतिवि
जायनिव्याप्य परो भवेत् को गुरुः कश्चिमे ह्यिष्य उप
देश्यं किमस्ति च यदस्मीह तदस्मीह ज्ञात्वा लोकः सु
खी भवेत् श्रावितसाधवः सर्वे सर्वे वेदार्थमादरात् द
शयमात्मेति विज्ञाय नयमादिबुक्तिष्यति सिद्धस्साय
नेस्ति ध्येयं गुरुशास्त्रादिरूपं किं नहि दीपेन सूर्यस्य दर्शनं
वोपदिश्यते तस्मात्सर्वं परित्यज्य स्वात्मानमनुचिंत
येत् श्रुविंतितोपि भगवान सपदव परित्यमते ५८ सूत
उवाच इत्यादिवचनैर्नौकायमादिपरिबुभिताः ५९
को गुरुः कश्च वा देवः किं वा शास्त्रं कभावना यदस्मीह
तदस्मीह ध्येयध्यानेन वासिसत् ६० विवेदनेतथ्या
मेकत्वं यन परो भवान् ध्यानपूजाश्रमगेहादिसक्तः क
ष्टमवाप्यासि ज्ञाने विशुद्धे विगुणे विषयादिविवर्जि
ते इति श्रुत्वा वदनमुपहास्य तं वचः ६१ आहार मे

गुणायात्मदेहधर्माः पृथग्विधाः तत्रदृष्टिनकार्याहि
यत्करोतिकरोत्वतत् ४५ आत्मैवधर्त्तनेनात्मदिकारण
रिकृतिविमलाकाशेविदानंदेपरेव्यये एवंविविधः
मानात्मेदेहगेहादिनश्वराः वैराग्यवानीमधिनोस्मृ
एवंतिकथयेतिन इत्यपृष्टः भगवान्वेदेमर्यादास्था
पनायशरीरधृक् कथमेवंविधंब्रह्मरहस्यमुपदिष्ट
वान् ४६ सर्वसाधारणंकृत्वानाधिकारिजनायदि त
द्वदस्वमहाभागमहाकौतहलेहिनः सूतउवाच ई
श्वरःसत्यमेवेदवदत्येवनचान्यथा लोकाजितेन्द्रियः
कृत्वानशेयकृत्नचान्यथा ४७ अवतारैर्भगवतोक्तानमेव
निरूपिते ऋषिभार्येःस्वाधिकाराभावान्नाशगणान्नराः
दत्तात्रेयेणमुनिनासत्यमेवमहात्मना उपदिष्टंसम
युगेगृहीतंस्वाधिकारतः जनैर्मन्देववैनायामंतःक
रणस्थहितः गृहीतेन्नापरेणहिज्ञानेविषयमिश्रिते
सर्वाशतेनसर्वदेवेभेदृष्ट्यानिराकृते विषयात्मनाम
शेतानामवेदयथमीगुणा ४८ कलौनाशायभवतिज्ञा
नमार्गोःस्तुमात्मना दत्तात्रेयेणमुनिनास्वाधिकारेण
वर्णिते ४९ अधिकारविहीनानांतदेवासर्वदमहत्तके
नाभिप्राययुक्तेनमुनिनावेदरूपिणा निरूपितमभि
प्रायस्तस्यनज्ञायतेजनैः अत्रैवविज्ञार्थवक्तव्यमधिका

ब्र·
लि·वै·
र·
८९

गात्तृह्रपतः ७· साधारण्येन कथनात्तस्योपेः संयुतो
भवेत् अधिकारिणि विशुद्धाय ज्ञानदः सर्वदः स्मृतः
अधिकारविहीनाय वदन्नरकमृच्छति अथ षड्भिः उप
देशक्रममेवाह ज्ञानस्य परमात्मनः श्रोतहृद्दियथाति
हृदि तेषां पापविवर्जिते सूत उवाच आदौ धर्मकथाः श्राव्या
स्त्रिवर्गफलदायकाः तत्रानित्यत्वकथनाद्धि रागो जा
यते नृणां निवृत्तिधर्मनिरतानां लोकानां ज्ञानाधिकारिणः
देहायनामकं तमं ज्ञात्वात्मानमुपादिशेत् यस्य भक्ति
र्भवति गुरौ परमस्पृहस्य ७५ तस्याश्रुते फलायात्रनाम
स्वविक्रान्तात्मनः सर्वाणि शास्त्राणि समस्तधर्मान्सर्वा
कल्पः सर्वगुणान्यथेष्ठं सुधार्मिकेष्ववदेत्समस्ते
ल्लानेविरक्ताय हरिप्रियाय ७८ वर्णात्मकेषु मंत्रेषु गु
रुशिष्यव्यवस्थया प्रवृत्तिकस्तामहतीसावधाने म
हात्मभिः अतो विचार्य कालेन महता धार्मिकेषु च व
क्तव्यं ज्ञानमतत्त्वेन गतात्मप्रबोधनो आप्तः स्वल्पम
तिज्ञात्वाकलात्तु पदिशंतिये अधिकारविहीनायवेव
कायनलोलयाः ७९ एते निगर्भवामेषु नेयात्मपरवे
चकाः न हि ब्याहृत न विमानां ज्ञानेन समुपदिश्यते विदे
विरागः संतोषः कामादिमलवर्जनं दृश्यंतेयत्र चेज्जा
निमुमुक्षावहे रोरति ८० तस्मिनभिन्ने समभ्यावेत्तियेत्

ज्ञानाम्टतेमहत् विश्वभक्तिःसुमहतीतिपापाकाशि
काख्यितिः उपदेशणःमोक्षहेतुःसर्ववर्णाश्रमेषुवस
र्वोपिकारिणोलोकापापव्यसनवर्जिताः सुयुक्तःवा
सविदस्त्रकाशीवासीशिवाज्ञया नकाशीसदृशंकिं
चिन्मायनेविद्यतेनचाः शास्त्रमार्गेणवसतांमिहासु
त्रनदुर्लभः मोक्षःसाधनसंचैवहिप्राप्यतेननयःक्वचि
त् ५९ अहोविविश्रामहतीमहाश्चर्यमयीस्थलीयत्रस
र्वैश्रियमाणेर्मोक्षपदवत्तलभ्यते विश्वेश्वरोध्यात्मरतः
परात्माविश्रामसौख्यंलभतेयदत्र विश्रामहीनाःखलु
मानवायेतेकिंजनन्याजठरेनसंति अहोभवानीसदा।
नीनिषीदतोप्रदत्तिणीकृत्ययथासुखंवसत्वं किंनत्व
ंवियोगेजागदिसाध्यमेवाश्वरः प्राणान्सृमायदाप्यते।
दीनेवदासंमहदस्यकेवाप्राणमहापातकसंयुते ।
श्वासायितांममतांसमविधत्तेदयापराभोगमोक्षैकहे
तुः नयेभवानीभवभावभंजनीभजंतिभावेनभवार्ण
वेभवाः भवंतितेसौख्यममाधिभाजः कथंचचिंतार
हिताःसमंततः ६ चिंतितार्थपरमार्थदायिकांनापि
कोपरमशंकरस्यच ब्रह्मविष्णुऋषिदेवसेवितांपरां
भजनभाविनां अहोचरित्रंजगदंबिकायाविचित्र
मार्यैरपिदुर्विभाव्यं काश्यांदेशोखलुसंस्थितापिसर्व।

ब्र·
वै· त·
९.

90

क्षमाया प्रकरोम्यनेनं १२ महेनकाशीमहेशमावाय-
पितानविश्वेशमयः कविष्ठेनेन् माताभवानीमहेशीन
गभेदारूढेवमवत्यजनो जनार्दनः १३ तेतेविमुक्ते
जगतामथोविकाशपश्यंतिनित्यसहकृतैः प्रबोदिताः
तोस्मात्प्रपश्यपश्यसाजगत्मयीसवचलक्षायेनतीसव
लक्षा भोगार्थिनेदीनजनो समाश्रिताः मोक्षार्थिनोवंथ
नकोटियुक्ते भोगेवभोतेवदतीतिमूकनाशिवाशिवा
नंदमयीजगज्जनिः १४ महांतिपापानिसमुद्भूतानिक
र्माणितेषामनिदानरूपाणि भवंतिगात्रःश्रुतोनैयांसि
निवेदितेदुःखमदुःखिनः किं १६ परःपरस्मापरया
मुदायामा श्लिष्यमाणावमहेनन्नाथः प्रदर्शयामास
निरीहिपस्यस्यात्मनेजोवविभावभावनो स्तुतिप्र-
कुर्वतिमहानुभावानिसंसदानंदमयाजननमाः तेत्र
स्वविद्याभजतांजनानाम भक्तिभाजो किसकालरा-
वि १७ देहादिसंसक्तधियोविमोहिनीमायायमानंद
मये स्मनहियो शिवेशिवानंदमये ज्योतीश्रुविश्रीपा
वेतिज्ञानयेन विकेशिवे १८ मातर्विशालातिभवा
निसंहारिलामवत्सुरेशशरणप्रपद्ये गावशिवानंदम
येशिवालयेयेभक्तियुक्ताःसततंभवानी १९
स्मरंतिशृण्वंतिसमनवंतितिनिमयशोयजंतिते

संहृतिपारणामिनः शिवः शिवाज्ञोप्रतिपालयेकामरूः
काश्यपाश्चितिंश्रामुवतेसखोत्सा सगासगाःकामहाता
मनुष्याविद्याधराः किंनरयक्षसिद्धाःनागामृगाःस्थाव
रजंगमांश्चसर्वैवसंमन्त्रनवप्रसादात् श्राहारमारोप
मविश्ववामेसंप्राप्नुवेतेगणिनामयाये तस्मात्वंदेव्य
नर्थनेनवास्याह्वासः सतोरूत्वरणार्थवेनेन ध श्रीमह
वानीसदनेसमाप्यप्रदत्तिणीकन्यतथाष्टवारे स्तुतिप
कुर्वतिनरोतमाथेइन्द्रकृष्णयादिभिकृतमास्त तेतस्तु
तेप्राप्यसुदास्तक्रदवलेदलस्याःसर्वितोभवंती जय
जयजगज्जननिजगज्जवालनिरवारिणीजाताजातवि
द्यमानेजन्तुजातजीवानलने जयजययज्ञादिसकल
धर्मफलप्रदे जयजयमहादेविमहादेविमहादेववि
येमहाफलप्रदे महालक्षनिवाशिनिमहापातकौघ
जलदहनकपावलोके जयजयभवानिभवप्रियेभ
वाभावितभक्तभवे जयवयपार्वतिनिश्रपर्णोपर्णप्रष्प
फलप्रदानदारितदारितदारिद्र्यपंजरे जयजयउज
मोत्तमसेवितचरणकमलनावकिंजल्कप्रये जयज
यान्नपूर्णेश्रान्नप्रदाननिरतेश्रनार्थिसंघरूपरे श्रंयव
यिरंपगुपतितमहापापिशरणागतत्राणदाननिर
ते मोक्षार्थिनांमोक्षदानामधेमार्थधर्मार्थिनांधर्मदवित

ब्र॰ वै॰ ख॰ ५१

91

नाया अर्थार्थिनामर्थं दद्यात्पद्मा कामार्थिनां कामदप
मवद्वश्री ९ उद्यद्भास्करसंनिभां त्रिनयनां माणिक्यव
ल्लीं शिवां याशवांव्या शिवाऊंशामिलताययनिशावानंद
मानोपरो ध्यात्वा कल्पलतां समस्तफलदां निसो नितां
त श्रियो विश्वेश्वरस्य विनायकस्य जननी गौरी तमेत्य क्षोत्र
तो ११ ये ये विमुक्ते क्षेत्रे निमानवे शिवां शिके कर्णस्याथित
भक्तकार्या आर्यमिजत्रैपरप्रादेरणदारिद्र्यं वै यान्ति भयं
न तेषां १२ सर्वतीर्थमयी गौरी सर्वदेवमयी शिवा सर्व
धर्ममयी नित्या पूज्या काश्यां विशेषतः १३ तीर्थानि सर्वा
ण्येव गाहितानि यैः कोटिशः पुण्यपरैः कृतार्थैः न ते
पि केकाशिकायां लभेन्ते फलं विणायाः श्रुतिं षिवोक्तः १४
न तापि कोटिगुणितं मेते गौरस्पदर्शनं श्रुतं गैहहरुग्र
णे भवानी ते च दर्शनं प्रदर्शनं कर्ता घस्तमाहात्म्यापात
कनाशिनी अथवा रसकृन्नि भिनेतेषां भ्रमणं भवेत् १५
पत्रं पुष्पं फलं तोयं यत्किंचित् समर्पितं तद्वलयफ
ले विप्राभावेतो भवान्तया १६ काश्यां भवानी विभवे
भंजेतो भवति भावे भवपाशमुक्ताः पुत्राः समस्तैः पु
रुषार्थसंघै भवेन्निनश्री नितिभाजः कदाचित् १७ भवानी
पूजिता श्री तिनाश पवना स्मृता काश्यां तेषां महाशो
निनिर्जिवितेजी विते ने र भक्तीम सदा वेदमयः शिरः पः वः

पुत्रः सदाविघ्नहरो गणाधिपः आज्ञाकरो दंडपाणिरस्ति
यस्याः सा किं न यच्छत्यनुकूलदात्री १९ काशपापापरमो
यो हि स्फुरता काशिकथा स्मरेत यच्चात्मयेन सेतसो भवा
नीभावयेद्दृशी न करोति पुनः पापं पापान्मुक्तो भवेदृ
णात् यातनानां स स्पृश्यं पतिकालभैरवचिंतिताः २२
श्रीमद्भवानीभवभावभंजनीमेवं तिये भावयुता भवा
द्भि तं रम्य वक्षेतरुणार्कसंनिभा भवेत्तिमाभिर्गतक
ल्मषाश्च २३ मातर्भवभयैकभेषजे जनवः कत्तरुजः
स्वयैवत इंद्रिये विषयदोषदूषितैः संगतानल्हिनमे
तिमारे २४ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेत्तरीयविभागे काशीम
हात्म्ये भवभवानीरतनीनाम विंशतितमोध्यायः २०
सूत उवाच व्यासेन तु पुराप्रोक्तं जीवानामपि सत्तमाः
वक्ष्ये न भेषु विन्ध्याध्वनपि मे रमतेमनः १ मुनिभिस्तु
रा पृष्टो व्यासो भागीरथीतटे प्राक्काशीकथां दिव्यां सु
नीनामनुशृण्वतां २ व्यास उवाच शृण्वंत्वं शृण्वंतु ऋषयः
सर्वे मुक्तिबीजमनुत्तमं श्रद्धावंते विरक्ताय गुरुभक्ता
यमायये ३ इयमेतत्कथारत्नं श्रीमच्छ्रवणमंगलं
काशीरहस्यमतुलं वानायमिमसमवंकशोदृष्टं येन पु
सा मया व्याहृतं वा न्यस्त्यते तरुसमवज श्रोताभ्यां ये: संम
ता काशीवार्ता तेषां श्रोत्रेश्रीत मनमपरवेत्मि ये काशीपु

ब्र·
वै स·
६२

णेनेत्तुभिरनास्तिकोनजिह्वाघ्रनः निःसारं जन्मजीवन
मतिप्रायेषु न वर्णयेत येषांयादयुगेश्रमपतिसदा श्री
काशितीर्थगृहे तेषांचक्रमणेस्वावायनभवेत् कैला
शलोकेषुपिमनसाध्येः काशिकायाः स्मृतमोदार्यमार्ज
कैः तेषांमनोनस्मरतिशरारिनगरीविना ७ काशी
काशीतिकाशीतिरसनारससंयुता यस्यकस्यापिम्
याचेत्सरसज्ञोनचेतरः ८ श्रृणुवंतुरसिकाः सर्वेरस
स्यपरमोस्थितिं यामाश्रित्यरसः सम्यक्ज्ञापनेररको
विदैः पुरादेवासुरैः सर्वैर्मथितः क्षीरसागरः तत्ररु
लानिबहुयातानीश्वरलीलया ९ धन्वंतरिकरात्कुंभ
गृहीतासुरदानवाः अमृतस्यार्थेजहृषुः सुराः पा
तेसमुद्यताः स्त्रीरूपमादायजनार्दनेनकराद्गृहीतः
कलशोमृतस्य तेषांसुराणांवपायेयदाम्नतेत्रः सर्वोस
रांदानवैर्देवसुवार्यात् अथतेत्तुपिवत्स्वादोसुधांसुरव
रेषुच मेहिकेयोवेविनातुस्वानज्ञातादेवेष्वथाग
मत् प्रविश्यदीनवदनोमोयायायसुधांहरेप्रपन्न
श्वंत्रैमोयाभिरन्याभिरपिस्वधीभिः नवेवितेत्वाम
लमत्रकश्चितत्स्माद्धरणंप्रशरणंप्रपद्ये इसुधांसु
ववोराहोक्षत्वामृतमयापयत् ॥ ॥

अवेद्विनिज्ज्ञानवपुः परमात्माजनार्दनः देवयेत्कोऽथ
विष्णुर्येनेविश्वमेपरिवर्त्तते येदेत्यदानवगातालेप-
श्येत्तिह्निमोहिनी अथपीतेमृतेराहुश्छ्यकयोसमू-
चितः तैर्देवनीलकण्ठाधारेणशिरश्छिन्नेदमत्यतिःश्रि
याकृतोपिदैत्यः सजीवितीनजहौपुनः अहेहुकरिणा
मुक्तः सयान्येस्यमृतेस्मरन् ९ कदाचिद्दानवदैत्यामी
लिताः पापकर्मणिराहुमाहृयतेवोचुःपीयतामासवे
मद्य राहुरुवाच नोर्हेपिवाम्यासवेह्निमादकंज्ञान
नाशकंपीत्वापीसूक्ष्ममृतेकःपिवेदासवंपुनः देत्या
ऊचुः विनामोसेविविनामद्येनतत्क्षणलवगच्छति स्वले
नामृतयानेनवहुमद्येस्यजस्वहो राहुरुवाच नवि-
स्मरेयमृतेतत्क्षणाद्ध्रमपिभोसुराः यातामृतस्यजाना
तिस्वयेनाम्यकर्ण्यवन यस्मिन्नपिविविनिक्षिप्तममृते
विस्मृतं हृते तस्मिन्नपावनेमद्यंकथंदयावरावतः
व्यासउवाच इत्युक्तालेसराजस्तुरूपहस्मातमुद्गताः
अहोनिम्नृर्वोराहुःस्वल्पेपीत्वावहकृति अन्तरावरसो
येनयत्रप्रामःशुभाशुभेनैवरमतेनिमम विचार्यथ
तयःपुनः सतोसयिकेमेनद्विविवारपावतान्तस्णय
हेदशसोकरसमेविनाकाशिवाशिनां रसायनेका
शिकानामयीतेस्कतेतथाकाशिनिरूपणेव उक्तंस्व

वै·
वै त·
९२
93

तेषां हृत्वैवादत्ते चैत काशीरूपे विस्मरेद्वेतनानां देह
ह्यादिभिर्यैस्तु से विता काशिकानभिः तै रेवाम्हवि
मुक्तस्यादत्तवे किमतः परं राजर्द्दैत्यः सुरापश्च देवब्रा
ह्मणानि दकः सैदेवादमृते प्राणान समर्पयन्मोसौरसे
किं बंधैः काशिदृष्टा स्पृष्टा चो का वसे विना तेपि चैका
शिकां शुद्धो ब्रह्मणामृतरसमश्नुते नसेवते सदा रामानी
म्रा तेन राधमाः आदिमध्यावसानेषु समस्ता समरसा
त्विं च काशिका सर्वैरसिकैः सेव्या प्राप्योत्र ह निशं का
श्यां गंगा सेवनीया प्रयत्नैः सेवो लोके सिद्धमेये द्रामा
दृष्टा स्पृष्टा स्नानपानादिभिश्च मोक्षद्वारं सप्रपद्ये ह्नषा
पाशविश्रमाये स्वयमेव गंगा पुनपुनाविश्व यदात
तोपि ब्रह्मादिलोकादपि मूर्द्धिशोभानि पानना द्रुतिस
पाद्रोगा मा उ...नागंभमीस्य स्यकाशंपा अविद्या...
विमुक्तमेतः वाराणसीमध्यगते पृशेघ्रा स्मपृयेषुस
रस्वदेवी महस्रवाल्यैछु षिसलेषु वापीषु तत्स्यानदी
षु पुण्याश्रा राघ्यं लिंगान्यपि तत्र तत्र महर्षिभिश्च स्नाता
पराह्णे हरितां डुंगा दिदत्तः सेतत्ते सिद्धिरूपां मेरका
शी स्थियां स्वभूमैरवविदमुयथां देवदर्शांतिहरं ह
रिं च सर्वस्वयात्वामणभश्च दैरा जामहात्मनः भम
वेगं विहाययात्रमहिम्नामहत्तां स्थितवान् गंगास्नानीत

षवनेवकारश्रद्धयान्वितः पूजनेस्मरणेमेवागगायाः
श्रवणेमति ब्रणपकीर्तिमेहीयानिःकरोतिविधिपूर्व
कं एवंराजाभजेनिसंदृदर्शस्वरनिम्नगां प्रसन्नवद
नांगंगांवरदाभयसत्करां उवाचराजनवरयस्वकामा
नःसप्रार्थिजानदेवगणैरलभ्यानकाश्यपप्रपश्यस्व
महानुभावान्देवानस्त्रषीनवरत्नामाचविधां राज्ञोवा
च पश्यामिमानवेरदोत्रवाह्निनायं विनोभवयारनेंद्री
स्वदर्शनस्पर्शनचिंतनाद्योकृतःकृतार्थोहृहारीश्वरि
त्वया पश्यामिदेवान्शिवाविष्णुप्रधानगांगर्हेतवार्थ
दे कस्तोज्ञनामतेकानामायारःप्रकृतिःपारा त्वमेव
सर्वजगतोविष्कृतिःसाप्रसंमता त्वयाततमिदेदेविज
गदात्मस्वरूपया ब्रह्मविद्यारहेमातर्नदृष्टेनकृतेम
यातऊहंज्ञातमिथ्यामिपत्रवोप्रत्यहंतेहे पश्यामिम
वेजगतांमातरेमानवर्जितां गंगोवाच ब्रह्मउयापि
कावाकृमवशंपराजसत्तम तथापिकाश्यपामहेहं रमेभ
तक्षिसंगता काश्यपासर्वात्मना विश्वःशिवेसूर्योत्रनल
था श्रेमपिदेवप्रवराऋषयोयोगिनस्तथा वसंतिका
श्यपास्वततयेरकल्मषावोत्थिनः जितेंद्रियाणांशांतानां
विषयाग्रस्तचेतसां जायतेपरमानंदोद्यत्यषधियोमम
दा गच्छराजनकाश्मीरीमांउपास्तिनिरंतरं प्रजायरा

ब्र· वै·ख· ५४ ज्येविनिवेश्यसहनेश्वरः स्वनिर्विण्णमनाः सभार्यो गतवान्
विमुक्तेश्वरध्वजकः स देवनिष्ठः स्वकाश्यां विजितेन्द्रियादिः
पश्यन्निमिवैमनुना सर्वान्देवान्शिवालये स्नात्वा या
मेनमस्तेत्रसामर्थ्येन गतश्रमाः इत्युक्तोन्तर्हिता गंगारू
पिणी भक्तवत्सला राजापि गंगावचनं श्रुत्वा स्वयमम
न्वितः गतक्रममनुस्मरन्काशीं गतेमस्तु यतः पुत्राय
राज्ये विनिवेश्य भार्यया गंगां संस्मरन् काशीस्थिया स्वस्वैः
परस्यापलिंगेपरमस्वनमा पुनस्तदेवेपि समस्तभा
वैराग्याविश्वेश्वरमार्ययैव ४८ मनोरथं समूर्ययुगेः स
न्तिप्रतिष्ठन्तेतत्स्वयमात्मनोपि इत्येवप्रणावपूशा
स्यनापि प्रवाहतमेनयर्योमहेव ४९ स्नानेशिवाभ्या
विधिनात्रैवकामहाक्रदस्मिन्मणिकर्णिमस्तके वि
श्वेशोनावतुपूजयंतीष्टैरेवभक्त्याविल्वदेवताभ्यः य
ज्ञार्थिनां यज्ञफलं यदत्रतीर्थार्थिनां तीर्थफलं पवित्रं
योगार्थिनां योगफलं महत्तदानार्थिनां दानकृतं फलं
स्यात् गंगायां काशिसेवया हि विशेषण प्रलभ्यते प्राय
श्चित्तफलं सर्वं समस्तवर्गफलं च यत् ५० ब्रह्मविष्णुशि
वदेवरूपिणी सर्वयज्ञफलदा शिवप्रदा सर्वदान
जपभोगयोगदा गंगाया न हि समं जगत्त्रये ५१ गंगा
यनाराध्यजगत्प्रसूतिप्रसूतिमुक्तकथमानरेसा

त् खलद्विषां व्याकुलमानसानामयोगिनां व्याहत
गात्रवाचां ४९ दरिद्रदीनां यक्तकर्मिणां च गंगैव नि
स्तारणेषु मुख्या गंगास्नतीर्थैः परिसेवितेषु मासा
विमुक्तेऽपरिसेवितेषु सदुल्लभा श्रद्धया मानुषाणां
गंगा परा ये रहिता नितान्ते काश्यां गंगा घाघ्येन पुण्य
भारैः विश्वेशस्यानुग्रहः साधु वेत्स्यात् तेषां क्व जायते
ज्ञानेहत गंगैव मातमा विश्वमूर्तिर्जलात्म ५० अत्रैवोदा
हरन्तीमम् इतिहासं पुरातनं गंगामहात्म्यसंयुक्तं स्मृ-
एवं तत्परमश्चर्यः पाण्डुदेशाधिपो राजा पुण्यकीर्तिरि-
ति स्मृतिः विविधानि पुराणानि चेतिहासं सलक्षणं शृणो
ति क्रियाकाण्डानि मद्भक्तः शृणोति मनिरंतरं सर्वशास्त्रे
षु गंगैव महद्भिः प्रतिपद्यते ५१ गंगैव पुरुषार्थो हि वि
धाकानि मनिरंतरं सर्वशास्त्रेषु गंगैव महद्भिः प्रति
पाद्यते ५२ गंगैव पुरुषार्थो हि सर्वसारविचारिणां
मनुष्यदेहं संप्राप्य यदि गंगा न सेविता गर्भवासादि
शमनेन तेषां विद्यते क्वचित् गंगैव धर्मः स्वलमोक्षे
दोऽपि गंगा समृद्धिचार्थद्रूपापि गंगा चतुर्विधस्यापि स
स्वस्य दात्री गंगा भजेद्धि स्वाशिवपिपासुः इति स्मृ एव
मठन राजा गंगाजलनिषेवकः स्नानभोजनपाना
दीन सर्वं गंगाजलेन हि करोति श्रद्धया युक्तो गंगायां

ब्र॰
वै॰ ख॰
९५

स्मरणान्नमरः एवं स राजा गंगां गात्मा सर्वावस्थासु तत्प
रः ५२ चकार सा ता त्रिस्रोता वरं वरय भाषिणी राजो
वाच यदि देयो वरो मह्यं देहि इष्टं वदस्व तत् येन तोऽत्र
स्य हे मातः यशस्यादतरूपिणी गंगोवाच प्रसन्ने हे देवता
नोच दर्शनेन भवमले वदा विहरकाले च दर्शयेती
हे देवताः प्रत्यहं राजशार्दूल दर्शनेनैव यदीच्छसि ५५
तदा मङ्गेहमागच्छ भविष्यति न संशयः राजोवाच त्र
सोऽहं त्वद्रूपिणाः काले गेहे तवाग्रे ५७ त्रलोऽज
नामनेकानामाधारः प्रकृतिः परा त्वमेव सर्वजगतो
रूपया ब्रह्मविद्या हे मातर्नेच्छन्न फलं मघा यत
न्नहे तान मिच्छामि यत्रतो ब्रह्म हे त्वहे पश्यामि सर्वज
गतो मानं मानवर्जितो ५९ गंगोवाच ब्रह्मोऽव्या
पिकाबाहुर्वशं राजसत्तम तथापि काश्यां मत्स्ये हेर
मे भर्तास संगता ६० काश्यां सर्वात्मना विश्वः शिवस्स्व
यो जनस्तथा ब्रह्मापि देवप्रवराऽस्मयो योगिनस्तथा व
सन्ति काश्यां सततं परब्रह्म सुखार्थिनः जितेन्द्रियाणां
शान्तानां विषयात्तस्त्वेतसां ६२ जायते परमानंदोऽस्म
त्त्वियां सदा गच्छ राजन् काशिपुरीं मा रत्यक्षिनिरत
रे पुत्रापराज्यं विनिवेश्य सहते प्रसह्य निर्विण्णमनाः

सभार्यः गत्वा विमुक्तेश्वरपूजकः सर्वं निःस्पृहस्वका
र्यो विजितेन्द्रियादिः पश्यन्ति सर्वे मनुजाः सर्वा देवा
शिवालये श्रस्यायासेन सहैव सामर्थ्येन गतः स्मृ
तः इत्युक्तो न हि नागं गातृपिणी भक्तवत्सला राजा
पि गंगावचनेनाकृत्वा स्थैर्यसमन्वितः राजवक्त्रमनुस्मृ
त्य काशीं गन्तुं समुद्यतः पुत्राय राज्यं विनिवेश्य भार्यया
गंगा स्मरन् काशीवासाभिलाषी चचाल गेहात्तस्मात्स
स्त्वहित्वा रितानुग्राणां दिदृक्षुः सन्नते सिद्धिरूपा ९७ सु
ल्पः कीर्तिमस्मैसमस्त काशीं श्रियास्य भक्तेभ्यः परमर्षिभि
स्स स्तानापरान्केश्च विश्वपयो देव ददर्शीति हरं हरिं
च सर्वं स्वेनात्मना प्यस्य दृष्टो राजा महात्मना भक्त्यैव
गं विहाया चमक्षित्या सहतस्थिवान् ९९ गंगास्नाने
विश्वनेव कारश्रद्धयान्वितः पूजने स्मरणे सेवां गंगा
याः स्वर्गमति १०० पुण्यकीर्तिमहीयान्तिः करोति वि
पिस्त्वर्वके एवं राजा भजति सदर्श स्वर्निर्गमां १०१ प्र
सन्नवदना गंगा वरदाभयसत्करा उवाच राजन्नवर
यस्वकामात्सं प्रार्थितात्देवगणैरलभ्यान् काश्यपाय
पश्यास्त्वमहानुभावात्देवान्ऋषीन्वरदाभाव विग्यो
गनेवाच पश्यामि मातर्वरदीनवाह्निनावेवविद्ज्ञोभ
वपारनैवी सदर्शनस्पर्शनवितनायोः कृतः कृता

उ·
वै· रे·
९९

र्थोस्महमीश्वरित्वयापशणामिदेवानशिवविस्त्वयान्त
गणेशाद्यर्यप्रभनीस्वरस्ते नवप्रसादास्त्वकृपाथ्येद्याः
पिनित्वयाकृतार्थोस्म्यनयेय ह्यारिणीनतस्त्वसादा
ननवोधमोयेश्रीकाशिकायाः परमः प्रभावः यद
उदेवामुनयःसमेपतालिर्हतिहशपःस्त्वयतेद्वियाणां
गजोवाव श्रेष्ठमहात्म्यमतुलंकाशपास्त्रवेस्वरश्रियं
वेवापियोदिवारात्रेस्मरस्यायाजगजनि ॥ केयंका
शीकिंप्रभावाकेनाख्याताकियत्स्थितिःकेनप्राप्याकिं
प्रयच्छतमहोमातःप्रकककष्पतो गंगोवाव विकलाशि
कातानप्रभावोस्यावियोवनेविश्वनाख्यानिमायानाथ
वकोशात्मकःस्थितिः जितेद्रियोयमेपरोप्राप्यप्यच्छति
शाश्वते गजोवाव प्रभावश्रवणेच्छामेप्रततताटस्त्ववा
स्परे नास्येवक्तुमातःकाशपाःशेसहकृपावती गंगोवा
व नमयावर्णितुशक्याकाशीवर्षशतैरपि तथापितद
सेवेद्धेवर्णयामिश्रृणुष्वतत पवित्रमायुसमस्ताग
स्यघद्वलसेस्याधिवेपत्वः देवद्विजबसदेवतानांतः
काशत्रूपेसत्लभेनमस्यक थामहायग्रीशिशेशविरोद्रल
सोमहायोमप्रमोरनोत्रयमः सफ्रोशांतिहृतेयदत्रसतो
विश्वत्कैपरमेणपिव यज्ञार्थिनोयत्नफलेयदत्रतीर्थानांती
र्थफलेपवित्रे योगार्थिनोयोगफलेस्टयेशास्त्रार्थिनोदानफ

लेविशिष्टे

भवेद्वश्येन हि संशयः श्रमः काश्यां कृतो वेदपरा
भवः स्यात् विधेयपराभूपत्रगाङ्के हि सपापत्वंशे
नरकानशेषान् काशिकास्त्रकुलतीर्थसेविता का
शिका सकलदेवपूजिता काशिका सकलशास्त्रद्रू
पिता काशिका परपदप्रकाशिका ८५ स्थितिः का
श्यां पुंसां परमसंतानसुविनोसन्नासंगान्विसह
विहरकथास्वादनजुषां नवेदे कोनैधे विविधजन
वादादिरहिते विविक्तेनैःश्रान्ते शिवमाविलसौवि
कनिलये ८६ शान्ताः सज्जनहृद्भयः स्वमनसः सारंग
संगान्विताः सेवन्ते सततं शिवो शिवपराविश्वपियाः
सायवः सामान्यव्यवहारमनसः संप्रार्थिताः सोत्व
दः सारासारविवेकभक्तमनसो ह्यद्ययद्यस्मिनन्
८७ श्राद्धनपरायेव काशजेषु रमास्ते तपवशंष्टप
दृष्ट्वास्त्वावेमो ललनाः नहि व्याहृतविमानोत्तह
यानो कामकामिनो प्रकाशते परं ब्रह्म शान्तमा ध्ये
उरात्मनः राजार्यीषेण राष्ट्रदाहकर्मा सिंहासनस्थि
नः कथ्ये राज्यसर्वं न स्थव क्षीनपतितस्य च ८९ योगे
पुरैः सत्तीर्थसद्तदानैर्लोकस्यन्नामासायेनैर्व्याकुलःस्था
ने कोंशांशामासे स्थितानां नराणां अत्यासेशां तिजीव
नेन तैरवां ९०. न भोगभूमिः खलु काशिके यं नपसिव

ब्र·
वै· र·
९७

योर्थभवेद्यपिनात्र मोहोयपिनात्र मोहेयपिनाना वि
षयसाध्यसिद्धेर्नसाध्यतेयत्रमथ्याद्वराय: भोगबुद्ध्या
स्वरायानोपरदाराभिमार्षणं नितेपरग्रहणं स्वर्णं
वीर्यहोहमपद्द्रति सर्वाप्रह्वतिभूतानोस्वबुद्ध्या
नवामथा काशीस्यागोपहितथ्याविज्ञेय: कामका
रितः ५५ सर्वमेवनजानेति विषयासक्तबुद्धय:
सर्वंकाशिनामेवादृशाना: सद्वतपामला: जलेवि
लोडितेचलकालंषविंवद्यातके मध्यविंवश्चविविंव
प्रतीति: शुरुषस्यहि तथाकाशंपाद्याप्रेतानां नैवात्मा
प्रतिविंबति अत: कदाचिदेकेविस्थासुवेतिगतव्यथा:
पशोप्रियतर: कृष्णापरमात्माप्रियात्प्रिय: नैसपुत्रा:
पुत्रपुत्रा:प्रियादारा:प्रियाजना: तपवविद्वग्नेनृप
काश्यपा: पश्यंतिमाधव: यनयाम्परदृहते त्रेभि गाणि
पशुपवस्तथा यस्यपक्षोप्रियाणि स्वस्त्रमात्मानंहरिं
भज यदनुग्रहलेशेनकाशिकानसह्ढेभा: ५० प्रि
याणिकोशाककराणिसंतिप्रियाणि किंव्याकुलयंति
चित्ते प्रियाणिकिंवत्सवहूनिवसंति प्रिय:परात्माह
रिरेकएव गजोवाव कथंपरात्माकाशिकायांप्रिय:
स्यादनयस्यासर्वविरमेकथं शुभे कथंतवोक्ते हृदि
वर्तते निशंकंप्रियार्थपतत्तेजन: शुचि: गंगोवा

व येन त्यजेति सततं गुरुं ह्यास्यविग्रहं तेषां हृदिःस्थि
यते भवत्येशास्त्रविग्रहं देवं गुरुं न ये भजेस्तत सेव
नैर्दीनमानैश्च न तेषां श्रवणं भवेत् तेषां सर्वस्वपाप्मा
यश्च नैश्रवणं विज्ञनः येषां न वित्तेन शरीरमेवापरो
पकारोपि न वास्ति सम्यक् न ते स्युः पापेषु वसन्त्यवश्यं
कथास्मृते काशिकायाः प्रियायाः ६ ये पश्यन्ति महादे
वे गुरुं मानुषरूपिणं यमेत्सानादिवत्कारेन तेषां हृदि
दर्शने ७ हि ते न ज्ञानान्ति जनो महात्मा हि गुणां सदा श्र
वणं कारयेयुः वेदेषु वेदेषु पित्रोः क्रमाद्गुरुः समे
त्योः सविसुक्तवक्ता ८ कुले शीलमथाचारमविचपि गु
रुः गुरुं भजेत श्रवणादर्थात् संसारसागरे ९ गुरुषु
निश्चयो वक्तव्यस्तानव्याह्म महात्मसु येषामनुग्रहात्सं
समदृष्टिः प्रवर्तते १० तेषामत्कोशभूतानां नानापराधे
समाचरेत् गुणपवसदागाम्येन दोषांश्चिकथ्येवनः ११
गुरुश्च शास्त्रं संपर्कोदस्मेषु पिशुनैः शनैः दोषदृष्टिं न
कुर्वीत श्रवणात्सात्स्ततेमहत् १२ राजोवाच मातः के
गुरवः कार्याः किंशीला के च जानताः येषां प्रसादाध्याप्सा
थ्यलिष्टमात्मनि सेमतः रंगोवाच विप्राः प्रियाः शिव
रताः वेदवेदार्थरूपकाः भक्ताः भक्तप्रदाः शान्ताः गुरवः
परिकीर्तिताः १४ भक्ताः पापहराः समस्तजगतां भक्ताः

ब्र.
वै. रु.
९८

परंस्मापवो भक्ताः पवत्रनेनितीर्थनतनवोभक्तास्सरः
क्ताः मयि भक्तेष्ववहनिश्चिताः परनराः संसिद्धयाथ
रिणो भक्तानाप्यनमेसजेत्समनसोभक्तेषुविष्णुःस्थि
तः सूत उवाच इत्युक्त्वान्तर्हितांगंगांतुष्णीकीर्तिमही
पतिः सोपिकाशींददर्शातोदेवानांगांचनिस्पृशः १९
काश्यपः परांकथामेतांगंगामाहात्म्यसंयुतां यः शृणो
तिश्रावयेत्सर्वपापैःप्रमुच्यते २० अविमुक्तस्यगंगाया
गुरोर्विलोःशिवस्यच यः शृणोतिकथांदिव्यांसयाति
परमांगतिं इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेतीर्थविभागेकाशी
गंगामाहात्म्येएकविंशतमोध्यायः २१ ऋषयऊचुः
सूतकाशीकथांश्रुत्वायेऽत्रबुद्धिस्तुपा तेऽतःस्वर्गायमो
क्षायधर्मादिगुणसंयुताः १ नरकार्णवभीतायेचका
शींश्रयन्तेजनाः मोक्षधर्मादिकामायभजन्तेकुत्रकथ्य
तां २ सूतउवाच नरकार्णवभीतिःक्वयेनापह्नवेतमो
यनेच्छलंप्रेहिमनःकेनसंक्षयतेखनः ३ द्विविधंय
नमिमाहुःपंडिताःपारदर्शिनः एकंवैधाययथापाना
मपरमात्मायते पापायदेहादिषुयस्यसुतेषुएणा
यविप्रादिषुविलसतके तुष्णिपिपत्नहृयमादरेण
भृत्यांवतकामेनत्यमुक्तिहेत ५ काम्यविषयभोगा
र्थमिह्रमुत्रप्रयुज्यते मोक्षायसकृतंतहिब्रह्मोपणि

याहृते धनार्थमानुषे देहे ह्यपीऊर्द्ध्वेतिये नराः नते
षोजन्मसाहसैः पापस्यांतः प्रजायते नरके परिप
च्यंते यामराधिनलोलुपाः ऋषयऊचुः कतिसंती
हनरकाः पापिनांदुःखहेतवः १ केनपापेनतःक
स्मिन्नरके परिपच्यते ४ ऊचवाः नरकाः संतिलक्ष
णि किंमहामते नरकाणांस्थलेकीदृशकिंप्रहरंत
दृष्यंतो सूतउवाच संख्यापापविशेषाश्चपापिष्ठा।
स्थानमेवच लक्षाणिचकिंयह्रस्कालादियणेतच्छृणु
क १ नरकाणांस्वरूपंचराज्ञामेवगणेनच ष्टोदे
वर्षिवर्योत्रनारदः कथयिष्यति ११ नमरः संप्रव
त्यामिशृण्वेहत्रसमासतः धर्मराजस्यनगरी।
श्रुभासंयमनीमता तत्रधर्मसभायांनराजानोधा
र्मिकाःसदा समासदोधर्मराजःमहामहाक्षमसमवि
ताः धार्मिकानांधर्मराजःपापिष्ठानांमहायमः यम
दूतैःपरिहृतोदृश्यतेभीषणाकृतिः धर्मराजस
भायांतुऋषयोब्रह्मनंतकाः ब्रह्मार्षिकोविदाब्रह्म
विचारणपराभुजः सर्वक्रूराःसर्ववेषाः छिंधिभि वि
दिविधारय धर्मद्रुतसभायांतुवदन्तोकलमानसः
निर्धनलोऽनपरस्तत्कर्मप्रवर्तिनः तस्यतस्य
तथाशास्तिंकरोतिकालयमः १२ ऊः कृतेभारथ

ब्र· वै· ख· ५५

११

नजीवात्मानुष्यप्रकर्षार्थं वै ऋषयऊचुः पापिनःसंय
मिन्यांकिंसर्वेनीयंतएवहि १९ किंवामद्यापिनरकाः
संतिसूतवदसत्वरं सूतउवाच ज्ञात्वाज्ञात्वापियेपापं
कुर्वंतिमनुजाःसदा ज्ञात्वाज्ञात्वातस्यभोगःकार्यते
रूपरश्चवा ऋषयऊचुः ज्ञात्वाकृतानांपापानांकथं
भोगःप्रवर्त्तते २० अज्ञात्वापिकृतानांचकथ्यतांसू
तसत्तम सूतउवाच वक्तारःसर्वशास्त्राणांश्रोतारश्च
महाधिपः कुर्वंतिस्वेच्छयापापाःपापानिविविधानि
येतेषांनरकेसेतोहःसंयमिन्यांपुराहितः नानुपाल
भतेधर्मराजःकालवश्येनमान मानुषेष्वप्यमोदि
साधनंनाशितंकृतः २१ सहस्रधाततस्मीच्चडःमहा
विविधाःस्वयं एवमुक्त्वाथमोरस्तानाहकोपसमन्वि
तः ताडयध्वंताडयध्वंनिर्दयाममशासनात् इत्युक्त्वाकि
मताभूत्वागतोधर्मसभायमः २२ ऋषयऊचुः केऽस्यसं
क्रिमनानाधर्मराजःप्रक्रमेव किंवाधर्मसभायांस
इहःसद्भिरुवाचह सूतउवाच ऋषयोदेवऋषयोभाजा
नोधार्मिकास्तथा अमेपिशुभकर्त्तारोधर्मराजमुपासते
नेहशोभिमनासामीसंयमिमाःप्रतापवान् पश्चकेन्ते
सदास्यात्तेशिवविष्णुपरायणं अथचिंतासमहतीरूप
नेतवसर्वेषा ननत्मस्तेविजानीमोममसेतत्तदसत्वरतः २३

धर्मराजउवाच शृणुध्वेतद्देवाश्च यथाश्चर्यमहद्दय।
मे मनुष्याभारतेविप्रेवलाढ्यः विद्विष्टेजने १० जंबु
द्वीपेमहासारेपृथिव्याः सर्वसोव्युदेतत्रापिभारते
विप्रेतत्रायावर्तेभूमिका ११ तत्रापिसर्वतीर्थानि
सर्वक्षेत्राणिसत्तमाः धर्माधिकारिणोयेचयेचज्ञाना
धिकारिणः नैष्ठिकामपराभूत्वानाशयेत्कजंतुः शुभा
भोगाभासेनसंतुष्याहाधर्मेवैराग्यवर्जिताः १२ तर्भेतेया
तेनादीनामानुष्येनाम्नुसर्वदे श्रेष्ठावराकाः सेष्ट्वा
रोदितेव्येमुह्यमुज्जः १४ श्रेष्ठाप्रष्टसंसम्याल्विरका
ल्विषयात्मकाः मानुष्यदेहमस्तत्साधनेप्राप्युडर्धि
घः विषयेषुविषयत्जेतेचानयंतिस्वमहात्मना मानु
ष्यंप्राप्यसुभगाः साधयंतिपरंपदं १६ तेदेवप्राप्यदेहे
ताइहाम्नुउचवडःभविताः भवंतिमाययात्मानंचात्वं
तिस्वयशिवे १७ सदस्याऊचुः कथमात्मस्तत्त्वतः सा
मेसाराडुःखरूपिणः कथंवामाविमाप्येतमडुजेसा
नेवर्जिते वेदवेदार्थतत्त्वज्ञ ईश्वरः सर्वदेहिनां क्रम
माचक्ष्वमनुजायथास्माविमवाप्नुयुः धर्मराजउवाच
सभ्याः शृणुतभद्रं वोयथान्नुणांशुभागतिः शुभा
जोप्रभवतियथाववणिमोनसंमा १८ महासक्तिना
सेगमतोभवतिनिष्फलः तस्मात्सदार्थमेकथावर्णाः

ब्र॰
वै॰ ख॰
१०॰
100

श्रमनिवेश्यनाः ४४ सदाचाररतः शुद्धिः कारिण्योमा
र्गदारणं भवेत्तिगुण्यैः भजेता यावज्जीवमनारतं
शास्त्रसज्जनसंसर्गो महतामेव जायते विजिताः पाप
पाविद्धविषयग्रस्तचेतसां श्रवणं यमशास्त्राणां स
दाचारस्ततः परं ततो धर्मप्रवृत्तिर्हि ततो विश्वासउ
त्तमः ४५ धर्मप्रवृत्तिर्द्विविधा सकामाकामवर्जिता
विधिवेद्यर्णरहिता इहामुत्रसुखप्रदा स्वस्तुपिनो वेद
मार्गः साधयेत्किं न देहिनो स्वर्गायर्थे कृतः सभ्यास
वर्थाने महात्मभिः ४६ अवश्यसाध्यमेव तत्त्रैफल
भमत्पसः सभ्यातुतुः निष्कामं श्रोतुमिच्छामो मार्गं वे
दस्य तद्विदो ४७ कोधिकारी फलत्रये धर्मराजः वद
स्वतः धर्मराज उवाच गर्भवासादिदुःखेन यस्य वेदः प
जायते ४८ सनैष्कर्म्यपरोभूत्वा संसारे सावमाग्रयत्न
पकपवेभयत्रापि धर्मैः कामिसुमुक्षुभिः कृतस्तथा
तथा सभ्याः स्वर्गे मोक्षे प्रयच्छति स्फतिस्मृतिपुराणो
क्ते लौकिके चापि सत्तमाः श्रपिते ब्रह्मणि परे कर्मसं
सारमोचकं हिंसारागादयोः सभ्याः फलंमोत्तोत्पवर्धते
विरक्तानेश्वरे सर्वे येपशंतिर्गतुद्दयः वैराग्यासद्धृ
तानैवैराग्यासहृदतयः वैराग्यासहृक्तो धर्मो वैराग्य
त्स्वरवसुतसे भवसेवतरणाममतो वैराग्यप्रयमेनतयः

तस्माद्धिरण्यैर्धर्मादियकृतैस्तफलं भवेत् रूपयन्त्रैः
केचित्क्रूरं महाभीमं केचिद्दमितं तु शुभं पश्यन्ति तं
धर्मराजमेकमेव द्विधा कथं धर्मराजः एवाव एकएव
हि मध्यस्थो नामासौ किं किं कदाचन पुण्यपापात्मनो दृष्टिः
क्रूराक्रूरा नराणामपि ५८ स्वदृष्ट्यैव जनाः क्रूरमक्रूरं केवल
पश्यन्ति हि पुण्यपापानुरोधेन तेषां दृष्टिः प्रवर्तते पुण्य
त्मनामनुभाद्दृष्टिः रम्भा पापकारिणां वलोस्यतेति
रेकेन रौद्रस्य विहिंसिता ५९ सर्वत्रैदेव मागेन न क्रूरः
त्वं निरपेक्षाका यदार्थेनादि विप्रीतीनं भवेत्सत्कृतेर्ध
नैः तदाप्रीतिर्भगवति वासुदेवे शिवे भवेत् एकमेव
मनः सम्भाविशेयवा परात्मनि योजितं याति सत्ततन्ट
ण्णमेव तदात्मनो यत्न स्नेहाद्धीयाति पुण्य स्नेहाद्य
र्धपि ६० हरिस्नेहात्पापकर्मविचार्य सम्हमाचरेत नरः
कनकवद्दीपः कनकान्मुच्यते हि सः पवित्रं कनकं प्रोक्तं
सपवित्रे परं स्मृतं भोगासाधनवुद्ध्या न रक्षितं नरकाव
हे अपवित्रं परं प्रोक्तः द्रव्यं शुद्धिविधानकं व्ययीकृतं
विष्णुबुद्ध्या महायायान पावनः ६१ सात्विकैः सत्वप्रयास
साध्येन समुपार्जितं पुत्रपौत्रप्रपौत्राणामाजीवनं तद्भवि
ष्यति तत्र पत्नं वर्धनं सम्भाराजनः श्रीरतः स्वतः पुत्रमि
कलत्रा यैर्भुज्यते पाप सेवितं ६२ सवितं धर्मनोवितं

ब्र॰ वै॰ कृ॰ १०१ 101

हिजैर्यमेणभुज्यते सूतलोभपरः स्वर्णसेयहेम
रनाम्नवान् १८ नरके पातितक्षपणः स्वर्णकामस्सम
हृतः तदेवसर्वेश्वरेण सर्वार्थ्यमनिरिते १९ तसी
कोनस्थलतनायने लक्ष्मशतनः बन्त स्वाम्यहविनजा
तस्याभिमानादिनिवभुवे २० नरके पातितत्कृष्णः श्रुण
ज्ञानविवर्जितः नस्वर्णसमं मित्रं न स्वर्णसमो रिपुः
मैत्रीं विहाय यातु कश्चेच्छत्रुत्वं साधयेद्बुधः कलौ कलि
वीसमकल्याणत्वं स्वर्णमेवर्णविकारवत्त्व समल
वस्तु विचरिणा स्वाम नितानोलालयवृत्तिवत सा॰
पवेत्ता वाविवा योग्य सविस्मयो रेतः संविभज्यार्पयेत
त् मोत्तदयादस्मै देशापि विल्लिवितेदयात् किं पुनः का
शिकायां २१ परं पदं काशिको विस्मृत्य त्रियाविधाना
दिष्येत यनाशाः यच्छोहभोगावरूणः स्वर्थियादेहेग
वृहयः स्यप्रसूनाः २२ प्रमादास्यतिते पापी प्रायश्चित्तजा
दिनाजनाः नाशयंत्यात्मनः पापं न वृद्धिकृतमप्यवपि
२३ पुत्रस्यालिपिता शालिऊर्णाम्याणसमस्यहि स्वपापि
नः पुनः शिलाकरोति स्फीतो सकृत् २४ पुनर्दोषं पा
पत्नपेमाकरुष्टतिशितलेयत पुनः करोति च हृष्टस्वप॰
कृत तथाजरा विनाकद्रः शीक्तिः कृतास्तनारयेत उः

विदत्वा तथा भुक्त्वान्तरेणे किं प्रशस्यते अत एव त्रियोगा
पपरित्यागी शुभी मतः काश्यां जीवनपर्यन्तं हि रेणुः
स्ववेदे भवेत् भुंजते ये महात्मानस्त एवात्र निवासिनः
अनित्यतानुसंधेया जगतो विहृतात्मनः परतः स्वत
स्तयाशास्त्रः दृष्टकृतविचारतः तथापि नहृषिचेतोय
स्यतेनाभिभाषयेत् उपदेशः प्रस्तराणां नहि स्वार्थे कृ
दृश्यते ७८ वेधोनास्मिंस्तु षष्ठाणि प्रवाहेणैव तु नः पुनः स
एव शैवनैयेषां वस्त्रालेपशवो यथा पशवो विद्युथा
दैन्याः कृषयः पतन्त्यालयथा सर्वे वक्त्रापाशजालैः प्रा
कृतैर्मनुजाधिके ८२ वस्त्रा एव पुनर्वै यहृदयं त्यविप्
श्विते अतः पशुपतिं देवं भजेत्याशाविस्तृतये भजन्ते
उलेभेतत्त्वं भवेत्काश्यपन्मा विस्यव काश्यपापविशप्तु
ह्यषो भवेद् इति नर्महान् न बैतैरतपोभिश्च न पोरि
त्यादिमार्थनेः तथायोगयोगनियमैः प्राप्यते केशवात्तथा
८५ नीगागमनेसैभक्तेनिष्ठापैः श्रुणुपतत्त्वरैः प्राप्यतेमा
तजननेमहापापैर्यतैस्तथा रसायनसहस्रैस्तत
थान्नष्यतिनः कचित् यथात्रपजनानांच यथाशात
पोपकारतः काशिस्थाश्च जनाः सर्वे शिवविलसद्भूपि
णः तस्मात्काशीजनान्नैव दूषयेदपि पापिनः नयमैः
काशिजनतामेवनात्मभगः परः नपापेकाशिलोका

ब्र॰
वै॰ ख॰
१०२

नाम्नप्रायाद्यतःपरे चिरंसभ्याः यापकृत्वनस्थितिं प्रा
तिपद्यते प्रहृष्मानाशमायाति जनः सज्जनवर्जितः ४८
निरालंबमनोराज्यं करोति विषयैर्युते काश्यां नयान्तके
योगाः सेवायः साधुभिः सदा सावकाशाः नराः सर्वे एवा
भ्यासकृतःश्रमाः गच्छंत्यशास्त्रमार्गेण सर्वधर्मविवर्जि
ताः अतः सत्संगशास्त्राणि शिवविष्णुपरायले प्रवका
शनिरोधार्थं साधयेज्ञो विनावधिः ४९ इदं शरीरमातु
छेपरमोक्षविहानिदे उकषार्थं प्रयुंजीत तनापकृष्ट्यं
मादरात् स्वद्रूपतो नगृह्णेत तन्छेतनमरूपार्थतः नेति
ष्टसमस्फ्राह्णीरोयोजयेत्सावनेपथ्यि कृकाशीकपारी
रहिमानुषेपुरुषार्थेदं कृपापाविषयाः सर्वेपरिणा
मातिशोकदा ५० नकाशपाव्याकुलीभूयतिरसेपुरु
नेनयेत् अनेनजन्मनेकेन स्वीकुर्यात्काशतेपदं जी
वेनयत्तविकाशपामविलिप्रेहियात्मनो नतत्सेन
केलासोनैवकुंठेकथंचन अतोनुकुर्वंतिमहानुभा
वाणापकरावित्मनसापिकाशंपा नपापश्चकाःखल
लौकिकेहिभोगांश्चपश्यंतिजनः अतीरिते ५२ इतिश्री
वह्निवैवर्तेनरलीयभागेककाशीमाहात्म्यहानिशो
यायः अस्यपठवुः यमराजस्पदसोकोहष्टवेतोहष
स्थिति कृतिमरतिपुराणानामसौमाश्चतोमसहान। स

नउवाच सभासदैर्धर्मराजः पृष्टोतनकपातनाः पा
पानि कथयामास पातनाश्च पृथग्विधाः २ सदस्या ऊ
चुः कति पापानि धर्मेश यातनाः काश्च तत्कृताः पचे
नेकाश्च के पापास्तद्वदस्वानुपूर्वशः ३ धर्मराज उवाच ।
मनसा पापमयाति वचसा कर्मणा स्तथा वर्सख्याते
हपापानां पातनं नाचसत्तमाः ४ स्वस्मानि पिव पापानि
लीलयापि कृतानि हृ उपपातकनानि संग्रहाभ्यास
चितैनैः ५ महापातकनाद्यानि पुनस्तानि विनामले
पवैव हि क्रमेणैव महापातककोदयः न्दाणां सैवैव
मायाति प्रायश्चित्तादिवर्जनात् तथापि काश्चि हस्यामि
पातनाः पापसंयुताः ७ सर्वेत्र नरकाः संतिगर्भवासा
दयोऽशुभाः स्वर्गापवर्गाश्रपि च पुण्यपापानुसारतः ८
संपर्कात्पातनो यायाभवति मम शासनात् मुख्योप
लक्षणार्थं ताः संभवंति न्दणामिह ९ यौक्तिकानेय
थायोग्येण मुख्योमे उपिकाः कृताः प्राणिनामवरोधाय
भवंति हि यथा त्वच नत्रनिर्दिष्टेन प्राणिनो · · विष
येयुताः तथाविषयसंयुक्तापापावसस्पृथक्रपकदे
हाभिमानाद्यस्यापं न तत्रोवर्षकोटिभिः प्रायश्चित्ताद्
वैशुद्धिर्दणां गोवर्द्धकारिणां देहाभिमानिनां ज्ञाने
स्खंगणांतहिउत्तमे युक्तं समाभिः मानोस्यैः उः विपा

त्र.
वै. प्र.
१९
103

पच्यतेजनः सुखदुःखावस्थाप्रहृतमस्मृतेऽज्ञानजन्तोऽस्म
खे ममताकलंकितान्तो नरकाय सदारुणाः १९ भवति
नवनेन्द्रियाणां गोवर्धादि श्रवर्जितो नश्वरे विकृतेऽस्तु है
दुःखसाध्यसमुद्रभरे प्रहृतिविषयेन्द्रियाणां यातनके किं
मनःपरे काहानिर्यातनलाकावातिरस्कारादयोपिच
सर्वदेहस्य योपेक्ष्य नेतानिरयकोटिभिः प्रभजेमान
मेदृष्टाभीतिर्भवतिमेपि अभ्यस्तेनरेंद्र ह्याहृष्यामि
वपुनःपुनः देहाभिमानयामार्गिमनुभूयापिपाम
ःनानानुसंपतेहरपापहरेहरौ महतापिप्रयत्न
नदुःकृतेसापयपस्तत्र अनायासेन सर्वेशमात्मानेना
नुपश्यति अतःपरं किमत्रास्तीपापपरमदारुणं क
स्पष्टइति ब्रूयाटेहाहमितिपातनकी चक्रवर्तिप
देतिष्ठन्महालिंहासनेऽशुभे २१ श्रात्मानेमत्यतेहीने
वारतेदुःखभाजनं अंतेवोटाहंरतीममितिहासेष्ठ
रातनं २२ भरतेनेनच संवादे जनकेन विपश्चिता तत
पञ्जेनामम महान् जनको मिथिलाधिपः २२ तीरीती
गीदेवनथाः श्रदयर्थे श्रऋषी स्वहून् कर्मज्ञानरताम्मस्व
शास्त्रकृतश्रमान् पयहृवेदतत्पर्यो विनीतःप्रांजलि
हिमान् केविदानेतपःकेचिन्तीर्थानि चनथापरे २५
यज्ञैवैराग्यविज्ञाने ज्ञानानिविविधानिच वदेतिताप

ते विप्राः स्वाध्यायाश्रमसत्क्रियाः तत्रतत्रऋषिभ्योऽन्तः
कृता राज्ञा महात्मनाः स्वे स्वे मते समालेख्य दत्तामेत्र
तो भवत् जनक उवाच अहो मुकुंदस्य विचित्ररूपमा
यापया मे हिताविप्रवर्याः व्याप्तोऽभिमानेन मनोऽय
तो यतो यतः प्रवर्तयाति विपश्चितः ततः ॥ २२ ॥ सूत उवा
च एवं स राजा जनकः सर्वान्प्रबुद्धस्पशः उपक्रमो
य संहारतत्त्वार्थंज्ञानकेवल प्रवृत्तः पूर्णवपुः षि
ख्वासापरिश्रमन् प्रसन्नवदनः प्राप्तो गंगाकूले
द्विजैर्युते आहतो जनकेनाश्रु राज्ञा न तं विजानता
प्रतिपूज्यन्त ते विप्राः स्थिते व्याकुलमानसः ऋतध्व
उवाच कस्त्वं प्रसन्नः परिपूर्णकामो निष्कोपवनो भाग्य
योगाद्विभूम्यः किं वित्तयादेशस्त्व विचारितं कृतं येन
त्वयात्मानमनेन जनेन कथ्याः ॥ २३ ॥ कुतः समागमनं तेष
पूर्णागतोऽसि के देशाभिनः कृतार्थः नामासि कः किं
चेतनवास्ति मिहं केन प्रयुक्तः प्रकरोपि किंच ॥ २४ ॥ अवधू
त उवाच अहं जगत्त्राणनिरायस्पृष्टिकर्त्ता प्रणीतेम
पिभाति सत्य अतोन कर्ता कर इनेन कार्यं ज्ञानश्रमः
पशुपतिहृद्पजाले प्रमत्ततानत्रनयत्रशोकाः शोके
युतः कलषीभूयदीनः भवन्प्रजस्वेनिरयार्णवस्य
पाते पवित्रे स्वविरक्तपहरात ॥ २५ ॥ मृत्लेपरं बल्लयस्य

ब्र॰
वै॰ ल॰
१०४

यतन्हरिंविभुंपरानेदमयंसनातनं आत्मावायकामा
त्मसवाप्यपूर्णाःपूर्णास्याकिंकामलेशाःस्याविाय २४
निष्किंचनाःकिंचनेनाहियेतेविप्रसदानमयंविभाय
तमवेसंन्यासयुतोब्रह्मात्माय किंचनोविषयामनवि
नः भोगात्वरोगाइवदीनचेतसेदहंतिदेयादिविषा
दमूले ततोतितत्स्थानप्रविहायमवीभजस्वविले
निरवद्यभोगो २० यमादिभिःसाध्यतमोतिकृष्णाद
दासपुंकेवियमेत्वयोगाः अतःसदानंदमयेतिउ
स्वयोस्थरोवासदेवकृतार्थः अहोमयात्माविषयो
पुरदनः पूर्वंमहानर्थमणिप्रकाशःसशास्त्रसत्सं
गहरेःप्रसादात्मनःप्रलब्धोरिकरात्प्यतोप्रयाद्वि
वारितेमेसविविक्तचेतसा समेलसंस्पृशतिचेतसा
शुद्धः विचार्यसंस्पृश्यगृहीतमवमेगतेतंसत्यस्वय
मेवायवितं ५० मत्तच्छेदेहेनसमस्तकृतेनकंतेम
योगप्रभवतोहृयस्मात कृतेनदेवायमयामहामते
चित्कानरासेमानुशंनाशयेतो ५१ पूर्णोतिसंवीय
यतस्त्वयैवमडकृमेवावदामि किंते पूर्णस्यगामा
हिनमेभवमलेदेहादिदृष्टिः(वलेदेहिनोभवेत
जात्यादिदेहादिविवर्जितमलेगतनागतेवदतोहः
निरव अहंप्रयोकामसकलस्यराजयपारविमेनाद

स्त्राविवासे जनक उवाच बहुभिर्जन्मभिर्विप्र तवेयं
विमलादशा एकेन जन्मना प्राप्तिः कथं ज्ञानस्य तद्वद
जडभरत उवाच एवमेव पुरा देवः पृष्टो देवैः पिनाक
धृक् कैलासशिखरे रम्ये सोऽवः स्कन्दादिभिर्वृतः एके
न जन्मना मोक्षो भवत्येव न वान्यथा सर्वेषां प्राणिनां
सत्वं तथा वद सनातन महादेव उवाच इदमेव मया
पृष्टो विष्णुर्ज्ञानमयः परः एकेन जन्मना ज्ञानं कथं
सिद्धं भवेत्स्मृतं विष्णुरुवाच जन्मानि क्रमशो बहूनि
निःपाप सर्वपापाणि च तस्यत्वपि भवेद्धि क्लिस्ततोः भेदो
मयासह षड्भ्रमेदृष्टिः सर्वज्ञानदाज्ञाननाशिनी
वैराग्यादिमहामुद्रैः साधनैः संप्रवर्तते तदावकृति
थे कालेकस्यचित्तत्र जायते अतो ज्ञानदं हे मेलि
काशीविश्वपतेर्लभाः ५· एकेन जन्मना तत्र मरण
रवसरे मले ज्ञानमुत्पद्यते जन्तोः ऽकृतिमिश्रं यन्निश्चि
ते ५१ ब्रह्मभूमेः स्वभावे महाज्ञानप्रदो ऽस्मणा श्रमणा
सायनवैः कदाचिन्न भवत्यपि ५२ अपराधविहीं
नानो काशी काशप्रयच्छति शीघ्रमेव महादेवयातं
नो तेपराधिनो महादेव उवाच श्रोतुमिच्छामि देवेश
ह्यपराधान जक्रुरुः ह्यपराधाः कृतैः किं स्याद कैः
किं च जायते विष्णुरुवाच ब्राह्मणस्तेत्रि यविशां शूद्र

ब्र·
वै·ख·
१०५
105

णेवमहाशिव अपराधाः पृथक्तेऽक्ताः सर्वेष्वेवविशे
षतः श्रुतिस्मृत्याद्यशास्त्राणामनाचारस्तथापरः तथा
स्वधर्माचरणे शूद्राणां शूद्रसेवने तद्विप्राणां प्रजातेह
क्षणाद्गृहितपापभीः यच्चाद्यव्यवसायादिमानकूटस
मा विशः अपराधा भवेत्सेवं शूद्राणां शूद्रशेकर हिंना
सेवा वेदवादः श्रुतिस्मृत्यर्थविलक्षणा मद्यमांसादिभक्ष
णे भ्रामयालोकवंचने शूद्रबुद्धिरेवाचरणानां वेश
धारणे वाममार्गे काशिकायां मानदर्पं पृथक्पृथक्
विरुद्धाचरणे काश्यां न कार्यं स्वस्वचापरं ९ विरुद्धाच
रणान्मस्मात्काश्यां दीनदुःखैनवशी पादक्षापायसे यावा
न्मृत्ताज्जन्मशतनस्यच १० स्थण्व्रतसहस्रस्यनाश
येत्स्वकाशिका काशिकाजीवजननीकाशिका सर्व
शोकहृत् सर्वदा सर्वदा काशी ता काशी को विरोध
येत् पितृमातृहत्याकरणामपि जन्मशतैरपि निष्कृ
तिः स्यान्न काश्यां हि स्थिता काशी इहाकवित् मा नाम
हस्समानत्वेन काशी इतिकुतर्कवित् गर्भवासप्रथा माता
गुह्यतमैः मद्यमांसादिनरकैः किं सुशासे
निरस्क्रियते मायानपथ्यापापस्थानीयमाः वाममार्गिणः
धर्मस्य सर्वभयदामताः किंपुनर्धर्मकर्तारः काश्यां

स्वर्विमवाप्नुयुः धर्मो महात्मको देव तस्माद्धर्मेन संस
जेत् मनस्तस्मात्सर्वेन्द्रियेषु निवर्तस्यापापयुक्भवेत्
यदायदा विस्मरणे करोषि तदातदा हरते ध्येयमि
यदायदा भास्मरते महात्मा वैवेवमध्ये प्रवेशाभिवेयुः
यदाजनीयस्य समागमेन स्मरन्निष्यायाति विकारमेव
तदातदाकारतया प्रवर्तते सर्वेषु लोकेषु ग्रथ्येवेदि
केषुवृत्तैः स्वसंपूर्णानैरमहात्मा मोहायकारप्रश
मेनमोभजेत् मनोमहानदमयं महातेन तेमायाप
हेमोहदमध्येमायते मलिकेवदुरात्मा याभुमरेण
ममोमहान् कस्तूरिकां विस्मपाश्वरूपे रमतिमलि
का तथा दुरात्मा मोहितो वा विषयेषु विषज्जते श्वरूपस्मनः
प्रदृष्टामकाशीमन्यपदार्थाः स्वत्वगर्भवासे तस्मात
मुक्तः स विचार्य यत्नाड्जेत माकाशिकार्थीपराये
देतस्मारावरू यास्मारिताहि तरुन्मया भोगाभुक्ता
वरूविधाप्स्वर्येवप्रकाशिते नीतोभिमाभोहृहिंवय
नेयान्यस्मसविते स्वाववृद्धाकृतेयतनत् डः कृतका
रेण महानरकजालेषु भोगातृह्निस्वयोयकिं सर्ववि
चार्यहेलोकाः सत्यभोगाहि भज्यतां ध्येननश्यतियो
डः स्वमिहसंपादनेकरोत् नदृश्याहि भवेके पिते
ध्यानक्रियविक्रियो नाधिकेनयनाकांतानर्णपंक

त्रे॰
वै॰ रु॰
१०९

कालपवव श्लक्षयदिवः उग्रपिबदिवपापसेतयः
सर्वभोगैरवनितलयोपरमानंददायिनी भजधेकाशि
काकोनाममानुग्रहशैवपित्रयीमयीतन्मयास्तसमा
त्रगाहभागिनः भोगायंडलेभान्स्यांगाविन्तितेचेतसां
त्रपादेशपत्रस्मिन्सोमस्तहारालोककोटयः उपदिष्टा
मयादेवकल्पयागर्भवासिनः महादेवउवाच त्वंभक्ता
वर्गोयिहरः परात्माभावश्रियोभावकान्तासरः श्र
भावनाऽभाग्यवतोपरास्याद्गा गिंविनाकिंनवभावना
स्पान् ८४ त्वदाज्ञयातिजनोऽजनत्वेत्वदाज्ञयासहाएव
नेपरेतत त्वयाज्ञयाहंक्तनिद्राभवत्यलेत्वदाज्ञया
नाशितयास्वयंनशेत् यावन्नजानातितवस्वरूपेना
सायत्वावतभ्रमतीह विश्वा नवैस्वरूपामृतपानत
माविषाजनाद्दयातिकिंजगत्त्व ८५ नशास्त्रवादेन्
रूपदेशातोननलोकपूजानवसंप्रवारैः त्वमिनभुक्ति
परिहितपचास्तेजनः कदाविहि विधानवाहैः ८५
त्वमेवनादेवनस्थानरः परंपदंप्रपश्यमशः सद्गुरो
मे नवादवादेनवशास्त्रविस्तरैर्वेवाभिरायोतस्था
सम्मेष्यने: ८८ विष्णुरुवाच नमतः श्रियाकेपिनवा
श्रियावासमस्यस्त्वहस्यनाननस्य त्वणापिदीनेषम
जामिमानवेयेनात्मसात्मवेमिदेजगात्कृत ८९ नवा

यसंस्कारविकारमानसैः प्राप्यः परात्माहमतो द्विजैः क्व
चित् स्पृष्टश्च वृक्तासिवैनैः सम्पूर्णविरागस्तु वैकेशाश्रिम
यैः सकामैः कामप्रधानाः पुरुषार्थहारकाः वसन्तिय
त्र भवने कुतस्त्वगः तेष्वटिनैवतिराजसेदिरेदीनोव
हिर्याश्यनाश्यवहिर्वहिर्यावतिमध्यस्थूनः येरहेमक
नैर्हृष्टैः पुष्टैः सम्पूजितैः स्तुतैः स्फटिकलिंग एव मोक्षमिच्छतम
जेतिकदाचन ९ योत्नाथीगृषमस्थैनाम सर्वेपातमिच्छ
ति मायाकेन महादेव किं वा न क्रियते मया यतो मायेप
तिं कुर्यात्सर्वदेयापहारिणि यदिमां प्राप्नुमिच्छेति प्राप्नु
वेन्स एव नान्यथा इत्थं वै लेभालोके ह्यकामादिभिः
सदापुरोहतेपत्नुमातुच्छमफलेयानिनान्यथा कलौ
कल्मषचित्तानां तृष्णापुः प्रभृतीनिव भवंतिवर्णाश्र
मिणानतमहेश्वरणार्थिनो कलावपिप्रसन्नाहप्रत्यक्षे
मिमहेश्वर काशीयेनप्रमुच्यतेसंसारार्णवः त्वेसागरो
त् इयमेव परा सिद्धिरिदमेव परं तपः इदमेव परं स्था
नं काश्यां पापविवर्जनं कलौ काशिस्थापयानोसमे
व्यानाजितेन्द्रियैः अजितेन्द्रिया महापापा किं न कुर्वं
ति पातकं कलौ फलेनैव यथाक्रमेण मायादिदोष
णस्तिनिश्चितेस्मात् तेषां जयः प्राणनिरोधनानिदाने
तप्यानीर्थनिवासयज्ञाः सर्वेसरोगैः परिकल्प्यमानाः

ब्रे॰
वै॰ र॰
१०२

भवंतिगणादिसमूहैस्ते पुनःकलौदानमेकंकथा
चिकाशीसत्तीर्थेषुसमाश्रिष्यन् नमनटणत्वाविशः
स्मरत्वामुच्यतेलोकःखलुकाशिकांते नोचेत्स्वयमा
श्रमकर्मवर्तिते दुर्गेकलौकालमलैःजितेंद्रियैः ९
तस्माद्दुर्गेणगाश्रमैःसाधुभूतैःकाशीमेवाश्रितावधानैः
समेध्यैः लाभस्थानेरत्नगोपेयश्रयत्वात्सेव्यापमोदा
नमुख्यैःसदाङ्गः पकाशणाविहरेतिपुण्यपरमाःसका
मनिष्ठाःसतोमेगातस्थामसममस्तेमोक्षैः निर्वाणजीव
न्मुक्ताः शाश्वताःशैलव्याकुलचित्तदेहवचसोःसतेषा
त्व १०५ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेरत्नीयविभागेकाशीमा
हात्म्येत्रयोविंशोध्यायः ऋषयऊचुः काशीकथाशु
नःश्रोतुःकौतुकंश्रमायवे नत्वामिमध्यगच्छामोम
हारमतिर्विवाणात सूतउवाच शृण्वंतुऋषयःस
वैकथासर्वागमाश्रिता मनापिपरमानंददायिनी
दुःखनाशिनी पुनःशिवेनसप्तर्षिः पृष्टकाशीरहस्य
वितकथयामाससंपृष्टः पुनःकाशीकथाहृतः वि
ष्णुरुवाच यःकाशिकांप्राप्यजनोनसेवतिश्रीमानसमा
ज्ञापरिपालकःस्यः संचितनश्यामूर्खितमोवराकःस
पापराशिःखलुयामरोणांगृहेविचार्याखिलशास्त्र

जालेविस्मोतस्यनिधानमेकं प्रसन्नरूपःखिलैवरि
शासिकाश्येष्ठितिमरणेणापसूने विभतिपत्तिश्च
सुगादनीवयामध्यमाविशजनेप्रवर्तयेत वहिःस
मीचीननरेविधानेषुदारेषुजितेन्द्रियार्थे सकाशका
येनिवसन्नजस्रंयमीवलेवः ततिविज्ञपूगः गुरून्स
वसःप्रतिपूज्यमःसेवेतपवात्रपरन्तूपूज्ये यडस्स
वाचोविभवैःकृतार्थाःभवंतिलोकाःपरिपूर्णकामाः
नयेगुरूस्वात्मरहःप्रकाशंभजेतिभावैःसकलैर्मनु
ष्याः मतस्कृतेकार्यकरेभवस्मलेसुसूक्ष्मवेदनमिवोष
यापरे सर्वात्मनोयप्रजजेतिसरुकेनतेषुशाप्वेवि
फलंकदाचित् ९ काश्यामिवेयेवसंतिमनुष्यालेवैका
श्याःप्राप्नुवनेसर्वेसं स्नानेदानेविस्मृरुर्वंवनेचनि
त्येभक्त्याऊर्ध्वमोऊर्ध्ववैयः यमीनरेशान्नुमारतोय
ऊर्ध्वेस्यवप्रणेश्रवणेरमेनते काशिकायामपरायहो
नामवंतिनित्यश्रवणःप्रयाताः ११ राजस्यमतस्यय
शोऊशेभवेमयान्तःणेश्रवणेमार्गेदाथि स्कृतापिये
पापरताःचराकाहिंसाथ्यपिंडनरहिकृतायोषयेः १२
स्कृतैरनपोभिश्च्वेनदानजैश्चः समस्तदेहायिजयेःकृपा
येःसाध्यमेतःस्थैर्यमदीनसत्वैःनोचेष्टमःस्याडुम
नोषहीनेःप्रियेयथायस्यमनःस्मरेनयाप्रवृत्तिव

त्रि॰
लि॰ वि॰
ह॰
१०८

त्वनस्मृतेसः इत्योहेरम्बाकनकेरतोवाप्रीतिः प्रियेसा
मनियामिकीस्कृतिः पुराणमपापस्यनिधानमेकंपु
ण्यप्रदेवप्रदामिमंत्यं मनुष्यदेहेपरंश्रेसामाप्यस्वात्म
नरतिर्वैषयेभवेद्धाः नाउनेधनगेहहादिनाशनेरोग
भोगगपरिवर्जनादिव विघ्नजातमितिवोभवमलं
काशिकाविरहपवविघ्नदः देहादिविघ्नेसेहान्वय॰
स्तिष्ठतीतिभाऊ नरःसतिविघ्नइतिप्राज्ञः सविघ्नः॰
काशिकांत्यजेत् विघ्नज्ञानेनयेषांहिकथंतेशाह्वि
ममाः महादेवउवाच विघ्नज्ञानेमहाविघ्नेः कथंभ
वंतिदेहिनो केविघ्नावंतिवाविघ्नाः कथंनिर्विघ्नताभ
वेत् श्रीविघ्नेशउवाच मनःतेभोविघ्नपूर्णोविघ्नाकाश
दयोमताः विषयात्मनोनैवहवोभवंपसत्वेहतवेश्र
प्रहमाप्यनर्थेषुनिर्विघ्नाकाशपकाश्यितिः इमांनरे
विघ्नजातेर्वहिर्विघ्नाभवंतिहि वहिर्विघ्नेकाशिवासो
निःफलस्यात्मइमेते प्रथमेवपरायमोद्धयमेवावतः
परः यत्काशंपाविघ्नरहिताःभवन्त्यकृतिनोस्थितिश्च
त्वैवोवाहरंतेममितिहामंपुरातने नक्षुण्णष्टमहादे
वानिर्विघ्नपरिपाकरं काशपाकस्मिद्विजवरःसनाम
त्रेपोत्रप्रयोग्यादिकुटंवसहितःश्रावी ममदाकाश्य

माहात्म्यश्रवणासक्तः सनम निर्विघ्नकामः सततंको
शंवामस्सेवेन्वहं श्रुणोतिकाशिमाहात्म्यानमद्भुत
वदन्मजन्मस्मरतीहकाशी करोत्यजस्रंप्रतितीर्थमम
ज्जनंप्रदक्षिणंतेजप्रभुवेकरोति २९ तस्यपुत्राःस्वयंपौ
त्रानवसर्वेडरन्वया कलयुग्नपाविडभेडवे केऽपि
कः क्रियाः ३२ मानंपितरंश्रुहृंताड्यंतिवह्निर्मुखाः
वेश्याव्यसनयाव्याह्यिव्यसनेनसमन्विताः श्रेष्ठः सं
नाननत्वतः भितिः सोभाकतिः खलः स्यातिः शास्ते
प्रकटपैसेनस्त्रीमोहितेवशी पकरोतः श्वश्रूणोक
रेखोपरीतत्ती यन्याकाविशजयतीमितिनासेदरेण
हि ३० स्वयमेवक्ष्माभिवरत्नेशोराजात्ववाहना एतःपा
शैर्हदैवद्धः कस्मेछ्छ्यताडितः नागैरस्मिनितिर्दष्टो
वद्धःपाशैर्दृढैःपुनः वध्यतोहन्यतामेषपापात्माब्राह्म
णोवदः ३२ इतिलोकात्समितिनात्माऽयंतिष्ठथकप
श्वक कश्चिद्वदतिराजेंद्र ईप्सितममकन्यका ३३ कश्चि
द्वदतिचौर्येणनीतंसर्वंडगत्मना कश्चिद्वदतिभार्या
मेनीत्वाविक्रीयवागतः ३४ कश्चिद्वदतिदग्धंमेगृहं
वित्तंफलेव्वव इत्यादिदोषजालंतपुत्रवानसिसततम
ब्राह्मणेनात्मयात्मकोगच्छपुत्रैर्यथासवं समराजेन
याविप्रतःश्रेयंपुत्रकाश्रुक ब्राह्मणउवाच राजन्त्वं

व॰ वै॰ क॰ ९५

हीनो चेतनवहिये मस्मि त्वं काश्यपात्मजे विलोपयत्कृतः ४२
सनातन उवाच राजन्द्रक्षामि सर्वं त्वं न गच्छामि च किं
त्वं न रत्न सकाशिकायां मा सज्जामि संकम स्यज्ञाप्यक
र्येमातरः मम वेदपरायः स्यात्तदावद महामते राजो
वाच श्रूयतां प्रसिद्धि श्रूयतां ब्रह्मपरायणः पुत्रादिसंग्रह
सर्वमपरायाः पदेपदे शुभाः शुभ पुत्र कृतेयदस्मते चेत
मानवैः नायरायकाद्वकोपि सत्ह्येनमा खिद्विनः स्वस्त
ह्येनमामाति स्वहाह्रयविशास्मत् सप्रवंवेयकृत्वं ह
वद्धः काश्यपाविमोचनः सदानेदमयेत्तेभोगमोताटि
सिद्धिद स्त्रेरुक्षकव पुत्रादो कर्तावेयनको दृढः वाल
ण उवाच सप्तव्यथरमायेकाश्यपानिष्टयथास्तवे ४४ पु
त्रादि स्त्रेहने नाब्रह्मनकाश्यपावामोनशर्मदः विसष्ठ उवाच
एवमुक्तः स विप्रस्तु राजा शतैस्तवाहृता ४५ पुत्रापरा
येपि सवनाय राय्येतिक हिंचित कृत्वाविनस्य सदती
भार्याकलहकारिणी ४६ शयमविरतेलोको स्त्रियावा
लानपिस्वतः राजानेराजपुत्रोस्य राजपत्नीस्य उक्तवि
लोकैः सैवमितिवासाराजो विनिवेदिता राजन्हत्याशाप
स्यधाताममसाप्रतिरंतरे निर्निमित्तं किं नोताए ह्रोत्था
स्यताम्मिति राजोवाच आनयेतद्विजेन्द्र सनातनस्यपाक
विं काश्यपास्यावि ज्ञत स्वपयोप्यापाक केशारहे विसष्ठ उवा
च आनीतः किं करैविप्रा राजो ब्रवि निवेदितः एवमुक्ता
काश्यपस्त्राह राजानमातरः सनातन उवाच ::::

पुत्रान्प्रथमतस्तस्मात्क्षमार्यामपि विचारतः सनातनमुनिनाथ
राज्ञामिशास्यतो यदि दीयते येनयेन भवेद्विघ्नः काशी
वासस्य भूभुज ततः सनातनमुनिना चिरेण काशीकरुणाम
यी राजोवाच सनातनमुने गच्छ काश्यां तिष्ठ यथासु
खं अपराध्यतस्तस्या मत्कालेन काशी सर्वदुःखहृत् विप्र
उवाच एवं विप्र काशिकाशी सर्वैरजेति विघ्नकृत्
पिककृत्यविषयात्स्नेहा काशी भोगपराश्रिता काशीप्र
देशान्प्रपश्यन् स्मती र्थान्स्तानि निस्पृशः ५४ काशीलि
गान्यर्चयन्ति काशीनामास्ते तत्र स्वयं एवं वस्तकाशिका
योध्रात्रभिः पुत्रवैषुभिः ५५ बहुसनातनमुनिर्धनार्थं
यत्न वर्जितैः यत्ने देहयत्ने देहि यत्ने देहीति वादिभिः ५६
बद्धा राजगृहे निर्मार्वायवाः वेयत्नप्रियाः रात्राप्यहः कि
मर्थोपि गवद्धः पाशैर्यथापशुः मध्वेनामुच्यनामेषका
श्यपर्थाना परात्यतिः ते वुः अयमस्ति यत्नो राजन्त्वयं
यत्नविवर्जिताः ५८ कथं जीवेम सर्वेषां विभज्य विदा
ति हि पितृपैतामहं वित्तं सर्वेषां भोगाम्महेति शठाय
नमतिः क्रूरः कदर्यो निर्दयो यमः क्लिश्यामहे महारा
ज विभज्य प्रददाति न ६० यत्नेयाम्येव यत्किंचित्पितृपै
तामहं वसे राजोवाच सनातनमुने वित्तं प्रवर्तने न
वसन्निय ६१ ददस्व पुत्र भ्रातृभ्यो यथा शास्त्रं विभज्य

ब्र. हिनोचेतनवहित्येस्यासितंकाश्यपंनश्रेशितोश्रुकृत ९२ स
वै. र. नातनउवाच राजन्ददामिसर्वस्वेनरदत्तणामिवाकिंचन
११. रत्नस्यकाशिकायांमोत्पजामिसैकसंवस्तः इतिनागद्धू
110 त्रानीयदत्वासर्वस्वमस्तुत नमोगाणथांशांतमनाःकाश्य
र्थोविग्नदुःखवितत सनातनउवाच अहोमयाब्रह्मस्वं
समग्रेशमेकलत्रादिविवर्जनेन गुरुर्मेदीयःसमहा
यशाहूपंराजास्ववाक्यविश्वयोग्यवारयत अहोमया
देहकेतेनिमीक्षणेकर्तेमहापापकृते विकर्म कलत्र
पुत्रामयेनादिसेवनेनसेवनेविश्वगुरोः कृतेहरेःका
शपांयात्रांनैवकुर्यांकदाचिपियाविनर्थ्यानयोगादि
दानैःसिद्धे साधोमोक्षयमोदिरयुः केयंकाशीनहिदे
वाम्नेत्री ९७ हीनःकाश्यपांयोवसेत ९८ ग्रन्थाभिमानोव
ऽदुःखकारीदेहायोहानिकराहृषस्य कामादयोना
शकराःस्वदुःखस्यहर्षोदयोवाऽऽलयेतिवित्त ९९ काशी
कथामूलमिदंहिसर्वेकथास्नानंसंसदिजायतेत्र संतः
स्वसेव्याःसततंप्रयत्नाछ्रुंसांवचोभिःस्वदुःखदुःखहानिः १०
काश्यपांस्थितानापरार्थपूर्णाभवत्यवश्यंपगुरुवर्जेतानां
गुरुर्गुरुःसंप्रिशनेस्थितिपरोनिवारयेयस्यमहाय
संकटान् तीर्थेषुदेवेषुकृतोपरायोमोहादेवश्यपम
नैजमंदावैः गुरुर्गौरीयानप्रभजत्यवश्यंपशासोप

देशोत्तममहानुभावः ७२ गुरुंशिवंसात्वनशास्त्रविग्रहं
योवज्ञपापश्यतिदग्धदृष्टिः नश्यंतिसर्वाःशुभसंस्थ
यस्तत्तस्याधमस्याविशुतस्यनित्यं गुरुंविनायोवति
ष्ठतियोवराकलसमानोदृष्ट्वानामुपैति निरंकुशाः
पापरतागुरुद्रुहोभवंतिवश्यश्रवणादिविश्रुताः ७४
पतंतिघोरेषुमोरकेतदानीयथेष्टकामादिरताःविषा
दिनः विश्वरुवाच इतिगाथांगायमानाःस्कंदालोकाः
सविस्मिताः गुरुशास्त्रानुभक्तिनीश्रद्दधुःकाशिवासिनः ७५
अतोयोगमवशास्त्रार्थमत्रसेवगुरुक्रमः विश्वेसर्वेश्वरंति
काश्यांत्रयोत्यावोवहा ७६ अस्मयासेनयेषांतियोगतेसो
प्यकोपिहि नैयिकार्थमजेसेनांयसंदेहोत्रदारुणः ७८
एकाकिनोयनेययत्रहिविश्वेश्वरसात्कृते भवयेषांस्व
तार्थानांनैवतत्रफलभागिनः वाराणस्यांसमनुप्राप्यव
स्वत्कास्त्रियेनयः सकालराजयाशेनवद्धःप्राप्नोति
यातनां ८० प्रीतिंकुर्यात्काशिकायांनेयनेनमहादिषु
यत्रमोविफलेतस्यलभ्यतेमानवैस्फुटं काशीविहा
यनयनेषुत्रादौविरोजनाः कुर्वंतिकतिनतेहंमना
शविरोयतः ८२ सूतउवाच एवंसदाशिवेस्कंदनाम
हाविसोमुखोत्तमः अतर्कगुणसंपूर्णांकाशीसर्वात्म
नाभजत् ८४ इतिब्रह्मवैवर्तेतत्तीर्थविभागीकाशी

ब्र॰
वै॰ ख॰
१११

माहात्म्ये सनातनोपाख्याने च नवविंशोध्यायः सूत उवाच
न लोकास्थितये स्मैतेषां यो काश्यां कल्पकृते चिंतयन्स्येव वि
घ्नानि दुःखानि च पदे पदे विना परायेन च दुःखपारेभ
वन्ति वर्षं पहि कदापि केषां भवेति विघ्नाः खल्वपापक
र्मिणां काश्यां विवासे मरणे सजीविते २ उक्तं मया पुरे
वैतल्लोकशिलाप्रेष्ठ मनमम् ब्यासेपि काश्यानिःकाश्य
यां पायां प्रतारितः ३ काश्यां पायन परायेवने काशीनि
वासिनः सिंहासनोपविष्टानां दैन्यं दुःखाय केवलं ४
सार्वभौमश्रियाजुष्टं सुवर्णे चणकस्य च मनोरथं समुह
द्देस्तु प्रार्थयन्स्येव पापकृत् ५ मोलयम्मी प्रदेसे तेषां वि
षयेषु वरिष्टना श्रीकंठमद्योगे गायांश्रियतेस्यपिक
सया ६ काश्यां मनस्येवं वसेन्सावधानः कश्चित्साधुः
साधयन्नेकं सर्वं नो चेद्धियावादचाबधिचितेः श्री
कालेशं च विवितेस प्रहृतः प्रहोविविन्नामहतीशि
वस्य विलोः परमोहकर्तीवमाया पापाविषेव
मृतीकृतलोकाः स्वंवं विनासमस्तनमस्मस्वरूपं अद
षयद्वन्न्वः कलौनधर्मानज्ञानेन वैराग्यन केश
वे ॥

भक्तिर्विशुद्धास्त्र भगवान्कार्पण्यान्नयुक्तास्थिति विचार
येन निर्वाणवार्त्तापि सुलभा सतां कथः संसारकूपप्र
निःकाश्यकामिनामिह सूत उवाच आसीत्पुरा कृतयु
गे महापाशुपतः कृती शिवपादाब्जसद्भक्तिर्जितेन्द्रिय
मनोगुणः ११ धर्मेश्वरसमापन्नविरक्तस्त्वपरिग्रहः
महातपस्वी शिवनामतत्परो महानुभावः परिपूर्ण
कामः हिरण्यगर्भः स कदाचिदाश्रमं महाभिमानात्समपि
शपचण्डः स्वभाक् १२ जातः पिशाचः परमादरेण श्रीका
लराजे तेन सता ऽसमानः अमन्त्रसमासेन तथाप्रहासमाढः
विघ्नः शापापुत्रत्रयंपरं अस्थिपञ्जरं समस्तमागमस्त
वेद्यकृतेन तस्य नाशितं कथं कथं वा पिशाच्यमागतः का
रणमेतन्मेऽपि हि सूत उवाच धर्मेश्वरसमीपे तु महिका
न्नस्य योगिनः जितेन्द्रियस्तपोनिष्ठो दृष्टज्ञानो न शास्त्र
तः कदाचित्तस्य परमप्रियः पाशुपतः कृती आह्वानमक
रोद्धिज्ञासुनिः धर्मनिधिः प्रियः धर्मनिधिरुवाच हि
रण्यगर्भः सन्तत किं करोमि महामते कार्पण्याद्धि निःक
ये ते त्वमस्मदे प्रतिपद्यते १३ हिरण्यगर्भ उवाच जप
न तपसा ध्यानविद्यया योगयोगनाया या समाधिदानमा
नाये पूर्णो तिष्ठामि सर्वदा धर्मनिधिरुवाच ज्ञः शंकरो दे
वो नाम्नो त्रिभुवनत्रये परमात्मा महेशानः को योगी

वच्छिवंदवेदन् हिरण्यगर्भउवाच अहमेवशिवःसाक्ष
ल्लोकरोलोकशंकरः नामद्वितीयमेतोस्य शुद्धंयद्दृश्य
तेवज २१ धर्मनिधिरुवाच सेमकःशिवसंन्यासीब्रह्म
हिंसाविवर्जितः पूर्णोहमितिमन्वानोविषयेस्नेहसंयुतः
२२ विषयेस्नेहसंयुक्तोब्रह्माहमितियोवदेत गर्भवास
सहस्रेषुपच्यतेपापकृन्नराः विषयाक्रान्तदेहस्यस्वव
णादिशिवावहा सत्संगश्रवणंविष्णोःकाश्यांवासःशि
वार्चने २४ भवत्येवसतोमंगात्सत्संगःशेवधिर्नृ हिरण्य
गर्भउवाच पूर्णस्यविकथालापेसत्संगादिरपोह्य पैवा
हृतेभुक्तवतःकिमिंधनपरिग्रहैः धर्मनिधिरुवाच अ
होधार्ष्ट्यंतवमहत्कुलज्ञानाभिमानिता दासदास्यादि
पुत्रत्वंगोमहिष्यादिसंयुतः धनधान्यादिसंयुक्तोदी
नोरागीरजोयुतः तथापित्रयमेनंवदस्वहेतिनिर्घृ
णे हिरण्यगर्भउवाच धनधान्यादियत्किंचिद्दृश्यतेक
ल्पितंहितत् अधिष्ठितेपरात्मन्हि ममपूर्णस्यसर्वदा
सूतउवाच इत्युक्तागच्छयाहीतिरुष्टःप्रोवाचतंमुनिं
२६ पुनःप्रतिग्रहपरोदासदासीयुतोनिशं अग्नीवाधुषि
कःशैवोवैष्णवोथवा धनलोलुपः ३० निर्लेपःपरमात्माहिदे
ह्यादिभिर्वेष्टितः देहःस्वकार्यकृत्तेनापिकोमापिके
यतः ३१ किंवापापंकस्यपापंपुण्यंवाकस्यपुण्यभाक्

कः स्वर्गो नरकः कश्चित्परमात्मन्यनामये श्रयंत्तु मानि
तः स्वेयो षामा यया कल्पितो भ्रमः मदीयं च त्वदीयं च यत्ने
याश्चेस्त्रियो मनुष्याः पंचात्मके शरीरेस्मिन् जातिवर्णाश्र
मोत्कृष्टाः ब्रह्मानेदरसे मत्त्रो न देहादिषु रमते ईश्व
रो हे समस्तात्मा नियामक विनाकृतः लीलया सर्वका
र्येषु प्रवृत्तिर्ममतामयी सूत उवाच यथार्थं प्रत्यस्य
त्वं करोति श्रीनमानसः दासदासीगोमहिषीनसेय
कृत्स्नरः यत्नात्र कृमिपरमः प्रतिष्ठाकामयवर्हि करो
ति विकृते सर्वं वदत्य विकृते सदा २७ प्रतिष्ठाकामय
वासो भिक्षुर्योत्रै प्रपद्यति गृह्णाति वक्रलोभेन नखल
वयो विशारदः २८ वदत्य विरते च्चालस्य स्वरत्य विरते यतः
करोति विकृते कर्मनेकर्मसंप्रदर्शयन् २९ सर्वं यत्ना
दिकं मिथ्याकल्पिते विभ्रमायया स्वःकार्यलमेवात्मा
निशं निःसंतानवर्धने अहो लोकस्य दौर्जन्यं कर्म वह्नि
स्पयपत्र शिवयोगिजने लोको वितनार्थयते सकृत्
यतस्य कार्यमेतद्धि यद्धितं त्वत्क्रियेत वै वयो यत्नकृ
तोत्स्पृणं यत्नं दत्वा विमुच्यते यत्नमेव मनुष्याणां का
रणं वै यमोक्षयोः यत्नमेव परं श्रेयो ब्रवीमि तिष्ठ्यानु
वेयकृतः ३० यत्नमीश्वरस्याकार्यमिति बुद्ध्या विमुच्यते
यत्नं करोति यो मौनात्मनत्वं जीवन्मुक्तिं दीनहृत् इमाश्च

त्रै·
वै·र·
११२
113

परिशङ्कार्णं सर्वस्यैव स सर्वथा गृह्णाणास्येव महाप्र
तीयमांतुपदिशन्नहन् अन्नाद्यानेवदत्तोनियनिमोध
नकाम्ययाक्वचिद्विभूतियवलोक्ष्यातयरिवेष्टितः ४७
क्वचिद्देलवद्रूपेणत्रनारयतिमानवान् क्वचिद्धाकःक्व
विङ्गाणेशपवच क्वचित्तपस्वीशास्त्रार्थवक्तामवेत्तिजा
यकः इमाहिथनलोभेनकरोतिवक्रपातुयः ४८ देभ
प्रयन्नवयन्नलोकेसज्जनयन्मुक्ः आमंत्रतःकदावि
स्मवलादादरसूवेके यनेगृहानेवपुनर्भुक्तेत्ववहद
शीकः पवेकारण्यावसन् पूर्तेःत्रनारयतिमानवान् ५०
स्वाजितःसेनासंवेधोब्रह्मवालणहसकः कदाचियम
नेकवनूर्ध्वगातोभवत ५१ व्याकुलस्यस्यनेप्राणानविके
विश्रुक्तिद पातनादेहस्त्रोवेशपभैरवःपापपूरुषे पातया
मासवक्रयापापंसंस्मारयन्क्रया त्रिशद्वर्षसहस्राणि
त्रिशद्वर्षशतानिच यात्यमानेनसम्रुपेडःवैरामान
मिनपि यातनेनेनेकलिराजउवाचजगदातिस्र ५४
भैरवउवाच हिरण्यगर्भयमोसिमहापापस्तुयतःकृती
वर्णामसमाचारःसम्यक्तेपादिनस्वया ५५ किंवर्णाया
मिदंवस्याविश्रुक्तस्यविवेष्टिते अयुतत्रयेकिंचिदायिके
कृतेयेनमहात्मना पापानुसारतोनेवकृतानिष्कृति
दादरात् नवपापस्यभोगस्त्वकल्पैरापिनसिध्यति ५६

त्वयाकाशिकायांचक्रुनेपापंविज्ञानतस्ता ज्ञात्वाकाशंपाप
स्यपापंकरोतिहिनरायमः नतस्यनिष्कृतिर्वेदेपुराणे
परिपाठ्यते सूतउवाच इत्युक्त्वाभैरवोदेवमहापातक
नाशनः देडपाणिंसमाहूयशेवाचभगवान्भवः देड
पाणेनयत्नेननयत्नेनेमोत्तदंमणिकर्णिका त्वावि
मुक्तेदेवेशोविज्ञापयममाज्ञया श्रेष्ठेपापशयतोदंभो
मुक्तःपापात्महारुणात् दिशपतोसर्वतोभद्रवत्सलत
तारकेमहत इतिश्रुत्वादेडपाणिराजतोभैरवीश्रुभा
ह्रिरणम्यभैर्निःपापंशोकरायन्यवेदयत दृष्ट्वातेदेव
देवशउवाचब्रह्मसत्कृतैः ९२ शंकरउवाच श्रेष्ठोपाप्
श्रुपतश्रेष्ठस्यस्यकाशंपस्थितेस्त्वया एवमेवसदाकार्य
मुमुक्षुभिरथ्योयमः पितृत्वापायसमाचारदाभिकेयत
लोलयं ब्राह्मणमोनयेश्चाप्यनशापिहितपस्विनी ९४
काशपायनार्थयोमूढःक्षिपेत्क्रोधसदेवमे श्रेष्ठोजन्म
सहस्राणिपापंमानाशमेवदं तोश्राण्येयनायर्थप्र
हृत्तात्सन्यानिनः येषांश्रुतंसहस्राणिपरमाश्रुवि
निश्चिते नेपिकाशंसावयानास्ति छंनिहिद्विवानि
शे मशाकामनुजापापानिमिषाप्तजीविनः ९५ ऊर्वेति
मनतेपापंलभंतेपाननाशने श्रेष्ठोसामममयंत्रतपश्च
तविद्युयास्फुटं वैस्मयामायपात्रत्ताविचारविमुखोऽ

ब्र·
वै·ख·
११४

ताः या काशी धर्मजननी या काशी मोक्षदायिनी ९० या
पातयकेऽयावत्ताकाशीऽस्मिन्नेव यमः इष्टदष्टुपकारस्या
करोति मनुजो धियः ९१ तस्य देहात्कृतघ्नः स्यान्महानर
कभाजनं उपकारसहस्राणां जनित्री मोक्षदानतः ९२ नो
देशम्परिखिन्नरके पतेत्किं इत्सनीतिधः सूत उवाच इत्था
काभगवान्ब्रह्मः दंडपाणिं प्रबोदयत् ९३ श्रेमालेकार
विधेयदिव्यवपुः संपुष्टि दंडपाणिं रलेक्ष्मनेजोमय
वपुधरं दर्शयामास देवायदीनानाथैकबंधवो सवा
पिभ्यावाल्देवः काशीनाथो महेश्वरः आचष्टनारकं व
ल्पयकृष्णात्रमनाव्रजेत् पवित्ररण्यगर्भः सयाविष्टय
ततमरः अनेकायुतकाले सध्यानेनाप्यमुक्तिभाक् ९४
अतएव हि जाकाश्यां धनदे हृपरायणाः पापसंश्रयं मा
साय मुक्तोतिध्यानतनाशिष्ठ शिवविश्वपरायेचयेवदानर
ताः सदा पापसंग्रहलेशोन भवेदतिदारुणाः ९५ देवार
ध्वब्राह्मणानापश्यमानेवकालेने तस्यविघ्नः शिवो
देवाः प्रसन्नाः काशिकालभ्या जीवितेन बलेन नाथ
धिमाले व्याशालुनः ज्ञात्वा प्राध्याननाद्देवाः इति ताक्षिं
तिसायवः विश्वपक्ष्यतोध मोदपरायशतात्यपि त
मतेशंकरः शान्तः संगुरुत्वरूपाणि ९६ दानवाक्षिति
काशानोवक्ष्यमनुजैः कवित अहोरात्रमनिक्रमयत

दानेद्विगुणंभवेत् दशोत्तरंपर्वसुचशतंचंद्रग्रहेभ
वेत् सूर्यग्रहेसहस्रंतुमरणेनंतकेस्मृतं ८२ तस्मा
दातव्यमित्युक्तेदेयमेवमत्वामथा बुधैस्तदेववाम्
वेसातेशक्त्यादेवहि ८४ उत्क्रांतेयेनेयद्विपात
नावरुमेवनत् दानमेवकलौनृणांप्रायश्चित्तनवे
तरत् ८५ काश्यपमपिकृतादोषानपंपतिहिस्यानंतः
दातव्यमितियोदानमुत्काथाश्रीप्रदेयथा ८६ प्रतार
यतिपापात्मातस्यदानफलेहृथा तथान्येषुपिदानेषु
प्रकल्पानयमैदः ८७ यत्किनाकृपणानोवदाभिका
नाद्वरात्मनो दातव्यमितियोद्रूयात्मददास्युपामरः
तस्यतद्वचनेपुण्यनाशंयांकरोतिव ऋषयऊचुः सू
तकाश्यपास्मरणंकृत्वाकाश्यपामेवश्रियेनपः कागति
स्तस्यकथयस्मरणाद्धानेवमुच्यते सूतउवाच काश्यम
तानांसर्वेषांमुक्तिरेवनसंशयः ८८ बुद्धिपूर्वंकृतेपा
पेदुःखोयेवमभवत्सले शृणुतेत्सविचित्रार्थांकथांशुद्धि
विदोपिनी ८९ यथायमःपापभीतिकृत्स्येनविचारतः
काश्यपामासीत्सदाचारोवणिग्मत्सा शिठकृतौ तस्यपुत्र
द्वयंचासीत्सखेसर्वयोतेशनैः एकःकल्याणनामासो
यनेश्रियउदाहृतः यनेकिंनोद्वितीयस्तुपुत्रपापमतिः
शठः पितर्यतेविनाशपाशुस्मरणेवछुवकारह वेषाम

ब्र.
वै. ख.
११५

115

यपानरतः पापरतिः सदा कृष्णगृहगृहीतात्मान
वेदगातिमात्मनः पुण्यपापसमावाशेष्टतकाश्यां हि
नवर्णितिः सदा सयोमुक्तं पातनोवप्राप्नालोप्यष्टते
यथो कृष्ण यदु उवाचः कृष्णे कृत्वापि कल्याणकण्ठेष्टतस्य
भाजने धार्मिकोऽभयाभीतो यो प्रियेताऽप्रमादतः सम
यो तु किमाप्नोति कृष्णेन स्वचरांकरः कृष्णं वरुगुणेन
सैदवाति भगवान्हरः धार्मियस्य मतिः प्रांते जायते कृ
ष्णभीतितः विश्वेशश्रवणं वा नेतेन विश्वाधियो कृष्णि ।
स्वयमंगीकृतः कृष्णेन तारकं प्रदिशत्यले ११ नीरकस्य व
णाद्धि प्रा विश्वेश तु वनिः सतान् जायते व्यापकः साक्षा
त्तस्माद्धर्मोहिरव्रति १२ कल्याणः प्राप्यकल्याणं काशी
मरणमात्मतः निस्तीर्णोदानवलं तत्काश्यां काशीकथा
श्रयः धनमियोपिकूलस्तकालगाजेनयातनाः प्राप्ति
तोऽतु नशाः सर्वभोगार्थे कृष्णकृत्तच कुटुंभभोगकी
र्तिर्थ्ये कृष्णं कृत्वा विमुच्यति सयामात्मास्तुहन्तुर्यात
नाः प्रतिपद्यते अतः सर्वकृपायेहि कृष्णशुद्धिः समीहि
ता १५ इति ब्रह्मवैवर्ते तृतीयविभागे काशीमहात्म्ये
कल्याणधनप्रियगतिकथने पंचविंशतिमोऽध्यायः
स्कंद उवाचः महाज्ञानमयी सूत तस्याविनाः काशिस
कथा तयामहानुभावेन महाफलसमन्विता ।

पुनः कोचित्स्थितेशुह्हिकाश्रमे निवसत्संसततं यथान
मानवोयानियमनोकालभैरवी सूतउवाच सततोश्र
सेवैः श्रवणैकीर्तनैश्च निंदापरद्वेषविवादवर्जनैः
दानैर्व्रतैस्तीर्थैरिंद्रियनिग्रहैश्च प्रतिग्रहत्यागैश्चविवर्जनैश्च
भवंतिलोकाः सुखिनोविरागाः कामाखिवासेहसुखा
गयुक्ताः विशेषतोनिंदनवर्जनाज्जनाजनार्दनेस्मा
त्तनयेप्रकुर्वते वक्तापरस्त्वाकानोमेतद्योनरका
गतः सदेहेनमुनिश्रेष्ठापुनर्यास्यतियातनो ५ यरा
पवादीपापात्मासर्वपापकृदुद्भवः पच्यतेनरकेसो
पिमहापापानिकिभिः सह ६ अत्रैवेदाहरंतीममिति
हासंपुरातनं सद्यः फलप्रदानिंदादर्शितानाविप्रश
र्मणे ७ पुरायसविनीतेनमुनिनायज्ञशर्मणे विप्रः
शर्मापितद्वेदान्सांगोपनिषदःक्रमात् आधीमसर्व
शास्त्राणिपुराणानिमीचसर्वशः यप्रच्छपितरंपुत्रोविप्रः
शर्मामहाकविः अप्यदृष्टनिवक्तव्यंतत्त्रूह्हिकपापित
यज्ञशर्मोवाच शृणुतातमहाविद्यांपुरुषार्थफलप्र
दो णमाश्रित्यनरः सर्वैंद्रुतार्यैर्नभोगमोक्षभाक सर्वेशा
णिपुविष्णात्मापरमाजनार्दनः सेसितत्सपीजावा
निंदाव्यापिकरोतियः सयातिनरकेघोरेविप्रहेशहि
शिवाज्ञया १२ तंमुनिवरैःसर्वैसतपोविद्याविशारदैः

ब्र॰
वै ग॰
११६

ततः नरकस्यचिन्निंदां पीडां वापि प्रकुर्वते विप्रशर्मो
वाव देहस्त्व निंदितः सर्वैः तस्मान्नियोनकेनचित् पीडा
नकिंकृतालोके निंदनानो सहप्यते ॥४॥ यज्ञशर्मोवा
च देहे देहि समायोगादभिमानो भवत्यले तन्निंदना
त्महद्दुःखं जायते विदुषामपि अध्यात्मपरं दुःखं यदे
हादेः प्राणिनां भवेत् तन्निंदनान्महद्दुःखं जायते नात्र
संशयः तस्मान्नतिंदा कर्तव्या निंदितस्य प्रत्याशिना
निंदनाप्रितिभिः साकं नरके प्रतिपद्यते समे निंदाशी
घ्रनिंदा प्रस्यानते.... जायो सायत्नमात्रेण दयात्मासा
हृर्वागतश्चापरे दुःखदाक्षी निष्ठोज्ञानात् सर्वदायाधरूपा
र निंदकानां सदैव परमेतपः सतसदयाभयं तीर्थाश्च न
तपोदानविद्यादि च निरर्थकं ॥६॥ आत्मानं सद्गुणं मवा
प्पास्याचरणं मन्यते ततो मस्य करोत्यज्ञो निंदां किंचि
पवलः निंदया नष्टधर्मो राजा शतक्रतुसमो महान् ।
पातितः स्वर्गलोकाच्च वीमहापर्मकृदण्यहो आत्मानं स
वेकुशलं मत्वैव परिनिंदकः भवत्यवश्यं पापात्मा
कुशलः स्यात्मघातकः यस्य कस्यापि योदेवः शिवोवावि
ष्णुरेव वा सकथं निंदते जीवान् सर्वान्मायापकोधमः
प्रसादादपि यत्कीर्तिः श्रुतिस्मृतिसमीरिते सर्वात्मा भ
गवान्विष्णुः पतितंवा कामवनीत सकथ्यामरः कृता

नत्वतत्रमहत्स्वेव निंदाकरिष्यते मोहात्परलोकद
र्शिनसः अतएववत्तयावत्मनिंदाकस्यापिदेहिनः न
श्रोतव्यानकर्तव्यानेष्ययेतत्रयत्रसा विस्रशर्मोवा
च उपदेशः समीचीनः प्रामस्त्वातमयाधुना कापंण्यास्थि
तापिसततंनिदेसत्रनिवासिनः अभिमानमहासर्पः
ग्रस्तानेपापकर्मणा तेयोदेवहृताविवकागतिस्त्वा
वदस्वमे २८ यज्ञशर्मोवाच स्त्रावासेमहालेत्रेरुद्रस्या
वरजेयामे स्थितानांप्राणिनांनिंदांकुर्वन्यातिस्रपत्न
मः यथेश्वरोहृयजीवेप्रवर्तेरतिदेहकृत तथाप्रव
र्ततेसोपिनस्वतंत्रःकथंचन १० स्वयंतथाविधोभूत्वा
कथमन्यंविदयेत सर्वज्ञात्वेबुद्धिमत्वे यस्मिंहंवय
थात्मनि ११ निंदंतिपापाआरोप्यस्वस्मिंल्लोकास्तथावि
धात् काशिस्थनिंदनपरास्मरमादेशेणकार्षण्यास्तान
पिहिणतयतेमहात्म श्रीकालभाजइतियःप्रथितःप
रेशः सोसावमन्यसहकृतेपरिशिक्षतयेच्च नस्मात्कार्षण्या
सर्वसत्वेषुबुद्धिः कर्तव्यानेहृहृत्पामदोदोपशादन्य
द्यमेजातेस्वशान्याकर्तव्यंतेपुत्रकल्याणहेतोः १२
विस्रशर्मोवाच निंदांकृतोहमयापंक्तमस्याभिवादया
त् मिथ्यानुवादिनांपापंश्रावमिन्छामितत्वतः १४ य
ज्ञशर्मोवाच मिथ्यावादाकृविधाःसंतिपुत्रविवानकाः

ब्र·
वै·ख·
११७

नैतेषु रमते प्राज्ञः सर्वज्ञानिषु सर्वदा विहाय विस्मयं
कमनस्तस्य यथा प्रचलते वेदाः सर्वपुराणानि शास्त्राणि
स्तु जनस्तथा मिथ्यावादस्त्वया यास्तु (ब्रो) गर्भवासमहस्सदः
समे विहाय मिथ्यावाक्य यस्य वा तितिर्यं भवेत् नेनाश
यति यापि छं यावदाभूतसंप्लवे लौकिकेषु च पापेषु मि-
थ्यावाक जायते नरः तस्यापि निष्कृतिर्नास्ति मिथ्यानुसा
रतः यनार्थं तयोर्मूढो मिथ्यावादं करोति च तस्यास्तु स
कृतेयाति नरके प्रतिपद्यते देहार्थे प्रवदन्ति ये न तेन
रमन्त्र हि सपातिरैरवं पापानेष्वनः सत्यभाक भवेत् य
स्तानां तवोनोक्तियानन्तोच पुत्रक धा वक्रेनशकनेना
ततार तस्य मवान्तरे नवाक्यमकृते नानन वाक्यं वाक्य
मेवच धर इति निश्चिमयविवेतनं तस्याभयमाप्यवपि अ
छयोराजकरहयो वैश्याः शूद्रोस्तथा प्रजाः अन्येपि देव
यलायाः पातिता अमर्त्तेन नहि अन्ततेन वदेत्प्राज्ञः श्रा
णैः कंठगतैरपि कौतुकेनापि हिमहानवैरहास्ये
षु पिकवित् अन्ततेसर्वपापानां पात्रं तस्मिन् हि से
विनः पापराशिस्तस्य महान् जायते वर्द्धते पिच
रौनो भवतात्स्तामानकं परम् पुराणेषु हृष्यम्
यगीतेनानाख्यानैरनेकशः ॥ ॥ ॥

अन्तेनैव वक्तव्यमन्ततास्त्वकृतेनत्वरेत् विप्रशर्मो
वाच कतिसंतिपुराणानिव्यासेनोक्तानिमहांतिवै अ
न्यान्युपपुराणानिसंवद्यावदमेपितः यज्ञशर्मोवाच
ब्राह्मंपाद्मंवैष्णवंचशैवंलैंगंचगारुडं ततोभागवतं
प्रोक्तंभविष्याख्यंसवामनं नारदीयंतथाग्नेयंमार्कं
डेयंचकौर्मकं मात्स्यंचब्रह्मवैवर्तंतथावाराहमेव
च स्कांदंचवायवीयंचतत्रिषट्षट्ककथोतिनामा
भिस्तुख्यातेनग्रथितानिहि ततनाम्नानानिविभक्तानि
विशेषतः सर्वाकथास्तुभगवानेकोहृत्स्नजनार्दनः
कर्मिद्वैपायनस्त्वकेऽष्टादशमितानिमः विप्रशर्मा
पितवंक्तास्वनानिदाअष्टाफलं अमस्तुमागमास्यका
पुराणपरमोभवत् अन्तोधर्मकथानिसंश्रुत्वेतिक
थयंतिव महानुभावास्ततेभिथ्यानिहानिहृत्तयेश
षयपुत्रः स्तान्यानिपुराणानिकृत्वामष्टादशेवतते
षांनामानिनोब्रूहिकेकृतानिमितिश्वका सूतउवाच
आद्यंसनत्कुमाराख्यंनारदीयंद्वितीयकं तृतीयंना
रसिंहाख्यंशैवधर्मंचतुर्थकं दौर्वासंपंचमंषष्ठंका
पिलेयमनःपरं समसंमानवंप्रोक्तंशौक्रमष्टममेव
च वारुणंनवमंप्राहुर्ब्रह्माण्डंदशमंस्मृतं कालीपु
राणंचतत्तएकादशममुच्यते वाशिष्ठंलैंगंद्वादश

ब्र·
वै· ख·
११८

118

मेमोहेशंवत्रयोदश सौवंचचतुर्दशंप्रोक्तंसौरंपंचदशं
स्मृतं पाराशरंषोडशंमारीचंतुततः परं अष्टादशं
भार्गवाख्यंसर्वधर्मप्रवर्तकं एतान्युपपुराणानिस
र्ववेदमयानिच ९१ ऋषिभिः सर्वयुक्तानिपुरुषार्थफ
लानिच वेदधर्माःस्पष्टरूपंमज्ञायंतेसर्वकालिभिः न
पुराणैर्विनाविप्राःपुरुषार्थाःप्रवर्तंते पुरुषार्थंविनाक
श्चित्स्वर्गेसमागच्छते अन्यथानरकेयातिश्रवणादि
विवर्जितः शुभाशुभविवेकश्चश्रवणादेवजायते ९४
पुराणेषुचसर्वेषुनामभेदेनकानिचित् व्यासांशकानि·
नाम्नैवकालभेदेनकुत्रचित् अयमेवपुराणार्थश्चय
मेवपरोहूपः इदमेवपरंज्ञानंयदात्मासुख्यतेभयात्
नद्वयंनविनाकाशीवासेनाविजहातिहि विश्वेरियंक
याश्रुत्योशिवस्यपरमापरमात्म्या धर्मज्ञानादिसकलफ
लेकाशीयदागते काश्यांस्थित्वादेवदेवंशिवंयेविश्व
वाये संयजंतेमनुष्याः नैवेलक्ष्मीपार्वतीकांतभक्ताविते
यामैमेक्षपुष्कलाश्रितेते नव्यर्पिपापाःपरमार्तिमुक्ताः
दीनाःस्ववियेयेवार्यैः दीनान्भजंतेनिरयत्रयाः किंभ
वंतिलोकांतिभाजे सदेवः ऋषयउवाः सूतजीवमहा
वेद्रैःव्यासशिष्यहरिप्रियः यत्वयाकाशिमहात्म्यमा
विनाश्रवयोमलाः २२ स्वधर्मदानव्रतधर्मसाधनेरंभे

स्वयोगादिभिराप्यते यत् श्रुत्वापदह्येनेनभवेत्सम्यंमतिः
काशीकथाश्रवणेमानवानां ७१ सूत उवाच इदं महाख्या
नमशेषपापमनोविनाशनेकाशिनिवाससौख्यदं स्मृ
त्वेतिगायंतिमहानुभावाः परांस्वदं प्राप्यपरं लभंते ७२
श्लोकार्द्धं श्लोकपादं वा नित्यं काशीकथामृतं पिबंति
ये महाभागास्तेषां भीतिर्न भैरवी महापातकयुक्तोपि
एपायः कथामिमां सयुक्तो मुक्तिमाप्नोति माप्नोति उप
संभारडलेभो देवेषु च यथा विष्णुस्तीर्थेषु च्युव्येषु काशिका
व्रतेषु एकादशी मुख्या पुराणेषु तथा विदं जगद्गुरुरं विवर्न
ह्निवंदंति श्रुतिमौलयः काशीवासेन वसंता हि विडषोप्नु
तिचक्षुषा ७६ काशीकथाश्रवणतः काशीकीर्तनतः स्मृते
यत्फलं जायते नृणां न तद्योगादिभिः क्वचित् ७७ सर्वसंवि
द्रमोतस्य साधने काशिकां विना काशीति विघ्नजननीका
शीमोतस्य मतं स्वनि ७८ विश्वविश्रामभूमिस्तु शिवविश्रा
मभूमिका स्पष्टयोदेववर्षेष्ठायत्र विश्राम्यतेऽनता ७९ पृ
णीश्रपि रमते तत्रैव काशात्मके स्थले श्रपूर्णां नांवराका
नोरतिरन्यत्रपापतः यैर्दृष्टा ये श्रुत्वा काशी यैः स्मृता की
र्तिता स्तस्था नप्रववेद्याः पूज्या श्च कृताथ्यो मुक्तिभागिनः
८। स्मयप्रभुः वदंति योगिनो देहं काशी नूपंवि मुक्तिदं
श्रुतर्द्दष्यामहात्मानमलकर्णमहतनंदनः ८० सूत उवाच

ब्र॰
वै॰ ख॰
११५

119

श्रोदेवोकाशणेधर्ममार्गेणवामनः पापमार्गः काशीमाहा-
त्म्यदृष्टिः हिहेरोहस्तुत्रविलादियस्य सर्वैतल्लोसोधिका
रो महात्मा जीवन्देहे काशिकां कर्तुमिच्छन्ति यो देवैत
मानिवितेन्द्रियाणां हि देहः काशी काशिको देहतत्पानस्य
श्रीकाविरक्तः सदास्ते ८४ तथापि स्तुनयो वर्षिगुरुत्वाद्ध
स्तनरेपरे लिंगतीर्थान्यनेकानि यथा मे तिशरीरके श्री
मर्थकारिमन्ते नानाख्यानि स्तथान्तरैः स्थूलादपि सू
क्ष्मतरा काशिका वल्लत्रूपिणी ८६ यथा मनुष्यदेहे स्मिन्मा
यिनेमानवलत्तः तथा सूक्ष्मधामास्थूर्ये स्मिन्फः शार्थयो
देहो यतस्तु वर्णतः श्रेयो सर्वेश्वविजयो भवेत् सौभाग्य
वान्स्य सर्वैत्र प्राप्नुयान्निर्मलाशयः ८८ यस्य विश्वेश्वर
लक्ष्मस्य स्यात्स्तवणे मतिः ८९ जायते पुण्ययुक्तस्य
महानिर्मलचेतसः ९० सर्वेषां गलानां च महामंगल
मुत्तमं यदेहे पिलिवितसज्यस्य सर्वमंगलसिद्धये ९१ इ
ति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे तृतीयविभागे पकाशी
माहात्म्ये रहस्यानि रहस्येषट्त्रिंशोध्यायः २९ सं
पूर्णमसमाप्तम् शुभम् भूयात्

नं० ५४२०-घ
श्रीब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् (पुराणम्)
पत्राणि ११९ (सम्पूर्णम्)

